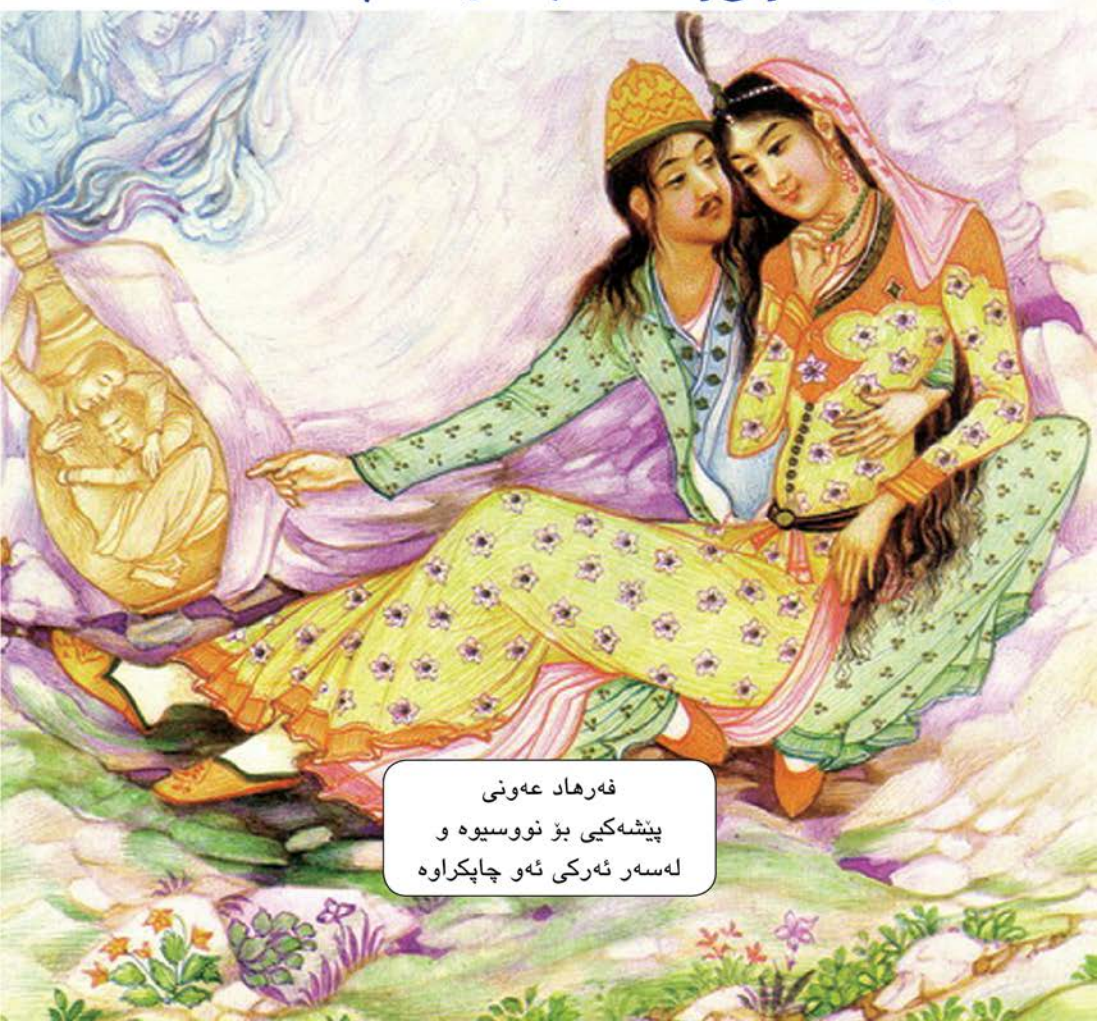

چوارینہ کانی خہ پیام

پاچہ قہی (عہ ونی)

ساگر دنهه و لیکۆلینههوی: جه لال زهنگابادی

فهرههه ونی
پیشه کی بی نووسیهه و
لهسهه ئه کی ئه و چاپکراهه

چوارينه كانى خدييام

چوارینه کانی خه پیام

پاچھی:

عهونی

ساگردنه وه و لیکۆلینه وهی:

جهلال زهنگابادی

فههاد عهونی

پیشه کی بو نووسیوه و

لهسهر تهرکی نهو چاپکراوه

- ناوی کتیب: چوارینه کانی خه بیام
- وهرگیپانی: عهونی
- ساغکردنه وه و لیکۆلینه وهی: جه لال زهنگابادی
- پیشه کی: فەرهاد عهونی
- نه خشه سازی: کۆسرهت جه میل
- پیتچینی: ج. زهنگابادی
- تیراژ: ۱۰۰۰ دانه
- سالی بلاووونه وه: ۲۰۱۲ زایینی
- ژماره ی سپاردن: ژماره (۲۵۴۷) ی سالی ۲۰۱۲ ی لـه لایهن
- وه زاره تی روشنبیری پی دراوه.

پیشہ کیہ کی پیوست

فہرہاد عہونی

باشم لہ بیرہ رۆژئیکی زیدہ تہ پوتووشی مانگی تشرینی دووہمی سالی ۱۹۶۳ بوو کاتی بہ نوسەر لہ (دادگای بہرزی شۆرش) لہ گوندی (عیسائی) سەر بہ ناحیہی (ماوہت)ی ئەوسا کارمده کرد لہ گەڤ مامی خوالیخۆشبوم (عومەر حدیب) کہ ئەو سەرۆکی دادگای بہرزی شۆرش بوو، کہ بہ یەکہمین دادگای یاسایی دادەنریت لہ میژووی شۆرشی ئەیلوول (۱۹۶۱-۱۹۷۵).

بەفر گوتی ئەو خانووە قورہی ئیمہ تەنیبوو، کہ ئیش و کاری دادگای تیدا بەرپۆ دەچوو پاش گواستەنەوہمان لہ ماوہتەوہ بۆ گوندی عیسائی کہ نزیک بہ بارەگای مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو.

لہو رۆژەدا خەریکی ناخوردانە سادەکە ی نیوہرۆ بووین... لہ پەر گەنجیکی تەمەن ۳۰ سالی ریک و پیک لیمان ہاتە ژووہوہ پێش ئەویش بہ چەند رۆژئیک ہونەرەمەند کاک (تۆمەر دزەبی) مان میوان بوو، لہ سەرەتادا کاک میوانە تازە کەمان نەناسی، چونکہ ژووہ کەمان لہم رۆژە سارد و بە فراوییدە تەنہا (چرا) یەکی کزو بچوک کەمی روناکیی دەبەخشی، بە لām کاتیک سلاوی کردو ہاتە ژووہوہ، کاک تۆمەر دزەبی یە کسەر ناسی و پێشکەشی ئیمہی کردو گوتی : " ئەم برادرە کاک دارا تۆفیقہ و لہ ئەو روپاوە ہاتووە و خەلگی

سلیمانیه) سهره‌پای هندی زانیاری دیکه که لیره‌دا چینگه‌ی باس نییه و له کتیبی (ذاکرة الأیام) به دوورو درئی باسی چیرۆکی ناسینی دارا تۆفیقم کردوه.

کاکه دارا ماوه‌ی هفتهدیه‌ک لاما مایه‌وه و پاشان به‌ره‌و لایه‌کی دیکه‌ی شوپش خواحافیزی لیکردین و، پیش رۆیشتنیشی له‌و ماوه‌یه‌دا هه‌ندیک نامۆژگاریی زۆر به‌نرخه‌ی کردم له‌گه‌ڵ پیشکەش کردنی هه‌ردوو به‌شی رۆمانی (الفولاد سقیناه) له‌گه‌ڵ په‌رتووکیکی نایلۆن تیه‌ه‌لکیشکراوی ره‌نگاوپه‌نگ و بریه‌داری نایاب، که بریتی بو له (چوارینه‌کانی عمر خه‌بیام) وه‌کو دیاری و یادگاری بۆ ته‌و چهند رۆژه‌ی که له‌لامان مایه‌وه و بۆ سهره‌تای ناسینی ته‌و لاهه‌ جوامیره‌ له‌گه‌ڵ به‌نده‌دا.

(چوارینه‌کانی خه‌بیام) به‌ شیوه‌یه‌کی زۆر جوان چاپکراوون له‌ لایه‌ک وینه‌یه‌کی ره‌نگاوپه‌نگی نه‌فسووناوی خه‌بیامیاتی نیگارکیش کرابوو به‌رامبه‌ریشی چوارینه‌یه‌ک به‌ هه‌رسی زمانی (فارسی، عه‌ره‌بی و ئینگلیزی) ئایته‌ی کرابوو که ته‌عبیری له‌ وینه‌که‌ی به‌رامبه‌ری ده‌کرد.

له‌ ناوه‌راستی مانگی کانونی دووه‌می سالی ۱۹۶۴ به‌ مۆله‌ت له‌ عیساویوه‌ بۆ مائی باوکم گه‌رامه‌وه، که ته‌وکاته‌ سه‌رجه‌م ته‌ندامانی خه‌زانه‌که‌مان له‌ شاری قه‌لادزیی نازادکراو دوور له‌ ده‌سه‌لاتی حکومه‌تی به‌عس ژبیانیان به‌سه‌رده‌برد، پاش گه‌رانه‌وه‌یان له‌ گوندی (هه‌لشۆ) که له‌ مانگی حوزه‌یرانی سالی ۱۹۶۳ وه‌ په‌نایان بۆ ته‌و گونده‌ بردبوو له‌سه‌ر سنووری ئیتران پاش ده‌سه‌پیکردنه‌وه‌ی شه‌ری حکومه‌تی به‌عس دژی کوردستان له‌ ئاکامی سیاسه‌تی حکومه‌تی کۆده‌تای شوومی ۸ی شویاتی سالی ۱۹۶۳ دا.

کاتیک به‌ دیداری باوکم شادبووم یه‌کسه‌ر په‌رتووکه‌ نایابه‌ ره‌نگاوپه‌نگه‌که‌ی (چوارینه‌کانی خه‌بیام) م پیشکەش کرد، ته‌ویش پاش ته‌ماشاکردنیکه‌ی سه‌ره‌پیی

یه کسەر گوتی : " دەست خۆش بە خێرییتهوه بە پراستی دیارییه کی بە نرخت بۆ هیناوم، ئافهرین "

له پێشهکیی چاپی یه کهم و دووه می دیوانی (عهونی) هاتوه ئه ده بییاتی فارسی باش ده زانی وه هه می شه له کاتی قسه و گه تو گو ژ سه به رت به و ئه ده بییاته باسی گه وه یی و لیه اتووی خه ییامی ده کرد و به فله سووفی مه زنی له قه له م ده داو، هه می شه هه ندی له چوارینه کانی ئه وی له بۆ نه ی تایبه تیدا ده گو ته وه سه ره پای دووباره کرد نه وه ی هه ندی له چوارینه کانی با به تا هیری هه مه دانی و چه ند شعر یکی (که لیمی هه مه دانی) که ئه م دێ ره شیعه ره شی له (که لیم) وه رگێ را وه، که ده ئی:

" گه ر هه موو تاوانی وه ک مه ی قاییلی نۆ شی هه با

له م جیهانه نه ت ئه دی ته نها که سی سه رخۆش نه بی "

فێریوون و ئاشنا بوونی عه ونی به زمانی فارسی ده گه ر پێ ته وه بۆ ئه و چه ند کاته ی که له لای خوالی خۆ شبوو (مه لا ئه جمه دی ره ش) له مزگه وتی کی نزیک ما له کۆ نه که مان له گه ره کی به فری قه ندی له کۆ یه که له ده سه پێ کدا به (گو ئه ستانی سه عدی) ده سه تی پێ کرد وه، پاشانی ش به ره به ره بۆ ناو ده ریای ئه ده بییاتی کلاسیکی فارسی که شاهه سه ره پای به رده وام بوون و خولیا بوونی به ئه ده بییاتی فارسی و به تایبه تیش خۆ یه ند نه وه ی شیعه ره کوردی و فارسییه کانی شاعیرانی گه وه ی کورد وه کو نالی، وه فابی، بیخود، مصباح ال دیوان، حه ریق، شیخ ره زای تاله بان... هتد.

پاش ری که که وتنی ۱۰ ی شو باتی سالی ۱۹۶۴ له نیوان سه رکردا به تیبی شو پرسی کوردستان و حکومه تی عه بدولسه لام عارف خێ زانه که مان له هاوینی هه مان سال گه رانه وه کۆ یه (عه ونی) شاعیر و باوک هه ر به گه رانه وه بۆ کۆ یه، که وته سه رقالی کۆ کرد نه وه ی شیعه ره کانی، چونکه وه کو له پێ شه کیی دیوانه که ی باسی

لیۆه کراوه پاش دهستپیکردنهوهی شه‌ری شوومی به‌عسییه‌کان له حوزه‌یرانی ۱۹۶۳ دیوانه ده‌ستنوسه‌که‌ی باوکم سه‌ری تینداچوووه جارێکی دیکه ده‌ستی به کۆکردنهوه و نووسینه‌وه‌ی کرد که ئەمه‌شیان کاریکی زۆر زه‌حمه‌ت بوو، به‌لام چونکه شتیکی نازیزی له‌ده‌ست چووبوو، هه‌میشه خولیای دۆزینه‌وه‌ی شیعه‌کانی بوو، چ ئەوه‌ی لای هه‌ندی دۆست و براده‌ر ناسیای ته‌زیه‌ر کرابوو، چ ئەوه‌ی که خۆی له‌به‌ری بوو هه‌ندی‌کی‌شیان به‌گۆزانی له لایه‌ن هونه‌رمه‌ندانێ خوالێ‌خۆش‌بووه‌کا‌مان (مه‌لا ئەسه‌دی سابل‌اغی، تایه‌ر تۆفیق، مه‌لا کۆره، هه‌مه‌ده‌مین عه‌باس، وه‌ستا باقی سه‌رتاش) تۆمار کرابوون و ده‌گوترا له هه‌مان کاتیشدا ته‌گه‌ر سه‌لیقه و میزاجی بواریان بدابایه‌ خه‌ریکی وه‌رگێپرانی چوارینه‌کانی خه‌ییام بوو بۆسه‌ر زما‌نی کوردی.

له‌سه‌ره‌تای سا‌لی ۱۹۷۴ کاتی‌ک ما‌لم له به‌غدا بوو، که ته‌وکاته به‌رتیوه‌به‌ری کارگێپیی رۆژنامه‌ی (التآخ‌ی و برایه‌تی) بووم، تازه‌ش ژیا‌نی خێزانی‌م پینکه‌یتنابوو... له‌م سه‌روه‌نده‌دا باوکم هاته به‌غدا و سه‌ره‌پای خه‌رجیاتی ما‌ل دانام کیسه‌یه‌کی ئەسه‌دریشی دایه ده‌ستم و گوتی : " ده‌زاتم ئەو گه‌نجینه‌یه‌ت زۆر لا خۆشه‌ویسته (که بریتیبوو له چوارینه‌کانی خه‌ییام که کاتی خۆی سا‌لی ۱۹۶۳ کاکه دارا پینی به‌خشیبووم منیش پینشکه‌شی باوکم کردبوو) ئیستا‌که تۆ له‌گه‌ڵ ئەو زاته له‌م ده‌زگایه‌ کارده‌که‌ی (مه‌به‌ستی رۆژنامه‌ی التآخ‌ی بوو) ئەوا بۆم هیناویته‌ته‌وه خۆت بیپارێژه، چونکه بارودۆخی کورده‌ستان باش نییه و بۆنی شه‌ری لی‌ دێ، منیش له وه‌رگێپرانی بۆ کوردی به ته‌واوی لی‌بوومه‌ته‌وه، به‌ئومێدی خوا له تاینده‌دا به چاپی ده‌گه‌یه‌تم، ته‌گه‌ر بارودۆخه‌که له‌بار بوو "

سا‌لانیکی دوورو درێژی به‌سه‌ردا تیپه‌ری... بارودۆخ له چه‌ند لایه‌که‌وه بواری نه‌ده‌په‌خساند (دیوانی عه‌ونی) و چوارینه‌کانی خه‌ییامی وه‌رگێپه‌راو به‌چاپ

بگه‌یه‌نین، چینگه‌ی داخیشه که عه‌ونی خۆشی دیوانه‌که‌ی خۆی به چاپکراوی نه‌دی.

پاش چاپکردنی (دیوانی عه‌ونی) چاپی یه‌که‌م له سالی ۱۹۹۸ له‌بهر هه‌ندی هۆکار جۆری ریک‌خستنی دیوانه‌که په‌له‌په‌لی پێوه دیاریوو سه‌ره‌رای نه‌بوونی هه‌ندی له شیعره‌کانی له‌ناو دیوانه‌که‌دا، بۆیه پاش ماوه‌یه‌کی دیکه به چهند سالیك که‌وتمه خولیا‌ی چاپی دووه‌می له‌گه‌ل پرکردنه‌وه‌ی ئه‌و که‌موکوپرپیانه و ریک‌خستنه‌وه به‌و هۆنراوانه‌ی که پاشتر ده‌ستمکه‌وتبوون... له مانگی مایسی سالی ۲۰۱۰ پێش چاپکردنه‌وه‌ی دیوانه‌که برای به‌پێژم کاکه جه‌لال زه‌نگابادی رۆشنبیر و نووسهر و رۆژنامه‌نووس و زمانزان که ههر له سه‌ره‌تای سالی ۱۹۹۳ وه ئاشنايه‌تیمان له نێواندا په‌یدا ببوو (که ئه‌وکاته هه‌ردوو‌کمان له ده‌زگای رۆژنامه‌نووسی "برایه‌تی و خه‌بات" کارمان ده‌کرد ئه‌و وه‌کو نووسه‌ریکی دیار و به‌ئه‌زمون له رۆژنامه‌ی خه‌بات، که ئه‌وسا به‌عه‌ره‌بی ده‌رده‌چوو، به‌نده‌ش وه‌کو سه‌رنوو سه‌ری رۆژنامه‌ی برایه‌تی و لێپرسراوی ده‌زگایه‌که) کاک جه‌لال نامه‌یه‌کی ئاراسته‌کردم که ده‌قه‌که‌ی له چاپی دووه‌می دیوانی عه‌ونی بلاو کراوه‌ته‌وه، که بوو به‌چینگه‌ی بایه‌خی به‌نده‌یه‌که‌سه‌ر به‌ جه‌لال زه‌نگابادیم گوت : " هه‌ر له ئیستاوه قۆلی لێهه‌لماله و له‌تۆ هه‌یمه‌ت و له‌من به‌ره‌که‌ت" ئه‌وه‌بوو له‌سه‌ره‌تای مانگی تشرینی یه‌که‌می ئه‌مسال (۲۰۱۲) کاک جه‌لال زه‌نگابادی له رینگه‌ی ئینتهرنێته‌وه به‌ ئیمه‌یل (چوارینه‌کانی خه‌ییامی، پاچه‌قه‌ی عه‌ونی) بۆ ناردمه‌وه پاش تاوتویکردن و خویندنه‌وه‌یه‌کی وردی له‌سه‌رخۆ ناوه‌رۆکی ئاماده‌کراوی بابه‌ته پر به‌هایه‌که‌ی کاک جه‌لال زه‌نگابادی که خۆی له‌و بابه‌تانه‌ی خواره‌وه ده‌بینیته‌وه و بریتین:

۱. عه‌ونی مرۆف و هۆزانخان و خه‌باتگێپر.

۲. ده‌رباره‌ی خه‌ییام و چوارینه‌کانی.

۳. عهونی و پاچه‌دهی چوارینه‌کانی خه‌ییام.

۴. ساغکردنه‌وهی چی و چۆن؟

۵. چوارینه‌کان پاچه‌دهی عهونی.

۶. پدراویزه‌کان.

۷. فەرهنگیله.

۸. چاڤکانی و ژێده‌ره‌یل.

به پاده‌یه‌کی زۆر له بیرو ورده‌کاری و توانای کاک جه‌لال سه‌رسام بووم...
به‌نده‌ش به‌پاده‌یه‌ک و ماوه‌یه‌کی درێژه خولیا‌ی خویندنه‌وه چوارینه‌کانی
خه‌ییامه به کوردی و به عه‌ره‌بی وه هه‌ندیکیشم هه‌ر له سه‌ره‌تای لاوتی‌مدا به
هه‌ردوو زمان ته‌زه‌ر کردوه، به‌لام ته‌و بابه‌ته‌ی کاک جه‌لال که ناوه‌پۆکی ته‌م
په‌رتووکه‌ی پیکه‌ینه‌وه له‌ژێر ناوونیشانی (چوارینه‌کانی خه‌ییام/ پاچه‌ده‌ی
عه‌ونی) ده‌توانم بلێم به‌پێی زانیاری خۆم باشترین لیکۆلینه‌وه‌و توژینه‌وه‌یه
له‌سه‌ر خه‌ییام و خه‌ییامییات سه‌ره‌پای دۆزینه‌وه‌ی سه‌رجه‌م ده‌قه چوارینه‌کانی
خه‌ییامی به‌زمانی فارسی به‌رامبه‌ر ده‌قه وه‌رگێراوه‌کانی (عه‌ونی شاعیر).
خوینه‌واری نازیز لێ‌رده‌ا به‌نده‌ نایه‌وێت له ناوه‌پۆکی ته‌م په‌رتووکه بدوێت،
چونکه ناتوانم هه‌قی خۆی بده‌می، بۆیه‌ش خویندنه‌وه‌ی بابه‌ته‌که باشترین هه‌له
بۆ ته‌وه‌ی خویننه‌ر تام و چیژی ته‌واوی لێ ببینی‌ت و، هه‌ر لێ‌رده‌ا سوپاسی
بێ‌پایانی بۆ نازیز کاک جه‌لال زه‌نگابادی ده‌که‌م که پاش ماندوو‌بوونی‌کی زۆر
(چوارینه‌کانی خه‌ییام، پاچه‌ده‌ی عه‌ونی) به‌م شیوه‌یه خسته به‌رده‌م
خوینده‌وه‌رانه‌وه.

هه‌ولێر

۲۰۱۲/۱/۳۰

عهونی

مرؤف و هۆزانقان و خهباتگير

جهدلال زهنگابادی

(عهونی) نازناوی هۆزانیی هۆزانقانی نهتهوهخوازی کورد عوسمان حهیب عهبدوئلايه، که له سالی (۱۹۱۴) دا له شاری کۆیه زاوه.له سالی (۱۹۲۷) دا (واته درهنگ) چۆته بهر خویندن و تا پۆلی پینجهمی سههرهتایی خویندوویهتی و له پیناو دایینکردنی بۆیوی خیزانیان - پاش کۆچی دوایی باوکی - ناچاربووه قوتابخانه بهجیبیلێ و دوکانی باوکی بهپرۆههبات، بهلام وازی له خۆرۆشنهزرکردن نههیناوه، هاتوچۆی حوجرهی فهقییان له مزگهوتی (حهتك) کردووه، که لهلای مهلا محهمهدی مهلا برایمی عهودالانی ناسراو به (دلواهر) ی هۆزانقان ههندیك وانهی ئایینی ئیسلامی میناك (ئهلهقهقائد) و(ئهلهشهرع) و ریزمانی عهربهی خویندووه. پاشتریش لهلای مهلا ئهحمهدی رهش سال و نیویك زمان و ئهدهبیاتی فارسی خویندووه. دواى خویندنهوهی (حوجره) ی مزگهوت ههندیك له برادهره دئسۆزهکانی وهك : میرزا عهبدولكهریم و محهمهدهوێز خویندنی پهرتووكهکانی پۆلی شهشه میان پێ تهواوکردووه.

چونکه عهونی بههرهدارو تاسهداری زانست و زانین بووه، له رینگهی خۆپینگهیانندنهوه جگه له زمان و ئهدهبیاتی کوردی به چاکی فیری زمانهیلی

عەرهەبی و فارسی و شارەزای ئەدەبیاتەکانیان بوو و سوودیکی بەرچاوی لییان
وەرگرتوو.

عەونی بە باندۆری چەند مامۆستایەکی رۆشنهزری کوردپەرورەر میناک : صالح
قەفتان، عەلی ناگا، عەبدوڵلا عەزیز، خالد سەعیدو مامەند کەرکووکی هەست
و هوشیاریی نەتەواوەتی (کوردایەتی) پشکووتوو و گەشەیی کردوو، بگرە
زوبەزووش، لە سەرەتایی سییەکانی سەدەیی بیستەمەو چۆتە ریزی
خەباتگێرانی کوردایەتی و بە جەخت تیکۆشاو و دوای دامەزراندنی پارتي
(هیوا) لە سەرەتای چلەکانی سەدەیی بیستەمەو بۆتە ئەندامیکی چالاکی ئەو
پارته تیکۆشەرەو، لەپیناو راژەیی بزافی رزگارپخوازی کورد و کوردستان دلسۆزانە
تیکۆشاو، تا دامەزراندنی پارتي دیموکراتی کوردستان لە سالی (١٩٤٦) دا کە
عەونی چۆتە ریزەکانیەو و بۆتە ئەندامیکی کارای و درێژەیی بە خەباتی خۆی
داو.

عەونی مرۆڤ— و هۆزانقانی نیشتمانپەرورەری هەلوێستدار هەرگیز لە ریبازی
کوردایەتی و تیکۆشان لەپیناو وەدیپینانی مافە رەواکانی نەتەوەیی کورد
لاینەداو، بۆیەش چەند جارێک تووشی نازارو ئەشکەنجەو گرتن و بەندکردن
بوو، کە لە سەرەتای ناڤینی چلەکانی سەدەیی بیستەمەو چەند جارێک میوانی
بەندیخانەکانی : (کۆیە، هەولێر، کەرکووک، بەغدا، کووت و نوگرە سەلمان)
بوو، بگرە لە سالی (١٩٦٣) دا بە خۆی و خێزانیەو و گرفتاری دەربەدەری و
ئاواریبوون بوو، دوا جارێش لە سالی (١٩٦٥) دا بۆ ماوەی هەفت مانگ لە
بەندیخانەیی هەولێر بەندکراو، تەنانەت بەهۆی رەوشی نالەباری کوردستان دوو
جار دیوانە دەسنوسەکەیی لەناوچوو.

ئاری هەمیشە زمانخالی عەونی مرۆڤ— و هۆزانقانی و هەر خەباتگێرێکی
راستەقینە ئەم چوارینەییە بوو:

" شهوه، تاریکه، سهخته ری خه باتم
که من دوو چاری ری هات و نه هاتم
ده کۆشم تا گزنگی تیشکی هیوا
سدری ده رخا له ئاسۆی خۆره لاتم "

عهونی هۆزانقانی هه لکه وتوی کوردو خه باتگێپی کورد په رهه به درێژایی ته مه نی به رهنج و کۆششی خۆی ژیاوه و مووچه خۆری میری نه کردوه. دوا سالانی ته مه نی به نه خۆشی هه ناسه ته نگیه وه بر دۆته سه ر تا له رۆژی ۲۰ ته مموزی ۱۹۹۲ دا له شاری کۆیه کۆچی دواپی کردوه و له گۆرستانی (باسکی عاره بیان) به خاکی نیشتمان سپێردراوه و لنگه ی ئه م چوارینه یه ی بلن دۆته وه و هاتۆته گوپی جه ماوه ری کۆیه و سه رجه می کوردستان :

" ئه و که سه ی گیانی به خت کردوه
له ری ئازادی گه لدا مه ردوه
وینه ی له چا و گه ی ئا وینه ی میژوو
وا نیشانده دا که هه ر زیندوه "

زۆر روونه که شاری کۆیه به ره هه ندین ژینگه ی سه رووشتی و جفاکی و رۆشنه زری و رامیاریه وه رۆلێکی هه ره گرینگه هه بووه له پینگه یانده ی عه ونی به هه ردارای خۆرسک، که به خۆی ئیژی : " له ناوه ندی سه یه کانه وه خولیا ی شیعه رو ته ده ب بووم، شیعه رکانی حاجی قادری کۆبی و نالی هه وینه ی بزوتنه وه ی ئه م هه سه ته بوون... "

هەلبەتە عەونى لە سەرەتادا میناک ھەموو ھۆزانقائەیلی ئەو سەردەمە (غەزەل) رینگەى بوو، چەند ھەلبەستىكى ئۆپەرىتى بۆ قوتابىانى قوتابخانەى شارى كۆيە داناوو، دەستىشى داووتە ھۆننەوہى ھۆزانى رامبارى و كوردایەتى.

عەونى ھەل زۆرىەى ھۆزانقائین كۆيەو كوردستاندا دۆستایەتى بەتىنى ھەبوو میناک : صافى ھىرانى (۱۸۷۳- ۱۹۴۲)، گۆران (۱۹۰۴- ۱۹۶۲)، دۆلدار (۱۹۱۸- ۱۹۴۸)، دۆلزار (ل: ۱۹۲۰)، مەلا عاصى، خادىم، مەیلی و جاهیید... ھەرەھا بە پىتى پەيشىنى خۆى ھەژار موكرىانى (۱۹۲۰- ۱۹۹۱) و ھىمن مەھابادى (۱۹۲۱- ۱۹۸۶) نزيكترين ھۆزانقائى كوردن لىيەو.

عەونى بەرھەمى ھۆزانىی لە زۆرىەى گۆقارو رۆژنامە كوردیيەكاندا بلاوكردۆتەوہ : ھاوار، گەلاوێژ، دەنگى گىتى تازە، پىشكەوتن، بەیان، ھەلۆئىر، كاروان، ھاوكارى و براىەتى... و لە ھەموو پارچەكانى كوردستاندا ناوبانگى پەخشبووتەوہ، بەلام ھەمىشە لە دیدارو ھەفپەيشىنى ئىستىگەكانى رادیۆو تەلەفزیۆنى بەغداو كەركوكدا دوورەپەرىژ بوو، چونكە سانسۆرى دامودەزگای رۆژمى عەفلەقى وکلەكانى رینگەى چاپكردى دیوانەكەى نەداو، ھەلبەتە بەھۆى چامە نەتەوہیەكانیيەوہ.

بەپىتى چوونگەى پروفیسۆر مارف خەزەندار (۱۹۳۰- ۲۰۱۰) " شاعیریەتى عەونى خۆپرسك بوو، بەگشتى مەسەلە لای ئەو بىر نەبوو، بەلكو جوانكارى بوو، خەيالى ئامادە بوو ئیلھام لە ھەموو جۆرە بزووتنەوہیيەك وەرېگرى و بەرھەمىكى داھىنراوى ئىستىتتىكى دروست بكا" و لە رووى روخسارەوہ " بە سەلىقە لە ھەردوو جۆرە شىعرى كوردى عەررووزى و سیلابى مىللى خۆمالى وتووہ" نەمازە " لە شىعرى كىشى خۆمالى بەرھەمى زۆرە، ھەموو كىشەكانى بەكارھىتاوہ..." ئەما لە رووى ناوہپۆكەوہ ھۆزانى عەونى باندۆربارى ھۆزانین

نالی (۱۸۰۰-؟ ۱۸۷۳) و حاجی قادر (۱۸۱۶-۱۸۹۷) و مەحوی (۱۸۳۱-۱۹۰۶) وەفاییه (۱۸۴۴-۱۹۰۲)، بگره ".عهونی وەستای غەزەلی کلاسیکی ئاساییە له وەسف و دلداریدا. له کوردایەتی دەستیکی درێژی هەیه. ناوەرۆکی نیشتمانپەرەری تێکەڵ بە دانایی و دلداری کردووە، دەکرێ (غەزەلی نیشتمانی) پێ بووتری " بە فرمودە ی شاد پەوان د. مارف خەزنەدار، که ئاماژە بۆ لایەنێکی دیکە ی گرنگیش دەکا: ".له ناسیۆلیزمی کوردی (کوردایەتییه) دەربازبوو بۆ ئەنتەرناسیۆنالیزم. پشتی ئیتنامی باکووری گرتوو و دژی دەستدرێژی ئەمەریکا وەستاو، هەروەها لەسەر مافی فەلسەفەستینیانی کردۆتەو" و هەمیشە ئاشتیخواز بوو.

عهونی بە هەلسەنگاندنی گشتیی پرۆفیسۆر مارف خەزنەدار:

" شاعیریکی رەسەنی گیتی کوردەوارییه. له شیعی دلداری و کەسیتی قانگدراو بە تارمایی رۆمانتیکی بالادەستە. له رووی کیش و قافیە و ریتیم بێ کەم و کوورپیە. زمانی ئاسانە. له رەوانیژی شیعی کلاسیکی کۆن و شیعی میلیبی سیلابی خۆمالی دەولەمەندە. له شیعی نیشتمانپەرەری و کوردایەتیدا سەرکەوتوو. له رووی هونەری شیعی و جوانکارییه بێ گومان ناگاتە شیعرە دلدارییهکانی. ئەمە دیاردەییکە له لای زۆریە شاعیرانی کورد بەم جۆرە دەکەوێتەو. له پاشانا عهونی بە دوو قۆنەغی یەک لەدوای یەک تێنەپەرپو، له پێشانا خەریکی دلداری بووی و له پاشانا بۆ نیشتمانپەرەری چووی. ئەو هەردووکیانی تێکەڵ بەیەکتەری کردووە و بەراستی بووبە شاعیری (دلداری و کوردایەتی) "

جا پێم وایە عهونی له پێشەنگە بەرجەستەکانی نوێکردنەوی هۆزانی کوردییەو هێچێ له هۆزانانانی وەچە ی خۆی و سەردەمەکی کەمتر نیە، بگره ئەگەر کۆمۆنسیت ببوایە، شۆرەتی له عەبدوللا گۆزان کەمتر نەدەبوو، بۆیەش

ھۆزانی عەونى شايستەى لىكۆلېنەوھىيە لە ئاستى ماستەرو دكتورا. لىرەشدا
ھەژى ئامازەيە كە چەند وىژەفان و رەخنەفان و پەيچۆرى ناقدار- بە گوتارو
لىكۆلېنەوھ- ئاوپيان لە ھۆزانى عەونى داوھتەوھ : كەرىم شارەزا، د. مارف
خەزىنەدار، د. كەمال غەمبار، عەبدولپەرزاق بېمار، باكورى، مەمەد مستەفا
ھۆشەنگ (حەمەبۆر)، فەرھاد عەونى، ئارام سالىح، جەواد حەمە بەگ سالىح و
عەدنان جەمال...

دەربارەى خەييام و چوارينه كانى...

هيچ ھۆزانتانئىكى رۆژھەلاتى، نەمازە چوارينه بيژە ئىيرانىيە نىئودارە كانىش لە ماوەى ئەم سەدو پەنجە ساڵەى دوایيەدا بەقەد عومەر خەييام (؟-۱۰۲۱- ۱۱۲۳) نەبوونەتە جيگەى بايەخى پاچقەوانان و پەيجۆران لە سەرانسەرى جيھاندا، تەنانتە کار گەييە رادەيەك خەريكبوو كەلە نووسەرو شاعيرانى ناوازەى ئەوروپاي بجاتە بەر سيبەرى خۆى!

پاش كەشفكردەنەوہى خەييام ميناك ھۆزانتان لە سەرەتاكانى سەدەى نۆزدەيەمداو، پاشان بەتايبەتى لەنيوہى دووہمى ئەو سەدەيە، بە فەزلى پاچقەكەى ئىدوارد فيتزجيرالډ (۱۸۰۹-۱۸۸۳)، چوارينه كانى خەييام بۆ دەيان زمانى زيندوى جيھان، جگەلە زمانين رۆژھەلاتى، تا زمانى ئيسپرانتۆش! تەنانتە بە خەتى (بريل) تايبەت بە ناينيانيش پەخشكران، سەربارى ئەوہش لە ھەر زمانىكدا چەند جارىك پاچقەكراوہ، بە رادەيەك كە تيرازى چاپى چوارينه كانى خەييام جگەلە ئينجىل ئىدى تيرازى ھەموو كىتەبە بەناوبانگە كانى جيھانى بەزاندووه!

غەياستەددين ئەبولفەتخ عومەر ئىبراھىمى خەييامى نىشابورى بەتپىكرپاى بەرھەمەكانى ئەك ھەر ناودارىكى ئىرانى- ئىسلامى- رۆژھەلاتى مەزنە، بەلكو لە ريزى گەورەترين ھۆزانتان و ھزرشان و زانايانى جيھانە، چونكە ئىنسىكلۆپىديپەرە: زانا، فەيلەسووف، گەردوونناس، ھۆزانتان و پزىشك بوو... كە بەراستى و راستەقانى و دلتياييەوہ دەتوانين بليين : (زانای ھۆزانتانان و ھۆزانتانى زانايان) سە، بگرە : (سولتانى ھۆزانتانانى چوارينه يە)

ھەندىك ئە پەيچۆران بەھۆى نازناوى (خەييىام)، ئاماژەيان بۆ ئەو ەردوۋە كە رەنگە (عومەر ئىبراھىم) بەرپەسەن و نەژاد ەدرەب بوويىت، ئەمەش بەلگەيەكى يەگجارسست و لاوازە، چونكە ئەم نازناو ەيىمايەك نىبە بۆ تىرە يان تايىفەيەكى ەدرەبى، ياخود بۆ گوندىك يان شارۆچكەيەك يان شارىكى ەدرەبى، بەلگو ەيىمايە بۆ ئەو ەي كە لەو ەيە باوكى عومەر يان باپىرە ەي خىۋەت سازىكى بەنىۋيانگ بوويىت و، ئىدى ئەم نازناو ەسەر عومەردا برابىت.

ھەرۋەھا جىاوازى و ەدقۇزى ەدرەبە ەي سالانى لەدايكبوون و مردنى خەييىام ەيە، بگرە زاگەكەشى، بەلام و پىراي ئەو ەش راي زۆرىنە بەلاى ئەو ەدا دەكشىت كە لەدايكبوون و مردنەكە ەشارى نىشاپور بوو، ئەو ەشارە ەكە لە سەردەمە بەرايىەكانى ئىسلامىدا يەكىت كە لەمەلەندە كەلتورىيە گەرەكان بوو.

ھەندىك لەمىژوونوسان ئاماژەيان بۆ ئەو ەردوۋە كە خەييىام لەسەرەتاي دەيە ەدوۋەمى سەدە ەي پىنچەمى كۇچىدا (چارەكى يەكەمى سەدە ەي يازدە ەي زايىنى) لەدايكبوو، ھەرۋەھا يان رىيكا (۱۸۸۶-۱۹۶۸) رۆژھەلاتناسى چىكى و باسكارانى دىكەش ئەو ەيان تۆماركردوۋە كە خەييىام لە دەورويەرى سالانى (۱۰۲۱-۱۰۲۳ز) لەدايكبوو، كە بەلامو ە لە راستىيەو ەزىكتەرە و، پىم وايە قوتابى ئىبن سىنا بوو (۹۸۰-۱۰۳۷ز) ناو ەركى ھەندىك لە نامە فەلسەفىيەكانى ئەو ە دەسەلپىت، بگرە پەيۋەندىشى لەگەل پىرى سۆفى ئەبوولخەير (۹۶۷-۱۰۴۹) و شاعىر ناصر خوسرەو (۱۰۰۳-۱۰۸۸ز) ەبوو، ئەگىنا مەحالە گەنجىك لە تەمەنى بىست سالىدا بىت، يان كەمىك لە سەرۋى سى سال بىت، بتوانى ئەو نامە زانستى و فەلسەفىيە نايابانە بنوسى و، چۆن سەرۆكايەتى كۆمەلپىك لە كەلە زانايانى ئەو سەردەمە لە پرۆسە ەي

هه موارکردنی سالتپوی ئیترانی (جهلالی) و روانگهی ئەصفه هان پیتی
دهسپێردرا؟!

به لگهشم ئەمهیه که ئەو جوژه نووسین و چالاکییانه به بی روشنبیری
و ئەزمونیکی سی - چل سالتی نایه ته به رههم، چونکه ئەمه میناک هۆنینه وهی
هۆزان نیه، که زیاتر پشت به بههره و سۆز ده بهستیت و، ده شیته ههندی له
بلیمه ته کان له ته منه نی میرد مندا لیدا شیعی زۆر جوان دانین، چ جای ته منه نی
دوای گهغیش، به لام ته نانهت چوارینه کانی خهییام ناوه روکیکی فهلسه فی
قوولی نهوتۆیان له خوگر توه که زاده و ههلقو لای نه زمونی دهوله مندی ژیان
و روشنبیرییه کی قوول و فراوانی نهوتۆن، که له لای گهغیکه پیداناییت. ئەمه و
خهییام به دلنیا یی براده ری قازی ناودار ئیمام نه بوو نه صر محممد عه بدلر په حیم
نه سهوی بووه (که قوتابی ئین سینا بووه) و، زۆر به ریزه وه له گه ل خهییامدا به
چهند به یته شیعر دواوه و تکای لی کردووه وه لامی چهند پرسیا ریکی ئایینی -
فهلسه فی بداهه ته، جا خهییام وه لامی به (رساله فی الکون والتکلیف) له
سالتی (٤٧٣هـ = ١٠٨٠ز) داوه ته وه، تیدا به راشکاوی وتویه ته "ئین سینای
مامۆستام" هه لبه ته ئین سینا له سالتی (١٠٣٧ز) دا کۆچی دوایی کرده وه، سا
له گینه میژووی له دایک بوونی قوتابییه که ی (واته عومەر خهییام) له دهو ریه ری
سالانی (١٠٢١-١٠٢٣ز) دا بیته. هه ندیکه ئەلین به همه نیاری فه یله سووف (م):
١٠٦٥ ز) شاگردی ئین سینای مامۆستای خهییام بووه، بۆیه ده پرسم: جا بۆ
خهییام نه یگوت: "به همه نیاری مامۆستام"؟!

ههروه ها له نهجمای لیته ژینه وه یه کی زۆر، ده تواتم به کورتی بلیم میژووی
مردنی عومەر خهییام له دهو ریه ری (١٧هـ = ١١٢٣ز) بووه .

عومەر خهییام له نیشابور لای ئیمام موه فقهی نیشابوری (؟) و ئیمام
حه ره مهینی جو هینی (م: ١٠٨٥ ز) و نه بوو حه سه نی ئینباری (؟) و ئەلین له لای

شیخ ناصرەددین مەنصور - مامۆستای سەناتی - ش خۆیندوو یەتی و زۆری لەزانستەکانی خۆی هەلێنجاوە، پاشان بۆ تەواکردنی خۆیندنی (جەبر) رووی کردۆتە (سەمەر قەند) و، هەر لەو پێش ئە گەردوونناسی و ئەستێرەناسی و بیرکاری ناوی دەرکردووە، ئەستێرەیی بە رادەیک کەوتوو تە بەرزێ بەو رادەییە کە "خاقان شەمسولمۆک لە بوخارا زۆری ریز دەگرت و لەسەر تەخت لە گەڵ خۆیدا دایدەنا" بە پیتی (نوزەتو لئەرواح و رەوزەتو لئەفراح) ی شەمسەددین شارەزوری (؟-۱۱۶۵-؟-۱۲۵۰). دواي ئەو جەلالەددین مەلیکش (م: ۱۰۹۲ ز) لە سالی (۱۰۷۴ ز) دا ناردوو یەتی بە شوینیاو، لە گەڵ چەند زانیەکی تردا، لە سالی (۱۰۷۹ ز) دا تەکلێفی کردوو، کە چاکسازی سالتپۆی ئێرانی بکات و، روانگەییەکی گەردوونناسی لە ئەصفە هاندا دا بە زینیت. بە گوتە ی شارەزوری، جەلالەددین مەلیکش "حەساوی رازیۆش و هاو دەمانی خۆی بۆ دە کرد"

ئەو ی شایەنی باسە دەر بەرە ی میرد مندالیتی خەییام، ئەو یە کە وەزیری ناو داری سەلجوقیان نیزامولمۆک حەسەن تۆوسی (۱۰۱۸-۱۰۹۲ ز) و حەسەنی صەباح (؟-۱۰۳۷-۱۱۲۴ ز) پێشەوای فیرقە ی ئیسماعیلیی باتینی و حاکمی قەلاتی ئەلەصوت (هیلانە ی دالاش) لە مندالیتی و خۆیندنی لای ئیمام موففەقی نیشابوری لە قوتابخانە ی خۆراسانی ئەوسا، هاو پۆ و هەقالتی بوونە. کە چی هەندیک لە پەییۆزان حیکایەتی هەفخۆیندن و برادە رایەتییان ئەو سەردە مە و ئاکام و ئەنجامی دواتری چارە نووسی هەریە کە بیان بە حیکایەتییکی لاواز و نادروست لە پرووی میژوو ییە و دەزانن، بی ئەو ی هیچ حیسابیک بۆ ئەو سەرچاوە میژوو ییە باوەر پێکراوانە بکەن، هەموو بیانوو یەکیان تەنیا ئەو یە کە نیزامولمۆک لە وەچە یەکی پێش وەچە ی خەییام و حەسەن صەباح بوو، بگرە وەسبەت نامە کە ی نیزامولمۆک کە ئەم زانیاریانە ی تیدا هاتوو، لە کتیبی (رەوزە تەلصەفا) ی محەمەدی مەحمود بە لخی میر خواند (م: ۱۴۹۷ ز) تۆمار کراوە،

به ساختن و دهسکرد ده ژميرن. له کاتيکا هه ندى په ميژوراني دى نهم هيکايه ته به دروست ده زانن، به مەر جيک نه گهر عومەر خه پيام و حه سەن صەباح نزيکه ي سەد سائيتک ژباين، که چى نه وهش مه حال نيه، چونکه زور نه ديب وزانا و هزر فاني ته مەن دريژ له سەر ده مه کونه کاندایا وياون .

ناوى خه پيام له چەند سەر چاوه يه کى سەنگين و پر ئيحتويارى دیکه دا به پريزو شکوه هاتوه، له وانه: (خه ريده تو لقه صر)، (ميرصادو لعيباد)، (تاريخ جهانگشای)، (تاريخ گوزيده)، (نوزه تو له جالس) و (مونسو لته حرار) و له چەندين شوينى کى تر دا کومه لئیک له که له پياوانى نه و سەر ده مه گه واهى باوه پريکرا و ده دن له سەر پايد به رزى و شکودارى خه پيام له بواري ن زانست و نه ده پياتى سەر ده مى خويدا. نه بوو لقاسم زه مه خشه رى (۱۰۷۵-۱۱۴۴) ناماژى بو مونا قه شه کانى له گه ليا کردوه و، زه هيره ددين به يه هقى (؟۱۱۰۵-؟۱۱۷۰ز) له په سه نديدا گوتوه يه تى خه پيام شاره زاترين و باشتري ن قورئان خو ينى زه مانى خوى بووه و، ده شگير نه وه که نه بوو حامدى غه ززالى (۱۰۵۸-۱۱۱۱) وانه ي فه لسه فى لي توه رگرتوه و، له زانستى ئاخاوتندا مونا قه شه و گينگه شه ي له گه لدا کردوه .

خه پيام به پريزو حورمه تيکى که م وينه وه ناوده برا: (تيمام)، (حوججه تو لحه و هليه قين)، (غەياسه ددين)، (نه صيره ددين)، (شای حه کيمان)، (فه يله سووفى جيهان)، (پيرى شکومه ند)، (مه زنى ته حقيق کاران)، (ته ديبى ناوه زمه ندى سامدار)، (گه ردووناسى گه وره) و (ده ستور: پله يه کى هاوتاي وه زيره) و زور له شاعيران و روشنه زرانى سەر ده مى خوى و پاشانيش به پريزو شکوه ناويان بر دوه و، وه ک شاعيرى گه وره خاقانى شيروانى (۱۱۲۰-۱۱۹۸ز) که له لورينه که ي بو مامى (کافيددين عومەر عوسمان) ناوى هينا وه و، خه سلته وسيفه ته چا که کانى ژماردوه، به تايبه تى هيکمه ت و داد په روه رييه که ي :

"...بۆیە ئاوەز پیتی وتووە ئەى عومەر عوستان

تۆ ھەم عومەر خەییامى و ھەم عومەر خەتتاب"

خەییام بۆ ماوەیەکی درێژ بە ئارامییەکی بەرچاو لە سایەى قەرالستانى سەلجوقیدا ژیاوە بەتایبەتى لە پەنای ھاوێی خەمخۆرە دلتسۆزەکەى نىزامولولکى وەزیری رۆشنەرزو دەستپۆ و دەسەلاتداری سەلجوقى. واتە خەییام لە کەش و ھەوايەکی لەبار تا رادەيەکی بەرچاو، چالاکییەکانى خۆى نواندوو، ھەول و کۆششە زانستیيەکانى بوونە تەواوکەرى ھەول و کۆششەکانى زانای گەورە ئەبوو رەیحانى بیروونى (م: ۱۰۴۸ز) بگرە بەرھەمەکانى لە بواری بیرکاریدا بوونە بناغەى پەرەسەندنى بیرکاری لە ئەوروپای سەدەى نۆزدەيەمداو، لەو یە پێشتریش.

خەییام لە دامەزراندنى روانگەى ئەصفەھانىشدا، کە ناوی نابوو (مالى ستیران) رۆلى بەرجهستەى ھەبوو، بەلام لەدوای مردنى مەلیکشائىتر کارى پێنەکرا و، راورووتکەران تالان و وێرانیان کرد.

ئىدى بارووخى گشتى بەرەبەرە کەوتە شىوان، خەییامیش ماوەیەك پاش کوشتنى نىزامولولکى دالدەدەر و خەمخۆرەکەى و، دەرمان خوارکردنى جەلالەددین مەلیکشائو، زەبرى سەوداکردنى حوکمرانانى دواى ئەوان، ناچاربوو ئەصفەهان (پیتەختى سەلجوقیيەکان) بەجیبهێلێت و، بۆ نیشابوورى زىدى خۆى بگەرێتەو، بە گۆشەگىرى بۆیت تا (؟ ۱۱۲۳ز) کە کۆچى دوايى کردو، لەوێ بەخاک سپێردرا.

سەردەمى خەییام لەبارى سیاسییەو لە کول و جۆشدا بوو، پى بوو لە رووداو قەوماوى گەورە: دارووخانى دەولەتى بوو یەھى (۹۳۲-۱۰۵۵ز)، دامەزراندنى دەولەتى سەلجوقى (۱۰۳۷-۱۱۵۷ز)، ھەلگىرسانى جەنگى خاچپەرستى (۱۰۹۶- ۱۲۹۱ز)، بوژانەوێ بزاڤى ئىسماعیلیيەى نزاری (۱۰۹۰- ۱۲۵۶ز) میناک

بزوتنه ویه کی ئیرانی شۆرشگێرانه له پۆشاکێکی ئایینیدا دژی حکومرانی
 خیلافهتی عهباسی (عهره بی) و حکومرانی سه لجووقیانی (تورکی بیگانسه)
 له پیتناو خۆییونی ئیراندا ده خه بتی. جا چونکه بزوتنه وهی ئیسماعیلییه وه
 (خوپه می) و (سه ربه داران) چالاکی خۆی راده په راند دژی هه ردوک ده سه لاتین
 هاوپه یانی سه لجووقی و عهباسی، بهو ئیحتیویاره که هه ردوک ده سه لاتنی
 هاوپه یانی سه لجووقیان و عهباسیان (سوننی) بوون، له لایه ن زورپناژه نانی
 پرۆپاگه نده و بانگه شه ی عهباسییان و سه لجووقییان و میژوونووسانیانه وه،
 گه لیک ناوانا توۆره یان لیترا وه کافرو خوانه ناس و ئیباحیه قحواز و لایه نگره
 (قپمه پتیان) و نوکهری خیلافه تی فاطمییه کان (۹۰۹-۱۱۷۱ز) له میسردا، بگره
 ئه فسانه و نه قل و حیکایه تی خورافیانه ی ئه وتۆیان سه بهاره ت به
 ئیسماعیلییه کان هۆنیبووه وه، که ته نانه ت له نیو ئه وروپاییه کانیشدا
 به (حه شاشان) و (بیاو کوژان) ناویان رۆشیتبوو، له کاتیکا زۆریه ی پیوانی
 ئایینی خه لکانیکی مونا فیق و واعیزی ماستاوچی سو لثانان بوون و، له
 پشتیوانیکردنی سته مکاران و سه رکوتکردنی نازاد یقحوازانداو، فیهه بازان (به
 ناشکرا چاکه خواز و ژیراو ژیر به دکار بوون) و له هه مان کاتدا شمشییری
 تیکوفرانیان دژی ئه دیبان و هزرغانانی نازاد راده وه شاندا، ته نانه ت له هیچ
 پیلانی تیک دژی هاو پۆ بلیمه ته دره وشاوه کانی خۆیانیش نه ده پرین گانه وه، کار
 گه بیشتبووه راده به که که خه لکانی وه کو ئیمام ئه بو حامیدی غه ززالی سلیمان
 لیده کردنه وه و خۆیان له گێچه لیان ده پاراست، ئه و غه ززالیه ی که دیارده ی
 زۆربوونی شه رعزانانی ساخته ی به مه به سته ی سوودی خۆیه رستانه له زانسته ی
 شه رعدا ده ستنیشان کردو، زۆری پۆ سه یریوو که زانسته ی فیهه به سه ر زانسته ی
 پزیشکیدا په سه ندرت بیت.

ههروه‌ها له‌نیو سۆفییه‌کانیشدا خواپهرستانی رباباز و زۆر که‌سی بووده‌له‌و، هیچ له‌بارا نه‌بوو، مشه‌خۆر هه‌بوون. ده‌گێڤدریته‌وه که‌ خه‌لکانی ناوداری زۆر گه‌وره‌ش، له‌ شه‌ری ده‌سیسه‌و پیلان و داو و تیکوفران بی‌وه‌ی نه‌بوون مینا: ئین سینا، عه‌بدوڵا ئه‌نصاری و شه‌هرستانی .

رۆژگاری خه‌بیام رۆژگارێک بووه که " زۆرینه‌ی مه‌ردم روویان له‌ ئۆلی حه‌ق وه‌گێڤراوه، باژێری په‌ندیاری بی‌باو بووه‌و، گینۆلی شه‌ریعه‌مه‌داران گه‌نده‌ل بووه " به‌ گوته‌ی ناصر خوسره‌و.

سه‌ده‌ی پینجه‌می کۆچی (١١ز)، واته‌ ئه‌و سه‌ده‌یه که‌ خه‌بیام تییدا ژیاوه، گه‌رچی به‌ سه‌ده‌یه‌ی ئاژاوه‌و بشیوی سیاسی و جفاکی ناوی وه‌رگرتبوو، به‌لام له‌ میژووی هزریندا سه‌ده‌یه‌کی دره‌وشاوه‌ بوو، سه‌ده‌یه‌که که " به‌ ته‌حقیقاتی فراوان و ره‌خنه‌نامه‌یزی نه‌بوله‌په‌مانی بیروونی و هۆزانی دلکیش و پر په‌سته‌ی نه‌بوو عه‌لای مه‌عه‌رپی ده‌سته‌پیکردووه‌و، به‌ فه‌لسه‌فه‌ی گوماننامه‌یزی مامتاکیزانی ئاقدار عومدر خه‌بیام کۆتایی هاتوه " به‌ قسه‌ی مارشال هاجسین، واته‌ بارودۆخی که‌لتووری تا راده‌یه‌ک گه‌شاوه‌ بووه، ئیدی ئه‌مه‌ سرووشتی نه‌شوئاو په‌ره‌سه‌ندنێ که‌لتووره، که‌ له‌ هه‌ر شوینێک کیشمانکیشی هه‌ڤدژه‌کان گه‌رم بیته‌، که‌لتوور گه‌شه‌ده‌کار، نه‌گه‌ر گه‌رمی کیشمانکیش دا به‌رکیت، گه‌شبوونی که‌لتووری داده‌مرکیتته‌وه و سست و خاوده‌بیته‌وه. جا له‌ و رۆژگاره‌دا پتر له‌ سه‌دو هه‌شتا هۆزانخان، نقیسه‌ر، زمانه‌وان، میژوونووس، جوگرافیایازان، دانهر له‌بوارین سیاسه‌ت و کارگێپی و پزیشکایه‌تی، ژیا‌نامه‌نووسی هه‌مه‌ جۆر، هه‌لکه‌وتبوون و ناویان ده‌رکردبوو.

جیی خۆیه‌تی لیسه‌دا نامه‌زه‌ بۆ قوتابخانه (نیزامیه‌کان) بکری که‌ نیزامولولکی وه‌زیری رووناکییری سه‌لجوقی له‌ نه‌صفه‌هان، نیشابور، به‌لخ و

بەغدا دايمەزراندىبون و بودجەيەكى سالانەى (۶۰۰,۰۰۰ ھەزار دىنارى بۆ
تەرخانکردبون .

مىناك ھەر پىاويكى مەزنى خودان كەسايەتییەكى كارپىزمى، گەلئىك
ھىكايەتى ئەفسانەيى، لەدەورى خەيىام تەنراو، چ لەلايەن دۆستانىدەو، چ
لەلايەن ناخەزانىدەو، ھەلبەتە ئەوانەى خۇشيان ويستوو خەرمانىدەكى پىرۆزىي
رەھايان لەدەورى چىكرودو، ناخەزەكانى بەر قەمچى نەفرەتيان داو، ئىدى
بە دەگمەن يەكئىك ھەلگەوتوو بە ئىنسانىيەكى حەقىقەتخوآزى بابەتيانە باسى
كردبىت ...

ھەندىك لە توندرەوان خەيىاميان دەبوغزاندى و گەلەكۆمەيان لىدەكرد، بە
زەندىق تۆمەتبار يان دەكرد، كار گەيىبە ئەوەى خەيىام لە ژيانى خۆى بترسىت
و، زمان و قەلئەمەكەى خۆى لەغاو بكا، (قفقىسى) گوتەنى : " بەمەبەستى
خۆپاراستە، نەك دىندارى چوو ھەجى " و دەلئىن بۆ ماوہىدەكى ناديار لە بەغدا
ئاكنجى ببوو، بگرە لە سەردەمى نوپشدا نەھەقى سەبارەت بەخەيىام گەيىبە
رادەيەك زىدەبارى ھەندى لە بىگانان، ھەندى لە توپزەرانى ھاوندەژادى ئىترانى
خۆيشى نكۆلى لە شاعىرىيەتى بكن، بەلئى ھەندى كەس بە گومانن لەوەى كە
خەيىامى زاناو فەيلەسوف خودانى ئەو چوارىنانە بىت كە دراوندە پالئى و،
وہكو چۆن ھەمان گومان لە كەلئە شاعىرانى ھۆمىرۆس (سەدەى نۆيەمى پىش
زايىنى) وشەكسپىرە كراو!

ئەمەش زادەى ھەبوونى چەند شاعىرىكى دىكەى بچووك و گومناو بەنازناوى
(خەيىام، يان خەيىامى) يەو: عەبدوللا خەيىامى مازەندەرانى (م: ۳۱۰ك = ۹۲۲
ز)، ئەبوو صالح خەيىامى بوخارى (م: ۳۶۱ك = ۹۷۱ ز)، خەلەف عەمەد
ئىسماعىل خەيىام (م: لەسەدەى پىنجدەمى ك = ۱۱ز)، مەژھەبوددىن عەمەد

عەلى خەييىامى (م: ۶۴۲ = ۱۲۴۴ز) و عەلانى دىن عەلى محمد ئەحمەد خەلەف
خەييىامى خۆراسانى (م: پېش سەدەى هەشتەمى كۆچى = ۱۴ز)

ئەوئى مائەى سەرنجە باسكاران و تويژەران و زانايانى كۆنى ئيرانى و
عەرب، هەلئويستى سەيرو هەلئويان سەبارەت بە خەييىام هەبوو، هەميشە
ستايشى خەييىامى زانايان كەروو، بەلام خەييىامى شاعيرىان نەك هەر
فەرامۆشكەروو، بەلكو هيرشيان كەروو تە سەرى و شيعەرەكانيان بەمارى
ژەردار زانيو! ئەگەرچى هەندئى لە سۆفيانى دوائى ستايشى شيعەرەكانيان
كەروو لە كۆرى خۆياندا بەكارىان هيناو. لە حالئىكا ئەحمەد رامى شاعير
گوتەنى: "خەييىام بە زەبرى شيعەرەكانى تاكو ئىستا زيندوو!"

هەموو سەرچاوكان وئىزى بەرەمەكانى خەييىام خۆى، ئەو نيشاندەدەن كە
بليمەتئىكى بەرەمەندى مەزن و خودان ئاوەزئىكى روون و رۆشنبەريەكى
ئىنسكلۆپيدىبابى سەير بوو. زۆر حىكايەتى سەيرو خۆش لەمەر جيلوئى
بليمەتى و پيشبىنيە پاراسايكۆلئۆزئىيەكانى هەن وەك: "كۆرەكەم دەكەوتتە
شويئىك كە هەموو بەهارئىك دەبى بە گولستان" و زۆر شتى ترى لەم بابەتە كە
لەم تەنگەبەردا نايەتە گىرپانەو.

دەتوانين لەو پەيقانە كە هاوچەرخانى خەييىام دەربارەيان گوتوو،
خەسلەتەكانى كەسايەتى خۆى و تايبەتمەنيە ئەدەبى و هزريەكانى هەلئىنجين،
كە پيچەوانەى بۆجۈونى هەندئىك لە شروڤەكارانى چوارينەكانى دەسەلئىنئىت، كە
گوايە هيمەگەرەيەكى سۆفى بوو. نەخىر فەيلەسوفئىكى بوونگەرەى ئۆلدار
(وجودى ئيماندار) بوو، چەند سەدەيدەك پيش فەيلەسوفەوجوديەكانى
ئەوروپا كەوتوو ميناك: كيرگەگاردى دانيماركى (۱۸۱۳ - ۱۸۵۵)، ميگيل
ئوناموونۆى ئىسپانى (۱۸۶۴ - ۱۹۳۶) و گابرييل مارسيل فەرەنسى (۱۸۸۹ -
۱۹۷۳) و ئاستى گەببەتە سنوورى كە ئەرنىست رينان (۱۸۲۳ - ۱۸۹۲) هزرفان و

میژوونوسی به نیویانگی فدرنسی پرسی: "نهری سهر نیه له سه دهی یازده مینی زاینیدا، له ئیراندا شاعیریکی هاوتای گویتو هنریش هاینه پهیدا بی؟!"

رهنگه وهلامی تهواو و قهناعه تبه خشی ئەم پرسیاره له لای مامۆستا (تهدیب تهقی) بیته، که له پیشه کی پاچقه کی (نه جفی) دا ئەلی: "هەر هه مو ئەو مانایانە ی که شیعری خهییام به دهه وریا ده سووپیته وه له م نیو دپره عه ره بیسه دا خهست ده بیته وه: (ده رفه تی نیوان هه ردوو نیستی بقۆسنه وه)" واته خهییام تا راده په کی زه ق ئە بی کۆری مه زه به، هه لبه ته به پشتیوانی گه لیك له چوارینه نار په سه نه کان!

چوارینه کانی خهییام به دهه وری ته وه ری تی به زین له کوریتی ته مه ن و هه قییه تی نه مان و هیدمانی و دۆشداماوی میتافیزیکیدا ده خولینه وه وه هه ندیکیان بۆ قۆستنه وه ی هه لی کورتی ته مه ن بانگه یشتا میزن. ناری خهییام زۆر باسی مه رگ ده کا، به لام نه ک له دیدگه ی نیه لیستییه وه " ناماده قانی مه رگ له هۆزانی خهییامدا په سنی ژیا نه " به گوزارشتی خهییامناسی توانا محمه د ره زا قه نه ری (ل : ۱۹۵۵) و پیده چی ئەم ریهازی خهییامه نه وروپاییه کانی نه فسوون کرد بی، به تاییه تی گه لیك له شاعیره کانیان، له وانه (لۆرکا) ئیسپانییه .

هه ر لیره شدا ناکامی ره شینی خهییام به راوردانه له گه ل ناکامی ره شینی مه ده رپی هاوتایدا ده رکه ده کین و، دکتۆر غونیمی هیلال جهخت له سه ر ئەم چوونگه یه ده کا: " ئەم جو ره تی پرامانانه له سوورانه وه و تی په رپوونی رۆژگار و نه ماندا خهییام و مه ده رپی له تی پرامانی فه لسه فیدا لی کدی نزیکه ده کاته وه، هه رچه نده هه ری که یان گه ییوه ته نه نجامی کی پیچه وانده و دژی نه نجامی نه ویت، که رچی هاو پیته کی و پی شه مه ی نه له سه ره تادا و، زی ده باری قه لسی و بی زاری

هەردوکیان لەبوون و خەلگی، دوور نیه که دیداریکی میژوویی له نیوانیاندا روویدا بیت"

هەلبەتە ئەم جووتە رەبەنە تا مردن، که هیچ باسکاریک نیه زەوجینی خەییامی به بەلگە سەلماندییەت. کهواتە رەبەنایەتی کاری لە کهسایەتی و ئەدەبی مەعەرپی و خەییام کردوو، بەلام ئەوەی جیاان دەکاتەو زوهدو دنیاوەیستی و نەهلیستیەتی زالی مەعەرپی بوو.

پوختهترین و گەشتەترین پیتناسە خەییام لەلایەن شاعیری سووری بەندەر بەدەلجەمید(ل: ۱۹۴۷) دینینەو که لە تاقە رستەیدکدا چرپکردۆتەو: " هۆزانقانیکیە ژیانی لەسەر زەمین بیدارکردۆتەو" و بە ناوەرپۆکی چوارینە " حیکمەت نامیزەکانی که بانگەوازی مومارەسە ژیانی بەخۆشی و نازایەتی و جوانی و ناسوودەیی هەلدا، بۆیەش تەنانەت ئەوانەمی که هیچ پەییوەندییەکیان بەخویندەووە نەبوو، روویان کردە خویندەووە!"

لیژەشدا جیسی خۆیەتی رای ئیبنولجەوزی (م: ۱۲۰۱ دەربارەمی(مەعەرپی) بگێرینەو، که تا رادەیدە خەییام دەگرتەو: " ئەبو عدلا لە پوالتدا کافر دیارە، کەچی لە ناخەو موسلمانێکی باوەردارە، بە پێچەوانەمی مونافیقەکان" بەلێ... بەلگەمی زۆر دەربارەمی ئیمانداریی خەییام هەیه، چ لە سپارەو نامە فەلسەفی و زانستییەکانی و، چ لە حیکایەتە گێردراوەکان لە لایەنی هاوچەرخیەکانیەو، نەمازە شارەزایی لە شرۆفەمی قورئاندا، بگرە رەوش و پەییقینی پیش مردنی میناک ئەوەمی (بەیهەقی) لە(پاشاوەمی حیکمەت پارێزان) دا دەیگێریتەو: " خوایە وەک دەزانی که بەندە بە گوێرەمی توانام تۆم ناسیو، جا لێم ببوو رەو بمەخشە، چونکە زانیی تۆم بەلاو ناکۆمە بۆت" هەروەها مەولانا خوسرەوی ئەبرقووهمی لە کتیبی (فیردەوسی میژووهکان)دا باسی خەییام

زۆر بە چاکە دەکاو لە کۆتاییدا ئیژی: " ئەلێن ئەمە دوا شیعری خەبیامە که وتووێتی:

"خودایە یەگجار بێزارم لە هەستیم
لە دلتەنگی و هەژاری و کەساسیم
چکو هەستی لە نیستی دەئافرێنی
لەپێناو شکۆت دەرمکه لە نیستیم"

خەبیام بەجورئەتێکی دەگمەنەوه لەبوون و گەردوون و لە مەتەل و نەهینی ژیان و مردن تێپارماوه، دەرك و تێگەیشتنی زووبەزووی خۆی لەو خولیاو خەبیال و گومان و هزرانە ی که دواتر لەسەر دەمی رۆشنگیری و مۆدێرینتەدا (لە سەدە ی نۆزدەهەمی زایینیدا) یەکانگیری مۆڤ بوونەوه، بە راشکاوییهکی سەیری ئەوتۆوه دەریپرپوه، که لە شاعیرانی تری جیاکردۆتەوه، هاتوو بە ئەو مەبەستە قالبی چوارینە ی، که تێیدا مامۆستا بووه، هەلبژاردوووه، توانیویەتی لەو ریگەیهوه بە سخوچری گوزارشت لە گوتاری شیعری و هزری خۆی بکات و، وەرگر بەئاسانی پێشوازی لیبکات..

ئەوه بوو چوارینەکانی بەلز و بە فراوانی تەنانەت لە ناو "میللەتانی بێگانهدا، بێگانه لەرووی نیشتیمان و رهگەزو زمان و ئایینەوه... " بلاویۆوه، بگره کهوتنه سەر زاری مەردمی ره مەکش، بەتایهتی لهبەر ئەوه ی باسی ئەو شتانه دەکەن که زیننی بەشەریان لە هەموو کات و شوێنێکدا نیگەران و زرخهوه دەکەن میناک : هیدمانی لە هەمبەر نەهینییهکانی گەردوون و گیان و هەبوون و نەمان و کورتیی تەمەن و بەلاو کارەساتەکانی ئەم دنیایه و مەسەلە ی ژیان و مردن و چاره نووسی جەستە لهپاش مردن... زێدەباری ئەوه ی هەندیک لە چوارینەکانی خەبیام ره خنه و ئیرادی توندیان تێدایه دژی

نەخۆشییەکانی کۆمەلگا و ریبابازان و ھەلپەرستان و ئەو فیشالبازانەمی کەخۆیان لەژێر پەردەمی زانایی و خواناسیدا دەشپێرنەوہ.

ئەمەو جگە لەوہی ھەندی لە چوارینەکان پەرن لە گلەیی و گازندەمی توند لە رۆژگار و فەلەک و چارەنووس، واتە بە پێچەوانەمی دیباچە ئاساییەکانی نامە زانستی و فەلسەفیەکانیەوہ !

خەییام بە پاشینەمی ئیبن سینای مامۆستای ناوی دەرکردووەو، میناک مامۆستاکەمی فەیلەسووف و وێژەشان و پزیشک و ھۆزانشان بوو، بگرە ماتماتیکنان و گەردوونناسیش بوو. ئینجا خەییام بەھەموو بوونیەوہ ئاوەزیکی گەورەمی زەبرمەند بوو، کە بێ وچان لە تێھەزران و گومانداریدا عەودالی ھەق و ھەقیقەت بوو، ھەرەھا دلێکی ناسک و ھەستیاری لیتوپرێژ لە جوامیپریتین ھەست و سۆزی مرۆفایەتی بوو، زاتیکی ھەستیاری نەفس بەرز بوو و خۆمی لە ملکہچی و سەرشۆپی و خۆپەرستی و رووبینی و ھەسوودی و بوغزو تەماحکاری و چاوپنۆکی و ئالچاغی دوورگرتووە، کە لەو سیفەتە ھەرە نزم و دزیوانەن کە خەییام لە زۆریەمی نامە و چوارینەکانیا لەقاوی داو.

وادیارە رۆژاواوییەکان لیکچوونییکی زۆریان لەبارەمی بەھەرەو میزاج و خوو ھزر و فرەلایەنی داھینانەوہ، لەنێوان خەییام و ھەندی لەزاناو فەیلەسووف و ئەدیب و ھونەرمەندەکانی خۆیاندا بینیوہ وەک: لەیۆناردۆ داڤنشی (۱۴۵۲-۱۵۱۹) گالیلۆ گالیلی (۱۵۶۴-۱۶۴۲)، شۆلتیر (۱۶۹۴-۱۷۷۸)، بایریۆن (۱۷۸۸-۱۸۲۴) و شۆینھاوەر (۱۷۸۸-۱۸۶۰)

بۆیە ھیچ سەیر نیە کە لە سالی ۱۸۹۲دا (یانەمی عومەری خەییام) لە ئینگلستان دامەزرێ و پاشان لە ئەمریکادا لە سالی ۱۹۰۰دا دامەزرێ و بایەخیکی فراوان بە چوارینەکانی بدری و، ناو و ناوبانگیشی پەتائاسا لەئەوروپاوە ئەمریکادا بلاوبیئەوہ! کەچی خەییام لە ئێراندا میناک ھۆزانشان

لەبازنەیهکی تەنگدا ناسرابوو، بۆیەش " دوو خەییام هاتنە ئاراو: یەکیکیان خەییامی ھۆزانفان لە رۆژئاوادا، ئەویتریان ماتماتیکفان و گەردوونناس و فەیلەسووف لەرۆژھەلاتدا. جا رۆژئاوا رۆژاوا یە و رۆژھەلات رۆژھەلاتە!" بە گوزارشتی (ف. سیمیلجا) ی پروفیسۆری فیزیوا ماتماتیک. ھەلبەتە لەگەڵ ئەوھشدا زۆری پێنەچوو ھەردوک رۆژئاواو رۆژھەلات لە ژێر بالی ئەفسوونای چوارینەکانی خەییامدا یەکیان گرتەو!

شۆرەتی دیرینی خەییام دەگەرپتتەوہ بۆ ئەوہی کە زانایەکی خودان دانراوین زانستی و فەلسەفی گرنگ و کاریگەر بووہ، ئین خەلدوون (۱۳۳۳ - ۱۳۷۸) بە "مەزنتین زانای بیرکاری رۆژھەلات" ی وەسفکردووہ، بگرہ خەییام بەو نامەیدیی کە دەریارہی (جەبرو موقابەلە) ی نووسیوہ پیش دیکارت (۱۵۹۰ - ۱۶۵۰) ی فەیلەسووف کەوتووہ! بەلام میناک ھۆزانفانیکی بەرجەستە و زیدە کاریگەر لە پاش مردنی بە ھەوت سەدەو نیو ئەوجا کفشکراو ناسرا! کەچی ئەو خەییامە ی کە بەسەدان سالل دوا ی مردنی ئەم شۆرەت و نیویانگە گەورەیدە پەیدا کرد، لەوہ دەچی کە خۆی بە ھۆزانفانیکی پێشەقان نەزانیبی، و ئەوہی بۆی ھاتبیت بۆ سەرگەرمی خودی خۆی و ھەسانوہ لە شەکتە کار و رەواندنەوہی خەمی ژیان ھۆنیویەتەوہ، نەخاسە زانایەکی کۆشا بووہ (چ لە بواری تیووری و چ لە بواری پراکتیکی مەیدانیدا) لەوہشە خۆی بە ئەنقەست ھۆزانی خۆیی پەردەپۆش کردبی و نەییوستبی وەکو ھۆزانفانیک خۆی دەرخا، تا خۆی لەشەپی وشکە زانا توندپەوہ فیشالبازە ئایینیەکان پەپاریزی، بگرہ ناچاریش نەبی بجزیتە نیو زەلکاوی ستایشکردن و ھەلەوہرپیەوہ وەکو زۆریە ی ھۆزانفانانی باوہشی دەرباران و سووتنانان و میران، جگە لە زۆریە ی ھۆزانفانەیلی سۆفی و شۆرپگێپران... جا وێپرای ئەو گۆشەگێریە شیعیریە

ئەنقەستەى خەييىام، دەبىننن لە چوارىنەكانىدا، كە ژمارەيان ناگاتە دووسەد چوارىنە، وەكو يەككەك لە مەزنتەين شۆرپشگىپران دژى غەوارەبى و ھاڧىببونى بوونگەرابى و رامىيارى و جفاكى ئىنسان وەستاو و بگرە ھەمىشە دژى چەوسانەوھى گەردوونى بوو، بژىەش جاويدى و نەمرى بۆخۆى بەدەست ھىناو.

ئاشكرايە كە تەنيا چوارىنەكانى خەييىام پاچقەوانانى دنيايان رانەكەشواھ، بەلكو بەرھەمە زانستى و فەلسەفەيەكانىشى مايەى سەرنج بوونە...

بۆ يەكەم چار تۆماس ھايد (۱۶۳۰ - ۱۷۰۳) مامۆستاي ھەردوك زمانى عىبرى و عەرەبى لە زانكۆى ئۆكسفۆردا، لە كتەبى (مىژووى ئايىنە دۆرەينەكانى فارسى وپەھلەوى و مىدى)دا بەزمانى لاتىنى، كە لە سالى (۱۷۰۰)دا پەخشبۆتەو، باسى خەييىامى زاناو ھۆزانقانى كردوو و بە يەككەك لە بەرجەستەترين ئەو زانايانەى ژماردوو كە زيگى ئىترانىيان لە سەردەمى مەلىكشاي سەلجوقىدا چاكسازى و ھەموار كردوو، روانگەى فەلەكى ئەصفەھانى دامەزراندوو.

يەكەمەين ئەوروپايەكان كە نمونەيان لە چوارىنەكانى خەييىام وەرگىپراو ئەمانەن : تۆماس ھايد يەك چوارىنەى بۆ زمانى لاتىنى وەرگىپراو، فۆن ھامەر بۆرگشتال (۱۷۷۴ - ۱۸۵۶) لە سالى ۱۸۱۸دا (۲۵ چوارىنە)ى بۆ سەر زمانى ئەلمانى وەرگىپراو، سىر گور ئوزلى (۲ چوارىنە)ى لە سالى ۱۸۴۴دا بۆ ئىنگلىزى وەرگىپراو، رۆژھەلاتناسى فەرەنسى گارسن دوتاسى (۱۰ چوارىنە)ى بۆ سەر زمانى فەرەنسى وەرگىپراو... ئىدى دواى ئەو پەرزە پەزانەيە رېژنە بارانى وەرگىپران داىكرد، نەمازە پاش بلاوونەوھى وەرگىپرانى فیتزجېرالډ (۷۵ چوارىنە) بۆ ئىنگلىزى لە سالى ۱۸۵۹دا.

هەر هەموو ئەوەی باسمان کرد لەجێی خۆیەتی و فرەپەوی تێدا نیە، چونکە خەبیام باندۆزێکی گەورە لەسەر کەلتووری جیهانی هەبێ، نەمازە لە بزاشی نوێخوازی هۆزانی ئەوروپادا. سەیریش ئەوەیە کە پاش ئەوەی ئەوروپاییەکان بلیمەتی شیعریی و فەلسەفیی خەبیامیان کەشفکرد، ئەو کەشفی کە رۆژەهەڵاتیشتی گرتەوه!

بۆ نمونە باندۆزی خەبیام لە هەندێک بەرھەمەن ئەم هۆزانشان و وێژەقاناھە دیارە : مۆریس مەتەرلینگ (۱۸۶۲-۱۹۴۹)، رۆبەرت فرۆست (۱۸۷۴-۱۹۶۳)، کەمالتی (۱۸۸۶-۱۹۷۴)، ئیلیەت (۱۸۸۸-۱۹۶۵)، فێرناندۆ پېسوا (۱۸۸۸-۱۹۳۵)، لۆرکا (۱۸۹۸-۱۹۳۶)، هاریشانس باچان (۱۹۰۷-۲۰۰۳) و عەونی (۱۹۱۴-۱۹۹۲)... هەرھەسا ژمارەبەکی زۆر لە هۆزانشانین عیراقتی و عەربی : جەمیل صدقی زەھاوی (۱۸۶۳-۱۹۳۶)، ئیلییا ئەبوو مازی (۱۸۸۹-۱۹۵۷)، مستەفا تەل(عەرار) (۱۸۹۹-۱۹۴۹)، محەمەد مەھدی جەواھری (۱۸۹۹-۱۹۹۷)، ئەلیاس ئەبوو شەبەکە (۱۹۰۳-۱۹۴۷)، مەھدی شەمەسی (۱۹۲۰-۱۹۷۹)، عبدوئوھەباب بەدیاتی (۱۹۲۶-۱۹۹۹) و حوسێن مەردان (۱۹۲۷-۱۹۷۲)...

ئەمەو جگە لە شاعیرانی دێرین و نوێی وێرانی و ئەفغانی و تاجیکی... لەوانەش : جەمالەددین ئەبەھەری (سەدە ۶ ک = ۱۲ ز)، سەناتی غەزەنەوی (م:؟ ۱۱۴۵)، خاقانی شێروانی (۱۱۲۰-۱۱۹۸)، شێخ مەجدەددین بەغدادی (م:؟ ۱۲۱۴ یا ۱۲۱۷)، عەتتاری نیشابووری (؟ ۱۱۴۲-۱۲۲۹)، سیراجەددین قومری (م:؟ ۱۲۲۷ یا ۱۲۴۲ ز)، ئەسئیرەددین ئەومانی (م:؟ ۱۲۵۸)، نەجیب جرفاقتانی (م:؟ ۱۲۶۶)، بابا ئەفەزەل کاشانی (؟ ۱۱۸۶-۱۲۶۷)، ئیمام ھورەوی (م:؟ ۱۲۶۸)، مەولانا جەلالەددین رومی (۱۲۰۷-۱۲۷۳)، مەجدەددین ھەمگر (م:؟ ۱۲۷۹)، نێزامەددین ئەصفەھانی (م: پێش ۱۲۸۱)، فەخرەددین عیراقتی (م:؟ ۱۲۸۱ ز)، سەعدی شیرازی (؟ ۱۲۱۳-۱۲۹۲)، پوربەھای جامی (م:؟ لە

نیتوان ۱۲۷۰ و ۱۳۳۱، سهیفی هورهوی (ل: ۱۲۸۲)، خاجووی کرمانی (م: ۱۳۵۲ز)،
 عوییدی زاگانی (۱۳۰۰-۱۳۷۱)، جهمالهددین سهلمان ساوجی (۱۳۰۰-۱۳۷۶)،
 حافظی شیرازی (؟-۱۳۱۷-۱۳۹۷)، تین یه مین (۱۳۶۷-؟-۱۴۵۰)، عهبدولپه حمان
 جامی (۱۴۱۴-۱۴۹۲ز)، ئەمیر عهلی شیر نهوائی (۱۴۴۰-۱۵۰۰)، ئاصفی
 (۱۴۷۸-۱۵۱۷ز)، هیلالی جوغتائی (م:؟-۱۵۲۹)، ئەهلی شیرازی (۱۴۵۴-۱۵۳۶)،
 سهحابی ئەسترابادی (م:؟-۱۶۰۱)، شیخ بههائهددین عاملی (م:؟-۱۶۲۲)، تالب
 نامولی (م: ۱۶۲۶ ز)، صائب تهبریزی (؟-۱۶۰۷-۱۶۷۵)، یهغما جهندهقی (م:
 ۱۸۵۹)، محمدهد حوسین عدنقا (م: ۱۸۹۰) و میرزا محمدهد سهها (م: ۱۹۱۹).
 ههلبهته هۆزانفانه هاومیژهکانیش له باندۆری چوارینهکانی خهییام بهدهدرین،
 میناک: حوسین قودس نهخعی (۱۸۹۴-۱۹۷۷) ناسراو به(خهییامی سهدهی
 بیستم)، فەرپوخی یهزدی (۱۸۸۹- ۱۹۳۸ز)، نیما یوشیج (۱۸۹۷- ۱۹۵۹)،
 مههدی سوههیلی (۱۹۲۴-۱۹۸۷)، فرهیدوون موشری (۱۹۲۵- ۲۰۰۰)، مههدی
 ئەخهوان سائس (۱۹۲۸- ۱۹۹۰)، لایق شیرعهلی (۱۹۴۱- ۲۰۰۰) که به (خهییامی
 دووهم) بهنافۆدهنگه و ئیرهج زهبردهست (ل: ۱۹۷۴) که به(خهییامی سهردهم) له
 قهلهم دهدریت...

پهپرتوک و سپاره دهبرارهی هۆزان و زانست و فهلسهفهی خهییام، بهدهیان
 زمان ههیه و هینده زۆره، که به پیسی قسهی خهییاملۆجی فرهههسی پییر
 پاسکال (۱۹۰۹- ۱۹۹۰) : " رهنکه نیمچه مهحال بیت که بیبلۆگرافیایهکی
 تهواو نامادهبکریت بۆ ههموو ئەو وهرگێپان و نووسینانهی که به خهییامهوه
 پهیههستن ئەم سهدهیهی دوواییدا" ههه بۆ نمونه تا سالی ۱۹۶۰ پتر له (سی
 ههزار پهپرتوک و وئیکۆلێنهوه و باسۆکهو گوتار) دهبرارهی خهییام و چوارینه و
 بهرهههه زانستی و هزریسهکانی بلاوکراوهتهوه... بیگومان ئەم ژماریه

لە ماوەی ئەو پەنجای ساڵی دواییدا گەییووتە سێ چەنانە، بگرە پتریش و، پاچمە ئینگلیزی چوارینەکانی خەییام لە ئەمریکادا تا ساڵی ۱۹۵۶ (۳۰۰ جار) لە چاپ دراوە...

هەرەها گەلیک لە هونەرمەندانی شپۆەکاری (ئێرانی و بیانی) وینە و شیعری خەییامیان ئاویتە کردووە، گەلیک دیمەنی ناو چوارینەکانیان بەنیگارکیشی بەرجەستە کردووە، زۆریە چاپەکانی چوارینەکانی خەییامیان پێ رازاندۆتەو، بۆیش موحسن فەرزانه (؟!؟) پەییۆری ناودار ئاماژە بۆ فەزلی چوارینەکانی خەییام دەکا لە ژيانندنەووە زیندوکردنەووەی هونەری رەسم و نیگار، نەمازە هونەری مینیاتۆر، کە لە سەدەکانی (۱۷، ۱۶، ۱۸) دا گەشە کردووە، پاشان لە ئاخرو ئۆخری سەدەى هەژدەدا دایەکزی و خەریکبوو ئاوا بییت، بەلام لە گەل شەژینی چوارینەکانی خەییامدا سەرلەنوێ بوژایەو، بەتایبەتی لە گەل چاپەکانی ئاخرو ئۆخری سەدەى نۆزدەدا. دیارە ئەم حالەتە هونەری خۆشنووسیشی گرتۆتەو، نەک هەر لە ئێراندا بگرە لە هیندستان و ولاتانی دیکەشدا... لێرەشدا پێویستە ئاماژە بکەیت بۆ ئەو پەیکەرسازانە، کە پەیکەریان بۆ خەییام کردووە، میناک: ئەبوخلەسەن صددیقى (۱۸۹۷ - ۱۹۹۵) و حوسین فەخمى (ل: ۱۹۴۵).

هەلبەتە گەلیک خۆشنووسی فلیقان چوارینەکانی خەییام چ لە کۆن و چ لە ئێستادا نووسبووەتەو، یان وینەى تابلۆیانیکیان کیشاوەو، هەردوک هونەری نیگارکیشی و شیعریان ئاویتەى یەکدی کردووە...

دەبێ ئەو مۆزیکسازانەش فەرامۆشنەکەین کە سرووشی بەرەمەکانیان لە چوارینەکانی خەییامەو وەرگرتووە، هەرەها گەلیک لەو مەقامبێژو ستانبێژە پیاوو ژنانەى کە بەفارسی و بەزمانانی تر، نەخاسە بە زمانین رۆژەلاتی، چوارینەکانیان بە دەنگ و ئاوازی خۆش چریو

ههروه‌ها خه‌ییام غه‌زوی جیهانی شانۆ و سینمه‌ماو ته‌له‌فزیۆنی کردووه.

*

شۆره‌تی خه‌ییام له هه‌ردوك ناستی فه‌رمی و میللی له ئیتران و له هه‌نده‌راندا به‌گجار باوو بلاوه... له ئیتراندا شارۆچکه‌یه‌کی پیشه‌سازی نزیکه‌ی نیشابوو به‌ناوی خه‌ییامه‌وه ناونراوه. هه‌روه‌ها ویسته‌گه‌یه‌کی شه‌مه‌نده‌فه‌ریشی به‌ناوه‌وه نیونراوه. له ساڵی ۱۹۸۰ هه‌سارۆکینک دۆزراوه‌ته‌وه و به‌ناوی خه‌ییامه‌وه نیونراوه (omarkayyam ۲۰۹۵)، هه‌روه‌ها زۆر بازارو دوکانی بازرگانی و کۆمپانیای هه‌مه‌جۆر و خواردنگه و هوتیل و بارو نۆشینگه و سینمه‌ما و مه‌ها و شه‌قام و باخچه‌و قوتابخانه و که‌لوپه‌لی به‌ناوه‌وه نیونراوه، جگه له بوتله شه‌رابی سوور له فه‌ره‌نساو میسریدا... به‌ناوی خه‌ییامه‌وه نیونراون، هه‌له‌به‌ته به‌ریبه له‌چالاکی و چه‌له‌نگی زۆربه‌یان!

وێپای هه‌موو ئەمانه‌ش، به‌گوزارشتی ئەدیب و باسکاری مه‌زنی ئیترانی صادق هیدایه‌ت:

" به‌ده‌گه‌من له‌سه‌رانه‌ری دنیا دا کتیبێک هه‌بێت وه‌ک (چوارینه‌کانی خه‌ییام) په‌سه‌ندو ستایش کرابێت، ره‌فز کرابێت، تووردرابێت، شیۆینرابێت، بوختانی پێداکرابێت، سه‌رکۆنه‌و مه‌حکووم کرابێت، لۆکه‌ناسا هه‌لاجی کرابێت و، شوهره‌تی جیهانی وه‌رگرده‌بێت، که‌چی به‌ نادیا‌ری و ئالۆزی و غامزی مایه‌ته‌وه!"

که‌واته ئەمه‌یه خه‌ییامی نهمر، که‌ نزیکه‌ی هه‌زار ساڵێکه له‌به‌ینی به‌رداشی پیروژان‌دن و کوفران‌دنا‌یه، ئەه‌لی شه‌ریعه‌ت ده‌ی‌بوغزینن و خه‌لکی خۆشیانگه‌ره‌که، نه‌مازه ده‌سته‌به‌ئیری ئەدیبان و هونه‌رمه‌ندان و فه‌یله‌سووفان و زانایان، به‌لام خۆشه‌ویستی له‌ نیو خه‌لکیدا له‌به‌رته‌وه نیه که ئەه‌لی شه‌ریعه‌ت ده‌ی‌بوغزینن، چونکه زۆربه‌ی پیاوانی رۆحانی ژیراوژیر له‌ زۆربه‌ی شاعیرانی تر

خۆشتریان دەوی! ھۆیەكەشی لەو ھزرە پارادوکیسییە (ھەقدژانە) خەییامییە پەنھانەییە، كە لە مێشك و زەینی رۆحانیانی ئێرانی و غیری ئێرانیدا دەخولیتتەو!

بەبەھقی و میژوونوسانی دیکەش خەییامیان لەبواری دانان و نووسین و وانەگوتنەویدا بە رژد وەسف کردووە، بەلام ئەم گازندەییە دروست نیە، چونکە چۆنییەتی ھەمە جۆری مەیدانی نووسینەکانی فەرامۆش دەکەن، کەچی عیبرەت لە ژمارە و قەبارەى دانراواندا نیە، بەلکو عیبرەت لە جیددیەت و تازەیی و ئیزافەکاری داھیناندایە، لەوھییە چرە گوتاریکی سفت لەپرووی سوودو بایەخووە ھاوتای کتیبیک بیست یا زیاتریش بکاتەو، خو فەتھە نوێیەکانی نامە زانستیەکانی خەییام ئومونەییەکی گەش و دیارن، کە خەییام بە ھۆیانەو پێشەنگایەتی گەورەى لە بوارین بیرکاری و فیزیاء گەردوونناسیدا بەدەست ھینا و بە سەدان سال پێش سەردەم ورژگاری خوێ کەوت، میناک ئەوھى زانا لیباژیشکى (۱۷۹۳-۱۸۵۶) لە رەنگرشتن و چەسپاندنی ئەندازەى نائىقلیدیدا بەدى ھینا، ئەنیشتاين (۱۸۷۹-۱۹۵۵) لە (تیووری ریژەیی) بەناوبانگەکیا قۆستییەو.

خەییام زۆر پێشتر لە نامەییەکیدا دەربارەى ئەندازە، کە لە سالی (۱۰۷۷ ز)دا داینابوو، گەبیشتبوو ھەمان دەرهفام! ئەمە جگە لەو کەشفە زانستییە کە پاش چەندین سەدە بە (سیگۆشەى پاسکال) (۱۶۲۳-۱۶۶۲) و (جووتە رستەى نیوتن) (۱۶۴۲-۱۷۲۷) ناسرا، خەییام لەوھشدا رابەر بوو، وێپرای ئەو دەسپێشخەرییە، خەییام بەگومان بوو کە گۆی زەوی وەستاییت و تەوەرەى ھەسارەکانی تر بیست و، بۆ قوتابییەکانی تاقیکردنەوھییەکی لەم بوارەدا کردبوو، کە مۆمیکى ھینابوو بە (ھەتاوی) شوبھاندبوو، زەوی و ھەسارەکانی دیکەشی

به شتین تری شو بهانندبوون که به دهورهیا ده سوورانهوه. بهمهش ههر زوو
 بۆچوونینکی پیچهوانه‌ی بۆچوونی هه‌موو زانایانی رۆژگاری خۆی خستبووه روو!
 ئەمه‌و جگه له‌هه‌للی هاوکێشه‌ی پله‌سی و هه‌موارکردنی ساڵپێوی تیرانی.
 ره‌نگه‌ دانراوه‌کانی خه‌ییام له‌وانه‌ی پیمان گه‌شستوون زۆرتتر بووین، به‌لام
 چه‌پۆکی رۆژگار و ده‌وه‌رانی زه‌مان زۆری لی و نکرده‌بن و فه‌وتانین، به‌تایبه‌تی
 له‌کاتی هێرشی مه‌غۆل و شه‌رو شۆر و له‌سایه‌ی ده‌سه‌لاته‌یه‌که‌ له‌دووی یه‌که
 زالمه‌کاندا...

به‌ره‌مه‌ین خه‌ییام بریتین له (١٤) نامه‌و سپاره‌ له‌ بوارین زانست و فه‌لسه‌فه و
 ئەده‌بدا) و (٩ پارچه) هۆزانی عه‌ره‌بی و ده‌وروه‌ری (١٨٠) چوارینه‌ی فارسی
 ره‌سن و زه‌ره‌سه‌ن) و چامه‌یه‌که‌ و دوو پارچه‌ی فارسیه‌.

هه‌ندیک له‌ دیرۆکشان و په‌یچۆره‌ دیرینه‌کان خه‌ییامیان له‌ بیافی وانه‌گوتنه‌وه‌ به
 به‌خیل له‌ قه‌له‌مداوه، که‌چی پێده‌چی ئەم حوکمه‌ راست نه‌بیت، چونکه‌ خه‌ییام
 به‌پێی ره‌وش و ده‌رفه‌تی درێغی نه‌کردووه‌و، به‌لگه‌ی ئەمه‌ش هه‌لکه‌وتنی
 شاگرده‌ به‌رجه‌سته‌کانیه‌تی: عه‌ینولقوژاتی هه‌مه‌دانی (١٠٩٦- ١١٣٠ز)،
 عه‌بدوپه‌رهمان خازنی (م: ١١٥٥)، عه‌رووی سه‌مه‌ره‌قهن‌دی (م: ١١٧٤)، عه‌مه‌د
 ئیلاقی فه‌یله‌سووف(؟!) و حه‌کیم عه‌لی عه‌مه‌د حه‌جازی قایینی(?!)

*

زاراوه‌ی (چوارینه‌)ی کوردی به‌رانبه‌ری (رُباعی) فارسی و (رُباعیه‌)ی عه‌ره‌بی
 و (چه‌هار قاش)ی هندی و (quatrain) ئینگلیزیه‌.

چوارینه‌ له‌رووی فۆرمه‌وه‌ له‌ دوو به‌یت پیکدیت، بۆیه‌ به‌ فارسی (دووبه‌یت)
 یش پی گوتراوه‌و، چونکه‌ له‌ چوار نیوه‌ به‌یت پیکدیت، (چوارینه‌)ی پی
 گوتراوه‌و ناوی دیکه‌شی هه‌ن: (ته‌رانه‌)، (چه‌هار به‌یتی = چواربه‌یتی) و
 (چه‌هارگانی = چوارلا) و دوو به‌یته‌کانی چوارینه‌ بریتیه‌یه‌ له‌ چوار نیوه‌به‌یتی

(پاژ) که (هاوکیش و هاوسهروان) به لām هندی جار نیوه بهیتی سییه م سهرواکی له گه ل سهرواگانی سی نیوه بهیته که ی تر ناگو نچیت و، بهو چوارینه ده گوتری (چوارینه ی خهسیو) نهک (چوارینه ی تهواو).

هه ندیک پییان وایه چوارینه زه همه ترین قالبی شیعریه، چونکه شاعیر ده بی جی بیژ که یه کی دیاریکراو مانایه کی تازه لهو قالبه تهنگ و بچو که دا بکاته وه له هه مان کاتدا پابهندی کیشه تاییه تییه که ی بیت، به گوزارستی دوکتور عه بده لمونعیم: "چمان ده ریایه ک بریو یته نیو بوتلینکه وه!"، کیشی باوی ئەم قالبه ش رسته ی "لا حول ولا قوه الا بالله" یه. ئەمه ش له زوحافات ی (ترازانه کانی) به حری هه زه جی هه شته کییه: (مفعول مفاعیلن فم) که بریتین له: (هه تم، زه له ل، جب و به تر) خو ئە گه ر پاژه کان (نیوه بهیته کان) ی چوارینه یه که له سه ر کیشی تر بن، ئەوا پی ده گوتری ت (دووبهیتی) مینا شیعه ر کانی بابا تاهیری لوری هه مه دانی.

به چونگه ی بنده دروست تر ئە وه یه بلین (دووبهیت) به خو ی (تهرانه) یه، بگره وینه ی تهواوی ئەو شیعرانه یه که له (۱۱، ۱۲ پرگه ی سیلابی) پیکهاتونه و، پیش سه رده می نیسلام له تیراندا به گورانی و سرود گوتراون و، له ناخستادا ره گاژون و، پاشرا به (فهله وییات) ناربان ده ر کردووه و بوونه ته باو، نه مازه له (کوردستان، لورستان، تازه ربایجان و خو راسان) دا.

جا به م پیوه دانگه چوارینه و دووبهیتی له رووی فۆرم و سه رواوه وه که یه کن، به لām له رووی کیشه وه جیاوازن.

په یجۆری تاجیکی پرۆفیسۆر ره جبه ئەمانژف — (ل: ۱۹۲۳) پیی وایه چوارینه یه کیکه له ژانره بنه په تی و دیرینه کانی هۆنراوه ی مه رد میی و له رووی ناوه پرۆکه وه زۆر ده و له مه نده وه له رووی فۆرمه وه ته واوترین ژانری لیرکییه، که له سه ده ی ده یه مینی زاینییه وه هاتۆته تۆمارو نووسین و، له ئە ده بییاتی

تاجیکیدا پلهوپایه‌ی بالایی وەرگرتووه، بگره پاتتایی جوگرافیشی زۆر به‌رین و فراوانه، هەر له دێر زه‌مانه‌وه: ئاسیای ناڤین، ئێران، ئەفغانستان و پاکستان ده‌گرێتته‌وه.

زۆریه‌ی باسکاران جه‌خت له‌سه‌ر ئەوه ده‌که‌ن که هۆزانشان رووده‌کی سه‌مه‌رقه‌ندی (م: ۹۴۰ ز) یه‌که‌مین که‌س بووه که کیشی چوارینه‌ی دۆزیوه‌ته‌وه. به‌گشتی سۆفییه‌کان بایه‌خیان به هۆنینه‌وه‌ی چوارینه‌ داوه به‌هۆی دابینبوونی بلاووبوونه‌وه‌ی به‌ناسانی، نه‌مازه ستران ئاسایه و قالبه‌که‌ی بۆ ناوه‌رۆکی سۆفیانه‌و عیرفانی گونجاوه، هه‌لبه‌ته سه‌ناتی و عه‌تتار و مه‌ولانا جه‌لاله‌ددین به‌رجه‌سته‌ترین نمونه‌ن (میناکن) له‌م بواره‌دا. هه‌روه‌هاش به‌لای فه‌یله‌سووف و زانا‌کانه‌وه‌بۆ گوزارشت و ده‌رپرینی هزرۆکه‌کانیان، به‌لام بی‌ته‌ماحی کۆگوتاری وه‌ک : ئین سینا، خه‌ییام و بابا ئەفزه‌ل کاشانی و نه‌صیره‌ددین ٲووسی.

شاعیرانی دانه‌ری شیعی هه‌مه‌جۆر مینا: غه‌زله‌، ستایش، حیکمه‌ت، فه‌لسه‌فه، سۆفیاتی، کۆمیدی، ره‌خنه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و ئیرادی سیاسییان له‌ قالبی چوارینه‌دا هۆنیوه‌ته‌وه، به‌لام خه‌ییامی حه‌کیم قالبی چوارینه‌ی هه‌لبۆاردوه، چونکه‌ بچووکترین قالبه‌ له‌ قالبه‌ شیعییه‌کان و له‌بارترینانه‌ بۆ بابایه‌کی زانای سه‌رقال و نوقمی کاروباری زانستی و نه‌په‌رژاو بۆ خۆته‌رخانه‌کردن بۆ کاروباری ئەده‌ب، تا بیکات به‌ دانه‌وه‌ پدناگه‌یه‌ک بۆ گوزارشته‌کردن له‌وه‌ هه‌ست و سۆزو گوداز هزر و بیرانه‌ی له‌ دل و ده‌روونیا ده‌په‌نگانه‌وه‌و به‌میشک و خه‌یالیدا ده‌بوورین و، چوارینه‌کانی ٲتر فه‌لسه‌فه‌نامه‌یه‌ بون. ئەمه‌ش ئەوه ده‌به‌لگینی، که خه‌ییام مینا که‌مه‌دپرپی توانی شیعیرو فه‌لسه‌فه‌ ٲیکه‌وه‌ بسازینی، که‌چی له‌ دێر زه‌مانه‌وه ئەفلاتوون (۴۲۷-۳۴۷ ٲیشی زایینی) وتوویه‌تی: " له‌نیوان شیعیرو فه‌لسه‌فه‌دا مملانییه‌کی دێرین هه‌یه "

به پشکین و لیکۆلینهوهی وردو قول و فراوان له چوارینه کانی خه بیام، راستیه کی زۆر تالا بۆمان خویاده بی، که چ بوختانانیککی گهوره به خه بیامدا کراوه، ته ناندت گه لیک لهو چوارینه ره سه نانه شی، که له کۆنترین ژێدهرو چا فکانیانی باوه رپینکراوی نزیکی سهرده می خۆشیه وه به شیوهی جیاواز گپدراونته وه، دهسکاری کراون، بگره دراونه ته پال ته م شاعیره یان ته و شاعیره، ته ناندت هه ندیکیان دراونه ته پال دوو شاعیر، بگره سی و چواریش! جا ده بی حالی چوارینه کانی تر چۆن بیت، که له سه رچاوه و شوینانی دواتردا دۆزاونته وه، به چاک و خراپه وه له جهنگه لیککی چری پتر له هه زار چوارینه ی ناوه کی (دزراو قه لپ و تیخزاو) تیکه لبووه؟!

ئینجا له سۆنگه ی هه موو ته م چوارینه وه له بهرده م مه ته لیککی ئالۆزدا، که هاومه ته لی شه کسپیرو هۆمیرو سه، گرفتاری دامایی ده بین، به لام باسکاران و توێژه ران و ره خنه گران کۆلیان نه داوه و دهسته وه ژنۆ دانه نیشتون و، له گه ران و توێژینه وه و لیکدانه وه و په یجۆری خۆیاندا هه میسه بهرده و امبوونه.

له کۆنه وه تا نها مشتومپیککی زۆرو دوورودریژ له سه ر ژیان و به ره مه کانی خه بیام کراوه ده کری، به تاییه تی له سه ر ناوه رۆکی چوارینه کانی، هه فلدژ بیژییه کی زۆر له دیاریکردنی ژماره یان، بگره له سه ر جۆری دارشتنی ره سه نترین و نه سلترینیان کراوه، وه کو له په راویزو ده هه مه نی (دیوانی خه بیام به کوردی) ی بهنده دا درده که وی، هه لبه ته به پشته وانه ی ته نجامگیریه کانی چه ندین پسپۆر و شاره زای ئییرانی، چونکه " خه لکی مه که که به دۆل و شیوه کانی شاره زاترن" له وانه ش : میرزا محه مد خان قه زوینی (۱۸۷۳ - ۱۹۴۹)، محه مد عه لی فروغی (۱۸۷۴ - ۱۹۴۳)، ئیسماعیل یه کانی (۱۸۸۷ - ۱۹۷۴)، قاسم غه نی (۱۸۹۳ - ۱۹۵۲)، سه عید نه فیسی (۱۸۹۵ - ۱۹۷۵)، عه لی ده شتی (۱۸۹۵ - ۱۹۸۱)، ره شید یاسمی (۱۸۹۶ - ۱۹۵۱)، عه بباس ئیقبال ئاشتیانی (۱۸۹۶ - ۱۹۵۵)، جه لاله ددین

هومایی (۱۸۹۹ - ۱۹۸۰)، حوسین شه جهره (۱۹۰۰ - ۱۹۸۲)، به دیعولزه مان
 فروزانفەر (۱۹۰۱ - ۱۹۷۰)، تهقی ئهرانی (۱۹۰۲ - ۱۹۳۹)، صادقی هیدایهت
 (۱۹۰۳ - ۱۹۵۱)، موجته بای مینهوی (۱۹۰۳ - ۱۹۷۶)، غولاحوسین موصاحب
 (۱۹۱۰ - ۱۹۷۹)، فهزلو لّلا رهزا (ل: ۱۹۱۵)، محمهد مههدی فولادوهند (۱۹۲۰ -
 ۲۰۰۸)، محمهد تهقی جعفری (۱۹۲۵ - ۱۹۹۸)، محمهد ئیسلامی نودوشه ن
 (ل: ۱۹۲۵)، غولاحوسین ئیبراهیم دینانی (ل: ۱۹۳۴)، موحسن فهزانه، رهحیم
 رهزازه مدلیک (۱۹۴۰ - ۲۰۱۰)، محمهد رهزا قهنبهری (ل: ۱۹۵۵)، ئهصغهر
 بهرزی (ل: ۱۹۵۹)، سهید عهلی میر ئهفهزلی (ل: ۱۹۶۹) و چه نندین باسکاری
 تر... و، زۆریه یان گهییونه ته قناعهتی تهواو و دلئیایی بنجپر، که دیوانه
 راسته قینه کهی خهییام له ده ورووبهری (۱۸۰ چوارینه و ده - دوازه پارچه
 شیعی فارسی و عهره بی) یه و، ئه و په ری ده توانی ده ورووبهری
 (۱۰۰ چوارینه) یه کی تر وه کو (ئه گهر) نهک (یه قین) بخریته سهریان، به سهرناقی
 (چوارینانیکی زه خهییامی = خهییامی ئاسا)، که چی پتر له ههزار چوارینه ی
 ئاوه کی دراوه ته پال خهییام و، ژماره ی چوارینه کانی گهییوه ته نزیکه ی (۱۳۰۰
 چوارینه!) سه عید نه فیسی گهره په یجۆر (۱۲۲۴ چوارینه) ی له (۱۶۲ کتیب و
 که شکۆل) دا دۆزیوه ته وه، که دراونه ته پال خهییام، بگره توژیهر محمهد جعفر
 یاحه ققی له م دادواییه رایگه یاند که ئه و چوارینه نه ی دراونه ته پال خهییام (پتر
 له ده ههزار) ه! و، ئیژی: " بهلام ناتوانین به شیوه یه کی بنجپرانه (ده یه کی) ئه و
 ژماره یه به هی خهییام بزاین" بگره " که سیک نیه بوژییت به موقه ده ساتی
 خۆی سویند بخواست و، به دلئیاییه وه بلّی ئه م چوارینه یه یان ئه و چوارینه یه هی
 خهییامه! " رۆژه لاتناس نیکلسون (۱۸۶۸ - ۱۹۴۵) چوونگه یه کی به م
 ناوه پرۆکه وه ده برپوه: " ئه گهر خهییام زیندو ببیته وه، دۆش داده مینی و
 ناتوانی چوارینه ره سه نه کانی خۆی له ناو خهرمانی ئه و هه موو چوارینه

ئاوہ کیانہ دا جیباکاتہو!" کہواتہ زۆر چوارینہی ھەلبەستراو ھەن (چ ئاوە کی چ دزە کردوو) و ژمارەیان لە ھەزار زیاترە، چ بە پاکنیازی و، چ بە بەدنیازی لەلایەن گەلیک شاعیران و خۆبە شاعیرزانان و شاعیرۆکانی ھەمەجۆر مەشرەب بۆ مەبەستین جیاواز ھۆنراونەتەو ھو دراونەتەپالّ خەبیام .

ھەلبەتە زۆربەیی چوارینە ھەلبەستراو ھەن بە بازاری و بێ نموودن، بە تەبەیی تەوانەیی کە کوفرتامیزو بادەنۆشی و ئیباھیەتھۆزان .

ئەمەو جگە لەوہی کە لەلایەن کۆکەرەو ھو و نووسەرەوانیکەو ھو تۆمارکراون و دراونەتەپالّ خەبیام، کە زۆربەیان فریانی بە دنیای شیعرو تیگەبیشتنی شیعەرەو ھو نەبوو، یان خەلکانیکی بەدنیاز و دلّەش بوونە... ئیدی کار گەبیبوو تە ئەوہی کە جیاکردنەوہی چوارینە ئەسلی و رەسەنەکان لە ئاوەکی و ناپرسەنەکان نیمچە مەحالی بیت. ھەر بۆ دووپاتکردنەوہی ئەو بۆچونەیی سەری، پیم وایە دیاردەیی شیعردانان بەناوی خەبیامەو ھەکو بەرچە کرداریکی راستەوخۆ و ناپرسەنەو خۆبە ئە سەردەمی شایەکانی سەفەویاندا، کە بە فەرمی شیعەرگەراییان بەسەر ھەموو ئێرانییەکاندا سەپاندو، لە کوشتنی تائیفی نەدەپرینگانەو، بە پشتیوانی فەتوای فەقیھانی شیعە .

ھەرئەچنەو دەبێ ھۆبەکی دیکەیی گرنگی زاووزویی چوارینەکانی خەبیام فەرامۆشەنە کەین، کە دەیان چوارینەیی شاعیرانی باندۆریاری خەبیام دراونەتەپالّ خەبیام، بەسۆنگەیی ناوەرۆکە خەبیامییەکانیانەو ھو، باسکاران تاونوویانە زۆربەیی ئەو چوارینانە دەسنیشانبکەن و بۆ خواوہەکانیان بیانگەرپێننەو .

دیارەبەکی ئالۆزی دیکەش ئەوہی، کە چەندین چوارینەیی دراوہپالّی خەبیام لەم ژێدەرەو ئەو ژێدەرەدا، لە ژێدەرانی دیکەدا دراونەتەپالّ پتر لە شاعیریکی دی! ھەک ئەم چوارینەیی، کە دەدریتەپالّ : بندار رازی، ئەبوو سەعید

ئەبوولخەير، سەعدى شىرازى، فەخرەددىن عىراقى، روزبەھانى شىرازى و شىخ
روباغى مەشھەدى:

" ھىنگام سەپىدەم خروس سحرى... "

ھەرۋەھا كىشەيدەكى ئالۆزى تىرىشمان ھەيە، كە دووبارەبوونەوھە سى
بارەبوونەوھە گىپرانەوھە چەندىن چوارىنەيە بەدارپشتنى كەمىك يا زۆر جىاواز
و، يا پاش و پىشكەوتنى نىوھەدپىرەكانىيان، ئەما دياردەي جىاوازي ئەم وشەو ئەو
وشە لە گىپرانەوھە دەيان چوارىنەدا ئەوھندە زۆرە ھەر مەپرسە!

وئىراي ھەموو ئەو كىشە و گرفتائەي سەرەوھە، زۆر توئىژەرەو باسكارى جوامىر
شانىاندائەتە بەر ئەم ئەركە قورسەو توائىيانە بەزەبرى پىشكىن و لىكۆلىنەوھە و
باسەكانىيان بە درىژايى پتر لە سەدەيەك، بگەنە چارەسەرىيەكى تەقربىي، نەك
بىنجەرىيى ئەم گىروگرفتە سەخت و دژوارە.

سەربارى ھۆدۆزىي سەرەوھە، ئەم گرفتە تا ئىستاش بەردەوامە، بگرە
پىئوستە ئەوھەش فەرامۆشەنەكرى، كە ھەر ھەموو دەسنووسانى چوارىنە رەسەن
و ئەسلەكانى خەييام و زۆرىيەي سەرچاوە دەسنووسەكان (تەزكەرە و گەمىيە و
بەدياز و كەشكۆلىن شىعەرى) فەوتان و نەمان، كاتىك كە ئىئران و، نىشابوور
بەتايىبەتى كەوتەبەر ھىرشى دىرندەي وئىرانكردن و سوتاندنى مەغۇل و
تەتەرەنەوھە... ئىدى چوارىنەكانى خەييام كەوتنە سەر زاران و دەماودەمىيان
پىكرا و گۆزان و دەستكارىيان تىپدا كرا. پاشان نوسخەنوسان بەسەر
چوارىنەكانى خەييامدا دابارىن و، زۆر ئەدگارى تايىبەتەندىيان گۆرى و شىعەرى
خەلكانى تىريان بەگەل خست و، قسەي واپان داىپەپال و بە سەرا ساغكردەوھە كە
ھەرگىز بە دەمىيا نەھاتوھە، بەپىيى ئامازەي ئەھمەد رامى ھۆزانقان و پاچقەوان

جا بهو جۆره گەلئیک له چوارینه کانی خەبیام ونبوون و ئەوەش که مایهوه له نیازیسی و چاوچنۆکی نووسەرەوه و نوسخه گران دەرباز نەبوو، میناک پێشتر ئاماژەمان بۆ کردوو، هەندێکیان به کهیفی دلی خۆیان زۆریان لی زیاد کردوو و، زۆریشیان لهو شتانهی که به دلایان نەبووهو، له گەل بیرو باوهریان نەگونجاولی لابردهبووه، جگه له زیادکردنی لاپهه کانی نوسخه کان، بۆ ئەوهی خهلات و پاره ی پتری له پاشاو میرو سولتانا پێ بکیشنهوه، چونکه له سهرده مانی دیرین نوسخه ی کتیبان به کیشی تهرازوو به رانبه ر زی پ ئالووگۆر ده کران! سه رباری ئەوهش شاعیر و شاعیربازو شاعیرۆکانی نامهر دو ترسنۆک زۆربه یان له وه نده پرنگانه وه چوارینه کوفرئامیزو ئیبا حیه هتخواجه کانی خۆیان - که له ئاکامه کانی ده ترسان - بده نه پال خه بیام، وه که هه ندی له گام و پۆرخزو نه گریسان، که به ده می خه بیام قسه ی ئەوتۆیان هه لبه ستوه، که سیما هزریه راسته قینه که ی خه بیام ده شیوین. لێره شدا هه لوه هه ستیه که له سه ر ته علیقێکی زیره کانه ی صادقی هیدایه ت ده که یین، که ده لئ: " ئەگه ر که سی تکه سه د سال بوی و، رۆژانه دوو جار راوبۆچوون و باوه ره کانی خۆی بگۆری، هیشتا ناتوانی گوزارشت له وه هه موو بیرو بۆچوونه ناکۆکانه بکا!" بۆیه ش هیه چ سه ر نیه باسکارێکی ئیترانی وه که محمده عه لی نودوشه ن به راشکاوی بلئ: "به دلئاییه وه پێم وایه ژماره ی چوارینه ته سلئ و ره سه نه کانی خه بیام له شازده چوارینه تیناپه رن!" به لام سه یروسه مه ره له رای هه ندی باسکارانی ئیترانی و فه ره نگیده یه، که هه ر به جارێک نکۆلئ له شاعیربوونی خه بیامی زانا ده که ن! له وانه مو حیت ته پاته بانی (۱۹۰۲-۱۹۹۱) له کتیبه که ی (خه بیامی یا خه بیام) و محمده ره زا جه لال نا ئینی (۱۹۱۶-۲۰۱۰) و رۆژه لاتناسی ئەلمانی هانس شیده ر (۱۸۹۶-۱۹۵۷) که له کۆنگره ی رۆژه لاتناسی له (بۆن) له سالئ ۱۹۳۴دا به هه موو قه ناعه ت و یه قینه وه رایگه یاند: "فه یله سو ف و ماتماتیکزان عومه ری

خهییام هیچ شیعیکی دانه‌ناوه و ئەم چوارینانەى دراوڤه‌ته پالێ، وێنەه‌که له‌و شیعره‌ گونووسییەى که له‌ سه‌رده‌مى ده‌سه‌لاتى (مه‌غۆلان) دا ره‌واجدار بووه‌، هه‌روه‌ها له‌ سه‌رده‌مى حوکمى سه‌لمجوقییه‌کاندا که گه‌نده‌لى ته‌شه‌نه‌ى کردبوو، بۆیه‌ کاتى ئەوه‌ هاتوه‌ ناوى خه‌ییام له‌ میژووی ئەده‌بیاتی ئێرانیدا بسپرد‌یته‌وه‌!"

به‌لام لێره‌دا هاوده‌نگ له‌گه‌ڵ صادقی هیدایه‌تا ده‌پرسین : باشه‌ ته‌گه‌ر ئەم چوارینانه‌ (مه‌به‌ستم چوارینه‌ ته‌سلى و ره‌سه‌نه‌کان، که ژماره‌یان تا ئیستا گه‌ییوه‌ته‌ پتر له‌ هه‌فتا چوارینه‌یه‌ک) له‌ خه‌ییامى بسپیننه‌وه‌، بیانده‌ینه‌ پال کێ؟! هه‌لبه‌ته‌ به‌پێى پرسیارى صادق هیدایه‌ت : " ده‌بێ خه‌ییامێکى دیکه‌ى هاومێژى هه‌بێ، که له‌گینه‌ له‌ رووی پایه‌ى زانستییه‌وه‌ له‌و بالا‌تریبێ! ده‌بێ کێ بێ ؟ بۆچى که‌س نایناسێ ؟!" به‌نده‌ش هه‌زده‌که‌م هه‌ر له‌م باره‌یه‌وه‌ منچرانه‌ بپرسم: ته‌گه‌ر خه‌ییامى زانا و فدیله‌سوف هۆزان‌نمان نه‌بوایه‌، بگه‌ر هۆزان‌نایکى گه‌وره‌ و به‌راستى نزیکه‌ى (سه‌دو په‌نجا چوارینه‌) یه‌کى له‌پاش به‌جێ نه‌مابایه‌، ئایا ئەم هه‌موو کاره‌گه‌رییه‌ گه‌وره‌یه‌ى به‌سه‌ر چه‌ندین شاعیرو که‌له‌ شاعیرى دواتردا ده‌بوو، که هه‌ندیکیان به‌ناو ناوى دینن، جگه‌ له‌وه‌ى که له‌ ده‌یان سه‌رچاوه‌ى کۆنى ئیحتویاردار وه‌کو شاعیر له‌گه‌ڵ نمونه‌ى چوارینه‌و پارچه‌ شیعره‌کانیا ناوبراوه‌؟!

*

کێشه‌و گه‌رتى ناو‌یته‌بوونى چوارینه‌ ته‌سلى و ئاوه‌کییه‌کان گه‌لێک له‌ گه‌وره‌ خه‌ییامناسانى چ له‌ ئێران و چ له‌ جیهان نیگه‌رانکردووه‌، به‌لام وێرپای نه‌وه‌ش ئەو خه‌ییامناسانه‌ دانه‌سه‌کنیون و، هه‌ولیانداوه‌ به‌ پشکنین و وتوێژینه‌وه‌ تێرۆسه‌له‌کانیان ئەو جۆخینه‌ چوارینه‌ زۆره‌ى دراوڤه‌ته‌پالێ خه‌ییام له‌ بیژه‌نگ به‌دن، تا چوارینه‌ خه‌ییامیه‌ ره‌سه‌ن و راسته‌قینه‌کان هه‌لاوێرن، که دیارترینیان

ئەمانەن : خەييىماناسى رووسى ئالەنتىن ژۇكۇفسكى (۱۸۵۸-۱۹۱۸)،
 خەييىماناسى دانىماركى ئارتەر كرېستنس (۱۸۷۵-۱۹۴۵)، خەييىماناسى
 ئەلمانى فردريك رۆزن (۱۸۵۶-۱۹۳۵)، خەييىماناسانى تورك حوسپىن دانش
 (۱۸۶۹-۱۹۴۳) و غەبدولباقى گولپىنارلى (۱۸۹۹-۱۹۸۲) و، چەندىن پەيچۆرى
 ئىرانى، كە رەنگە بەرجەستەترىن پىشەنگىيان لەم مەيدانەدا ئەدىبى پايەبەرز
 صادقى ھىدايەت بېت، كە لېكۆلېنەوھىەكى تىرۆتەسەلى دەريارەى شىعرو
 فەلسەفەى خەييىم و ساغكردەوھى چوارىنەكانى ئەنجامداوھ (۱۴۳ چوارىنە)
 لەدوای ھىدايەت جووتە پەيچۆرى مەلەوانى ئەم دەريايە فرووغى و غەنى
 تۋانىويانە (۱۷۸ چوارىنە) ساغ و جىابكەنەوھ، كە(۶۶)يان رەسەن و كۆدن دوای
 ئەوانىش كەسانى دى ھاتوون (كە ناوى گرنگىزىنيان لېرە و لوپى ئەم كىتەبەدا
 دىت...) لەوانە : محمد مەھدى فولادوھند كە (۱۵۵ چوارىنە) ى خەييىمى بە
 رەسەن ھەلبۇاردووه و (۹۵ چوارىنە) ى بە گومانبار و زەرەخەييىمى زانىوھ و،
 عدلى دەشتى كە (۷۴ چوارىنە) ى رەسەنى ساغ و جىاكردۆتەوھ، كە (۳۶) يان
 ئەسلى كۆدن، محمد قەزوینى، بەدیعو لزه مان فروزانفەر، غەبباس ئىقىيال
 ئاشتىيانى، جەلالەددىن ھومایى، محمد عدلى ئىسلامى نودوشەن، موحسن
 فەرزانە و، ئەحمەد شاملو، كە (۱۲۵ چوارىنە) ى خەييىمى بە رەسەن و ئەسلى
 ھەلبۇاردووه و بەدەنگى خۆى بەشىئوھىەكى ھونەريانە لەسەر كاسىت تۆمارى
 كردوون. ئەوجا رەھىم رەزازادەى مەلىك- كە لە كىتەبە غەرەبىيەكەما(ديوانى
 عومەر خەييىم) دا بەشىئوھىەكى سەرەكى پشتم بە توئۆنەوھەكى بەستووه- (۵۷
 چوارىنە) ى رەسەنى خەييىمى ساغكردۆتەوھ.

ھەلبەتە لەم تەنگە بەرەدا، ئەستەمە بەدرپۆى و تىرۆ تەسەلى ھەموو گەپان و
 پشكەنن و رىبازو شىوازى تۆژىنەوھ و ئەنجامگىرىيەكانيان سەبارەت بە چوارىنە
 دزە كردوو، ئاوەكى و رەسەنەكانى خەييىم بچەينەرپوو.

رۆژھەلاتناسى رووسى قالەنتىن ژۇكۇفسكى رېيازى تايىبەتى خۆى بۆ
 ھەلاۆىردىنى چوارىنە رەسەنەكانى خەيىام لە چوارىنە غەوارە و ناوھەككەكان
 گرتۆتەبەر، ئەويش بە وردبونەوہ و بەراورد كردنى چوارىنە شاعىرانى داوى
 سەردەمى خەيىام، كە ھەر جارى چوارىنەيەكى خەيىامى لەناو ديوانى ھەر
 شاعىرىكى تردا دۆزىبايەوہ، گومانى لە رەسەنايەتى دەكرد، تا ژمارەى ئەو
 چوارىنە گومانبارانە (بەراى ئەو) لەنيو كۆمەلە چوارىنەكانى نىكۆلاسدا كە
 ژمارەيان (٤٦٤ چوارىنە) يە گەيشتە (٨٢ چوارىنە) كە لە نيو ديوانى شاعىرانى
 تردا دۆزىبونەوہ و، ناوى نان (چوارىنە گەپۆكەكان) و، پاشان رۆژھەلاتناسى
 ئىنگىلىزى ئىدوارد ئەنيسون رۆس (١٨٧١ - ١٩٤٠) و رۆژھەلاتناسى دانىماركى
 كرېستنس گەيانديانە (١٠١ چوارىنەى گەپۆك) كە گوايە ھى شاعىرانى ترن.
 رۆژھەلاتناسى دانىماركى ئارتەر كرېستنس جەختكارترىن تويژەرى
 ئەوروپىيە لە ليكۆلەينەوہ تيرۆتەسەلەكانيا دەربارەى چوارىنەكانى خەيىام، جگە
 لە ليكۆلەينەوہكانى دەربارەى ميژووى ئىران و تايىبەتمەندييە نەتەوہيەكانى
 ئىرانىان و، چيژو سەلىقەى ئەدەبىيان، ئەوہ دەنوئىن كە شارەزايىيە فرەى لە
 ئەدەبىياتى ئىرانيدا ھەبووہ، بەلام مەخابن ئەوكاتە لەسەرەتاكانى سەدەى
 بىستەمدا (١٩٠٤) لەبەر كەمى چاڭكانىيىن دەستنوسى راستەوخۆ پەيوەست
 بەچوارىنەكانى خەيىامەوہ، كەپاشان ئىرەو لەوي دۆزراونەتەوہ مينا (مونس
 الاحرار) و (نزھە المجالس) كە دوو سەرچاوەى يەگجەر پە بەھان، نەيتوانىوہ وەكو
 پىويست نىشان بىيكتىت. جا بەو جۆرە كرېستنس گومانى پترى لەو نوسخە
 دەستنوس و چاپكراونەى بەر دەستى پەيداكرد، كە كەمىش بوون و،
 يەككىيان (٧٠٠ چوارىنەى سەيرو سەمەرەى لەخۆگرتوہ) وياشتىرنيان
 كۆمەلەكەى نىكۆلاى فەرەنسىيە (٤٦٤ چوارىنەى) لە شاعىرانى جياوازوہ كۆى
 كروونەتەوہ و ھىچ جۆرە شىلگىرەيەك لە نيوانياندا نيە، تەنانەت كرېستنس

به‌خۆیشی به‌زه‌بری هه‌ستی ره‌سه‌نی ره‌خه‌گرانه‌ی خۆی که‌وتوووه‌ گومانه‌وه‌ که‌ زۆریه‌ی ره‌سه‌ن بن و، په‌یئینی په‌یچۆری رووسی ژۆکۆفسکی به‌ به‌لگه‌ هه‌تاوه‌ته‌وه‌: " ئیستا خه‌ییامی فه‌یله‌سووف و زانا به‌جیتی خۆی، هه‌قمان به‌سه‌ریه‌وه‌ نیه‌، به‌لام ئاخۆ ده‌شیت که‌سیکی خاوه‌ن هه‌ستین تایه‌تی ئه‌وه‌ هه‌موو وینا هه‌فدزو به‌ته‌ ناکۆکانه‌ی لی بکه‌ویته‌وه‌: ئاکاری باش و به‌د ئاکاری، ره‌فتاری شه‌ریف و شه‌هوه‌تبازی، هه‌زی مه‌زن له‌ بوارین ژبان و تیوه‌گلان له‌ پۆخله‌واتی بازارپیه‌وه‌...؟! "

چونکه‌ کریستنس پاشتر سه‌رچاوه‌ی زۆرترو گرنگتری ده‌ستکه‌وت، درێژه‌ی به‌ پرۆژه‌ی لیکۆلینه‌وه‌که‌ی دا و، له‌سالی ۱۹۲۷دا کتیپیکی تری دانا، که‌ بووه‌ تاجی سه‌ری تۆژینه‌وه‌ و لیکۆلینه‌وه‌کانی، ئیدی بازنه‌ی لیکۆلینه‌وه‌که‌ی (۱۸ نوسخه‌ی ده‌ستنوس) ی گرتوه‌ و، له‌ تیکرای کۆی (۱۲۱۳ چوارینه‌) ی ئه‌وه‌ ده‌سنوسانه‌ (۱۲۱ چوارینه‌) ی هه‌لبژارد. دياره‌ ریبازی هه‌لبژاردنی ئه‌م چوارینه‌ خۆی له‌خۆیدا به‌لگه‌ی تیژینی و هه‌ستیاری ره‌خه‌یی کرسیتسنه‌.

گه‌رچی کریستنس ته‌نانه‌ت له‌ دیرینترین سه‌رچاوه‌کانیش به‌گومانه‌، لی په‌یره‌وی پیره‌ی (دووباره‌بوونه‌وه‌) ی کردوه‌، واته‌ دووباره‌بوونه‌وه‌ی ئه‌م چوارینه‌ یا ئه‌وه‌ چوارینه‌ که‌ له‌ سه‌رچاوه‌ جیاوازه‌کانه‌وه‌ دراوه‌ته‌پاڵ خه‌ییام. دگه‌ل ئه‌وه‌شدا " بوون و دووباره‌بوونه‌وه‌ی چوارینه‌یه‌ک له‌ زۆریه‌ی ده‌سنوسه‌کاندا به‌لگه‌ی ره‌سه‌نایه‌تی نیه‌، نه‌خاسه‌ ئه‌گه‌ر له‌گه‌ل نیشانه‌کانی خه‌سه‌له‌تین تایه‌تی زانایه‌کی میناک خه‌ییام و ریبازی چۆنیه‌تی تیهرینی تیکنه‌کاته‌وه‌. کریستنس به‌خۆی هه‌ندی جار هه‌ستی ره‌خه‌وانی خۆی خه‌ستۆته‌ کار و، بنچرانه‌ ره‌فزیکردوه‌ که‌ هه‌فتمین چوارینه‌ی نوسخه‌ ده‌سنوسه‌که‌ی (بودلییان) ه‌ی خه‌ییام بیت " به‌لکو ه‌ی (مه‌هستی گه‌نجه‌وی) شاعیره‌ی ناو‌داره‌، که‌ سه‌رپێنانه‌

بۆ پیشوازیی سولتان سهنجهری سهلجوقی گوتوییهتی و، بهم نیودیپره دهسپیدهکا:

" شاهها فلکت به خسروی تعیین کرد... "

- ئەمی شا فەلەك تۆی کردۆته پاشا..

واته هیشتا گومان به دهوری گهلیك لهم (۱۲۱ چوارینه) دا دهسوورپیتهوه كه کریستنسن به چوارینه راستهقینهکانی خهییامی ژماردوون.

دکتۆر فردریك رۆزن په ییۆریکی مهزنی ئەلمانی و خهییامناسیکی گهشه. له سالی ۱۹۲۵ دا چوارینهکانی خهییامی بۆ زمانی ئەلمانی پاچفه کردوه، به پشتهوانهیی دهسنوسیکی تۆمارکرای سالی (۱۳۲۱=۱۳۲۱ ز) وه، كه (۳۲۹

چوارینهیی بهناوی خهییامهوه له خۆگرتوه) دگهڵ ئەو سێزده چوارینهیهیی (مونس الاحرار...) و (۶۳ چوارینهیی دیکه بهناوی خهییام) كه له پهراویزو

دههمهیی نوسخهیهکی دهسنوسی دیوانی حافزی شیرازیدا تۆمارکراون.

دکتۆر رۆزن بۆ هاویژکردنی چوارینه رهسهنهکان له چوارینه ئاوهکییهکان پشتی بهو چوارینهانه بهستوه كه ناوی خهییامیان تێدایه (ژمارهیان ۱۲ یه) و، له

هه مان کاتیشدا بهپیتی ههندی بهلگهیی بهجی و پهسند نیوهی لی لابردوون.

ئاشکرایه كه هه موو ئەو چوارینهانهیی ناوی خهییامیان تێدایه هی عومه ر

خهییام نین، بۆ نمونه یهکیکیان ئەو چوارینهیهیه كه دکتۆر رۆزن بهخۆی له

نوسخهیهکی دهسنوسی دیوانهکهی جهلالهددینی مهولهوی دۆزیوهتهوه كه بهم

نیودیپره دهسپیدهکا :

" این صورت به خیمه ای ماند راست "

که په چدانهوهی چوارینهیهکی خهییامه.

ههلبهته پتر له هۆیهکه ههیه بۆ زاووی و زۆربوونهوهی ئەو چوارینهانهیی كه

دراونهتهپال خهییام، رهنگه ههندی جار كه سیکی مهکریاز لاسایی خهییامی

کردبیت و چوارینه‌یه‌کی هه‌لبه‌ستبیت و، به نیازه‌ی که به‌ره‌چی ته‌وانه بداته‌وه که خه‌ییامیان به گونا‌ه‌بار ژماردووه‌و، ره‌نگه خاپینۆکیکی تر به پشته‌وانه‌ی ره‌فتارو مه‌شره‌بی خه‌ییام، چه‌ند چوارینه‌یه‌کی به زمانی خه‌ییامه‌وه هه‌لبه‌ستبیت، به‌وپه‌ری توند‌په‌وییه‌وه، تا دژمنایه‌تی بۆ زیادبکات! بگره دووریش نیه هه‌ندی شاعیری ترسنۆک هه‌بووین ناوی عومهر خه‌ییامیان کردبیته ده‌مامک! شاعیرانیکی دیکه‌ش هه‌بووین توانای خۆیانیان تاقیکردبیته‌وه، یان لاسایی ئەم چوارینه یان ئەو چوارینه‌ی ره‌سه‌نی خه‌ییام کردبیته‌وه. هه‌لبه‌ته ئەمه‌ش ده‌رده‌که‌وی له‌کاتی وردبوونه‌وه له چوارینه ره‌سه‌نه‌کانی خه‌ییام (که له دیوانی خه‌ییام به کوردی پاچقه‌کراون و به ده‌قه فارسییه‌کان گیراون) و پاشان به په‌یگیریی هاوشیوه‌کانیان له چه‌ندین چاپی فارسی و پاچقه‌ی عه‌ره‌بی دیکه‌ی چوارینه‌ی کان‌ی خه‌ییامدا.

جا چونکه ئەو لاسایی‌که‌رانه جیاواز و هه‌مه‌جۆر مه‌شره‌ب بوونه، ئیدی زۆر چوارینه‌ی جۆراوجۆری ئاوه‌کی و غه‌واره‌یان به‌ناوی عومهری خه‌ییامه‌وه لێ‌وتۆته‌وه‌و، هه‌لبه‌ته خه‌ییام لێ‌یان به‌رییه! بگره هه‌ندیکیان چوارینه‌ی یه‌گ‌جار بازاری و پرپووچن. ته‌نانه‌ت ده‌سکاری و گۆرینی ئەم وشه‌یان ئەو وشه‌له گه‌لێک له چوارینه ره‌سه‌نه‌کانیشدا هه‌یه، وه‌کو گۆرینی (ایام) بۆ (خیم) له‌م چوارینه‌دا: " ایام زمانه‌ از کسی دارد ننگ" و له چوارینه‌یه‌کی تردا فرمانی داخواری له ده‌سته‌واژه‌ی ((شادی بطلب = بۆ شادی بگره‌... " رێک پێچه‌وانه‌ کراوته‌وه " شادی مطلب = بۆ شادی مه‌گه‌ره‌...!"

ره‌نگه‌ باشترین کۆچوارینه‌ی باوه‌پێنکراو، له‌ نیۆ کۆچوارینه‌ ساغکراوه‌کانی خه‌ییامدا سیان بن، یه‌که‌میان کۆچوارینه‌ هاوبه‌شه‌که‌ی تۆیوه‌رانی شاره‌زا محممه‌د عه‌لی فرووگی (۱۸۷۷؟ - ۱۹۴۳) و دکتۆر قاسم غه‌نی (۱۸۹۳ - ۱۹۵۲) و دووه‌میان ساغکردنه‌وه‌ی (ته‌ره‌بخانه‌) ی یار ئەحمه‌د ره‌شیدی له‌لایه‌ن

جەلالەددین ھومایى و سىيەمیان کۆچوارىنەكەى باسكارى ناودار عەلى دەشتى
يە .

مامۆستايان فرووغى و غەنى (فخ) ئەم مەيتۆدەيان گرتۆتەبەر : دەستکردن
بەكۆکردنەووە لەبەيتۆنگدانى ئەو چوارىنانەى، كە لە كۆنترىن سەرچاوەكانى نزيك
لە رۆژگار و سەردەمى خەييامدا ھەن و، بەراوردیان دەگەل ئەوانەدا كە لە
سەرچاوە باوەرپەيتۆكرائەكانى پاشتردا دووبارە بوونەتەوہ. پاشان كەوتوونەتە
تووتۆينەووە تاوتووتۆيكردن و شيكردنەوہيان لە ھەردوك ئاستى ئەدەبى و ھزىيەوہ
بەگويرەى ئەو نيشانەو بەلگانەى لەبەر دەستدا بوون، تا قايلبوونە بەپيتى شيواز
و ھزرى ھەر چوارىنەيەك، كە لەگەل ئاستى رۆشنبيريى بەرفراوانى خەييام دا
بگوئيەت، ئەوجا داويانەتەپال خەييام و، دەرەنجام لەسەر (٦٦ چوارىنە)
گيرساونەتەوہ، كە گوايە بەدلنباييەوہ ھى خەييامن و، پيتوهريشيان بۆ ئەم
بەريارە زمان وشيوازى ئەدەبى و وینە شيعرى و ناوەرپۆكى ھزريانەى چوارىنەكان
بووہ، كە لەگەل كەسايەتى و رۆشنبيريى و ھزرۆكە پەراگەندەكانى ناو كارە
زانستى و فەلسەفەييەكانى خەييامدا گونجاون و، ئەم (٦٦ چوارىنە) يە بەپيتى
شيكردنەوہو ھەلسەنگاندى فرووغى و غەنى : " زۆر ساناو سادەو بى ئارايشتن
و لە روالەتبازى دوورن، بگرە لە خەيالى شيعريش بيبەشن، تەنانەت دەتوانين
بليين كە جگە لە كيش و سەروا چيتريان لە ھونەرى شيعرا تيبانا نيبە، بەلام
ئەو پەرى زمان پاراوى و رەوانبەيتۆ تيبانا ھەيە و، دروست و كورت و مكوومن،
ھەموو واژەكانيان قالبن بۆ مانا، كەم و زياديان تيدا نيبە و، ھيچ عەيب و
خەوشيك. زۆر روونە كە بېتوهرىان مەبەستى واژەبازى و پاراويازى نەبووہ و،
ھەموويان بە دەرپرېنى ماناوە بەندن. ماناكانيش بە نازكى و وردى و نايابيين
بەسەر گشت خەيالبازى و خۆدەرخستنيكدا زالن، زۆر جيەدى و بى گالتەبازين

(....) و، ناوه پړۆکین چوارینه کان هه موو بهرهمی خووی دانیه کی هزرشانی
دوور روانه..."

ئه وجا له بهر رۆشنایی ئەم پپوهره که وتونته هه لێباردنی چوارینانی تر، تا
(112 چوارینه) ی تریان دۆزییه ته وه، که نه گهری ئه وه یان هه یه هی خه بیام بن
و، بهو جۆره کۆی چوارینه کانیاں گه ییه (178 چوارینه) و، بۆ یه کهم جار له
سالی (1941) دا چاپ ویلا ویان کرده وه، به لام دانیان به وه شدا ناوه که چوارینه
زیاد کراوه کانیاں پتر به گوێره ی چێژی ته ده بی خۆیان هه لێباردوه تا به گوێره ی
هه بوونی به لگه ی بنجهر و، ههر چوارینه یه کی ئامۆژگاری ئامیز، یا سۆفیانه، یا
عیرفانی، یا دلداری، یا ئایینی ستایشی، یان مونا جاتی، یان بیدعه تشامیزی،
یان باده نۆشی په تی، یان سواو بازاری و به تال له ههر ره هه ندیکی هزری و
فه لسه فی، یان شاش له رووی شیوه و ناوه پړۆکه وه، یان سۆزداری چ ده گه ل
خه بیام و چ دژی خه بیام، یان بی نمودو ئاست بوویت، یان له چوارچێوه ی
حیکایه تیکی ته فسانه بی ده ستردا بوویت، لایان بر دوون، میناک ئەم
چوارینانه :

" ابریق می مرا شکستی ربی

= مه سینه ی مه بی منت شکاند خواجه "

که روخساری خه بیام پاش وتنی رووی ره شه لگه پراوه و، یه کسه ر چوارینه یه کی
تری وتوه:

" ناکرده گناه در جهان کیست بگو؟

= نه کرده گونا هه لهم جیهانه کتیه بلی؟ "

ئینجا یه کسه ره شیوی روخساری لاجووه!

ئه م چوارینه هه که خه بیام وه لامی دایکی له خه وندا داوه ته وه، چونکه زۆر له
خودا پاراوه ته وه له گونا هه کانی ببوریت:

" ای سوخته سوخته سوخته... "

= ئەى سووتاو سووتاو سووتاك!

دەرەنجام مامۆستایان فرووغی و غەنى بەپراشکاو دانپیادهنین و ئیژن : " لە پایانی پەیشیندا، دەبی بەپراشکاو بلین، لافی ئەو لەتینادەین کە ئەم چوارینانەى وا هەلمانبۆاردوون و بەناوی خەییامەو لە قەلەمان داوون هی خەییامن بە شیوێی بنجەر و یەقین، یاخود ئەمانە هەموو چوارینەکانی خەییامن، بەلکو لە روانگەمانەو لە رهگەزی پەیشینی حکیمی نیشابورە و، لەوێه لە پەیشینی ئەو بن و شایستەى بێت، کەچی دادوهری راستەقینە لەم هەلبۆاردنەدا چیژو سەلیقەمان بوو، ئەک بە حوججەت و بەلگە.... "

جەلالەددینی هومایی (۱۸۹۹-۱۹۸۰) کەلە پەییژو ویژەقانی گەورەى ئیترانی (کوردی فەیلییه وە عەشیرەتى زەندە) باشترین ساغکەرەوێ گەورەترین کۆچوارینەى خەییامە، کە یار ئەحمەد رهشیدی تەبریزی لەژێر سەرناقی (تەرەبجانە = بەزخانە = کەیفخانە) لە سالی (۸۶۷ك = ۱۶۶۲ ز) کۆیکردۆتەو و ریکێخستوو.

هومایی کەلەخەییامناس زۆر بە فراوانی و وردی لە (کەیفخانە) و خەییام و چوارینەکانی کۆلیوئەو و، لەگەڵ بەرجەستەترین دەسنووس و کارەکانی پێشتریدا تاوتوێی کردوو و رهخەنى بنیادسازی لییان گرتوو چ لە پێشەکیه تیروتەسەلەکەى، چ لە پەرەوێزە وردەکانیدا وەك : کۆچوارینەکەى فرووغی و غەنى و چاپەکەى ئاربرى و دەسنووسەکەى بودلیییانى ئۆکسفۆرد و ساغکردنەوێکەى عەبدولباقى گولپینارلى کە لە سالی (۱۹۵۳ ز) دا بلاویکردۆتەو... ئینجا توانیویەتى (۵۵۹ چوارینە) کەى (تەرەبجانە = کەیفخانە) لە زۆربەى چوارینە نارەسەنەکانی خەییام بۆاریکات، کە پتر لە (۱۰۰ چوارینە)یان دەدرێنەپال (۷۷ هۆزانقانیین) دیکەى ناسراو (۲۴ هۆزانقانی نادیار،

لەوانە : عەتتار، بابا ئەفزەل، فەخرەددینی عیراقي، کەمالەددینی ئیسماعیل و سەناتی... و پاشان ھومایی (۸۶ چوارینە) ی دیکە ی لە چاڤکانی و ژێدەرانی دیرین دەرھیتاوە و خستونییەتی سەر(۵۵۹ چوارینە) کە ی (تەرەبجانە) و کۆیان گەیشتۆتە (۶۴۵ چوارینە) و دەلی- بەپیی پاچشە ی مامۆستا سەلاحەددین ناشتی- " ئەوانەش بە ناوی خەییامەوہ نووسراونەوہ، کەچی زۆربەشیان لە ھی وی ناچن، بەلام گوتم با ون نەبن و تێدا نەچن، بەلکوو روژتیک خاوەنیان بو پەیدا بوو..."

بە چونگە ی ھومایی چوارینەکانی خەییام لە (تەرەبجانە) دا بە سی گرووب پۆلیندە کرین:

(۱) چوارینە رەسەنەکان : کە لە چاڤکانی و ژێدەرکانی پێش سەدە ی نۆیەمی کۆچی تۆمارکراون و، گەورەترین ژمارەیان لە (تەرەبجانە) دا تۆمارکراونەتەوہ.
(۲) چوارینە تێخزاوہکان (دەخیلەکان) : کە ھی ھۆزانقانیـن تـرن و بە ھەلە دراونەتەپال خەییام، کە پێشتر ژۆکۆڤسکی (۸۲ چوارینە) یانی دەسنیشانکردووە و کریستنسن ژمارەکە ی گەیانندۆتە (۱۰۰) و گولپینارلی (۴۵ چوارینە) ی دەسنیشانکردووە و، ھۆزانقانیـن خودانی ئەو چوارینانە ئەمانە و ھۆزانقانیـن ترن .

ھومایی لە ھەمان گاڤدا پرسیارەکە ی فرووغی و غەنی دووبارە دەکاتەوہ :
"لە کوئی و چۆن بزانی کە گەلیک لە چوارینە رەسەنەکانی خەییام نەخزاونەتە دیوانین ھۆزانقانی دیکەوہ؟!"

(۳) چوارینە گومانبارەکان : دەیان چوارینەن کە لە چوارینە رەسەنەکانی خەییام دەچن و ھاوھزرو ھاوشیوہیانن، بەلام ھیچ بەلگەیکە ی بنر نیہ بو سەلماندنێ دراندەپالئی خەییام، یان نەدراندەپالئی خەییام، بۆئەش بەرپای ھومایی دەبی بدرینە

پالّ خهییام، تا به لگهی پیچهوانه دهرکهفی و، ژماره یان له (تهره بخانه) دا زۆره. ههژی ئاماژهیه که هومایی (تهره بخانه) ی له سالی (۱۹۶۳) دا بلاوکردۆتهوه. په یۆری گهوهی ئیرانی عهلی دهشتی (۱۸۹۵-۱۹۸۱) له کتیبه به هاداره کهی (دمی با خیام = تارێک له گه لّ خهییام) دا، به وپه پری وردی کۆلیوه تهوه و، (۳۶ چوارینه) ی وازکهری به دلنیا بییهوه له چافکانی و ژیده ره دیرینه کان هه لّ بۆادوه : (نامه ی ناگادار کردنهوه...) و (چاودپرگهی عیباده...) و (مونس الاحرار) و (نوزهد تو لمه جالس) و (گه میهی شوورا) و (جه مسره ره جه مسره ییه کان)... ئینجا (۳۸ چوارینه) ی تری خستۆته سهریان و، کۆ چوارینه ره سه نهکانی خهییامی له لا بۆته (۷۴ چوارینه) و پاشان (۲۶ چوارینه) ی دیکهی به (رباعی خیام وار = چوارینه ی زره خهییامی) له قه لّم داوه.

به لای خهییامناس دکتۆر ره حیم ره زازاده ی مه لیک (۱۹۴۰- ۲۰۱۰) سنووری کۆچوارینه که ی خهییام له و چوارینه ته تینا په پری که له چافکانی و ژیده رانه تۆمارکراون له سالانی (۶۰۰- ۷۵۰ = ۱۲۰۳- ۱۳۴۹ ز) جا به پیتی پشکنینی ورد (۹۷ چوارینه) ی دراوه پالی خهییامی ده سنیشان کردوه و، (۴۰ چوارینه) ی لیتیا ده رهاویشتهوه، که دراونه ته پالی هۆزانقانی دیکه و هه ندیکیان گومان لیکراون. مامۆستا ره زازاده (۵۷ چوارینه) ی فارسی و (۳ پارچه شیعی عه ره بی) و ته نیا چامه یه کی فارسی به هی خهییام ده زانی، گه رچی خهییامناسانی دیکه وه که هومایی و دهشتی هه ندیک له و چوارینه ده ده نه پالّ هۆزانقانی تر و، هه ندیکیان له بهر نا فه پۆکی سۆفیانه به هی خهییامی نازان.

تا به م جۆره بۆمان روونده بیته وه چۆن گه وه تویژه رانی ئیرانی و فه رهنگی نا کۆکن له کۆنتۆلی ژماره ی ته و چوارینه ره سه نهانی دراونه ته پالّ خهییام. ئینجا چونکه چه ندین ده ستنوو و ژیده رتین جیاواز هه ن، ئیدی پاچه کانیش تا

رادەيەكى بەرچاۋ بەپىيى ئەۋ دەستىنوس و ژىدەرانە جىاۋازن، وپراي كارىگەرى ئەم دياردەپە لە لىكۆلىنەۋەي ھزرى خەيىام لە ئاستىن ئىران و جىهان. پاش دەيان لىكۆلىنەۋەي فراۋان و قوول بۆ جوداكردەۋەي چۈارينە رەسەنەكانى خەيىام لە جەنگەلىكى پىر لە چۈارينەي نارەسەن و ئاۋەكى و غەۋارە و دزەكردو، ھىمان لە نىۋ بازنەي ھەيرماندا دەتلىنەۋە، ئەمما ھەيرمانىك " مەگەر نوسخەيەكى دەسنوسى كۆچۈارينەكانى دروستى ھەكىمان جىگەي متمانە بىت، پەيچۆرىك بىدۆزىتتەۋە، لەم ھەيرمانە رزگارمان بكات، ھەلبەتتە ئەمە ھىۋايەكە پىدەچى زۆر دوور بى " بەپىيى پەيىنى پەيچۆرو پاچشەۋانى لىھاتوو غەبدولھەق فازل (۱۹۱۱-۱۹۹۲) پىتەش پىر لە شىست سالىك .

ئەفسوس بەھۆى چۈارينانىكى ئاۋەكى و غەۋارەو نارەسەنى ھەرە زۆرى ھەلبەستراۋ تىئاخىنراۋ تىخزاۋ بە ناۋى خەيىامەۋە، ناۋەرۆكى ھزرىيى چۈارينەكانى بۆتە چىشتى مچىورو ھىندەيان لىكۆل لە خۆگرتوۋە، كە خەيىام مىناك كابرەيەكى خودان مىزاج و سروسشتىكى سەيروسەمەرە دىتتە بەرچاۋ، كە بەجارى ھەموو ئەمانەيە : ئەبىكۆرى، خواخۋاز، دەھرى، بەدكار، كەچپەۋ، مەترىالىست، نازانىپەرە، سۆفى، جەبرى، زەندىق، گەشپىن، رەشپىن، گونۋوسى، دۆنايدۆن باۋەر، تىلىاككىش، شەھوەتباۋ، ۋەرزىيارى دەروونى، شەۋال پىس، خواناس، خوانەناس، پەتیارە، دىندار، خۆسەر، ياخى و شۆرشىگىر دژى ھەموو شتىك...!

ئارى خەيىام ئاۋا ۋەنەدەكرىت و، لە ھەمان كاتىشدا بە زانايەكى گەۋرەي پىسپۆر و جەختمەند و رەسەن و سەنگىن لە بوارىن بىركارى و گەردوونناسى و پزىشكىي و فەلسەفەدا دەژمىردىت و، بگرە رووناكبىرىكى شارەزاي بەرچاۋىش

له بوارین ئاین و زمان و میژوودا، به رادهك كه زۆریه ی گهوره رۆشنیبرانی سهردهمی خۆی و دواتریش به (ئیمام)، (حوججه توحهق)، (دهستور)، (غیاسه ددین)، (حهکیم) و (فهیله سووفی جیهان)... ناویان بر دووه و وه سفیان کردووه.

خهییامی زانا و فهیله سووف پۆگالی کاروباری زانستی بووه و نه په رزاوه بایهخی زۆر بداته بواری هۆزان، بۆیهش کورتترین و له بارتترین قالبی شیعی- که چوارینهیه - هه لێبژادووه، بۆ گوزارشتکردن له وه ههست و سۆزو گوداز هزرو بیرانهی له دل و دهروونیا ده په نگانه وه و به میشک و خه یالیدا ده بوورین و، چوارینه کانی پتر فه لسه فه نامیژ و ره خنه نامیژیش بوون له بواری ئایینی و کۆمه لایه تییه وه.

زۆر خویایه که خهییام له چوارینه کانی خۆی له مه بهسته شیعییه باوه کان نه داوه له ستایش و داشۆرین و غه زهل و لۆرینه وه دووربووه، واته خۆی له دۆزه هه نووکهیی و شته بچووکه کان نه داوه، که خه می زۆریه ی شاعیران بووه. ههروه ها چامه ی درێژی نه هۆنیوه ته وه، به لکو سه رقالبی به رزکردنه وه ی کولو کۆفان و نیگه رانییه و جوودیه کانی ئینسان بووه، له بازنه ی سه رسامی و هه یرمانه هه رمانییه کانی، له قالبی چوارینه دا په سیاره که ونییه جه وه هه ری و سه رنووشتییه کانی خسته ته روو، که هه مان شه و په سیارانن وا شه ده بیات و هونه ری تیره ی به شه ره داستانه جاویدانه که ی گلگامیشه وه، به وه په ری ساده یی دوور له هه ر رتووشکاری و جوانکارییه ک و، به وه په ری کورته ی ره وان بیژییه وه خسته ونییه ته په وو.

که واته خهییام هۆزانقانی غه زهل و دلداری و باده نوژی و به نگان و بی په روایی و بی شه رمی و، که مه ره خه می و به ره لایی نه بووه، ته نانه ت ره شینییه که شه ره ها نه بووه و، تا ئیستا نادرسته ی سه دان چوارینه ی

باده‌گوساری و کوفرتامیز و ئیباحیه‌تخوازی (که به‌نهیق دراونه‌ته پال خه‌بیام) سه‌لماوه و ساغبۆته‌وه .

هه‌روه‌ها روونه که خه‌بیام له زمانه شیعییه‌که‌یدا لاسایی زمانی هیچ شاعیریکی پیشتی نه‌کردۆته‌وه و، زمانیکی ساده‌وه‌وان و سخوچیری بۆ گوزارشت له هه‌ست و هزری خۆی به‌کاربردوه، دوواتر زۆر له شاعیران لاسایی کردۆته‌وه، به‌لام که‌سیان نه‌یتوانیوه بگاته ناستی خه‌بیام و، به‌همان ساده‌یی دلگیری ئه‌وه‌هه‌ست و سۆزو هزره مرۆفانییه جه‌وه‌ه‌رییه‌کان ده‌رپریت.

هه‌ر له‌میژ خواست (نیستیعاره) به‌کۆله‌که‌ی شیعی باش ده‌ژمیڤدری و، شیعی خه‌بیام پره له خوازه باوه‌کان و، له روانگی فلسه‌فیی خه‌بیامده‌وه بۆ شتان هه‌لقوولاوه، که له نۆرینی مرۆفاندن (أنسنه) واته به‌ئینسانکردنی شته‌کانه، که خه‌سه‌لتین ئینسانی گیانله‌به‌ر وهرده‌گرن و سه‌وداده‌کن، جا به‌پیی ده‌ست نیشانکردنی مارتن نک : " شتیک نیه له نۆرینی ئه‌ودا ته‌نیا شتیکی رووت بیت، به‌لکو له‌دلی خۆیدا ئینسانیتکه‌و شیوه‌ی شتیکی وه‌رگرتوه و، ئه‌مه نه‌ینی سروشتی هونه‌ری خواستنه له‌شیعی خه‌بیامدا " گه‌شته‌ترین نمونه‌شمان (گۆزه) یه، که له چه‌ندین چوارینه‌ی خه‌بیامدا میناک به‌ده‌نی مرۆفی گچکه‌کراویه (به‌گشت ئه‌ندامه‌کانیه‌وه = سه‌ر، مل، ده‌م، بال، سگ...) و پرای زیندوویی و ژیانی به‌هه‌ست و سۆز و هزرو ناخاوتنه‌وه!

هه‌لبه‌ته زۆریه‌ی ره‌گه‌زه ره‌وانیژییه شیعییه‌کانی خه‌بیام : لیکچواندن و خواستن و درکه له که‌لتوره زانستی و زانینییه‌که‌یه‌وه هه‌لقوولاوه : نه‌ندازه، بیرکاری، فیزیا، کیمیا، مۆسیقا، گه‌ردوونناسی، زانینی میتۆلۆجی و ئابینیش، بۆ نمونه (بازنه) بۆ هیما‌ی ژیان و ته‌مه‌ن ده‌خوازیت و، ره‌گه‌زه‌کانی سروشتی فیزیکی و ستیران و هه‌ساران و شتانی دی، بۆ به‌رجه‌سته‌کردنی هه‌ست و هزره‌کانی به‌کاردینیت ...

سیمای تایبەتمەندی ھۆزانییتی چوارینەکانی خەبیام، لە زالبوونی ھەستی ناسک و زەوق و سەلیقەى جواندایە، ئەوەش بە بەرجەستەکردنى دیمەنەکانى سرووشتى دلپڤینە بە ھەموو رەگەزەکانیەوہ : خۆر، مانگ، ھەور، باران، جۆگەلە، رووبار، ئاو، با، ناگر، خاك، شنە، بەیان، گەرد، ئاسمان، ئەستیرە، شەو، کازیوہ، رۆژ، سەوزەزار، بالئندە، ئازەل، گول و، رەنگەکان ھەرۆھە سرووشتى دەستکردو شتانى دیکەش : کۆشک و تەلار، گۆر، کەلاوہ، خان، بیستان، مەیحانە، خشت، کوپە، گۆزە، شەربە، سوراحى، جام، پەرداخ، پیاڵە، بادە، ئەندامەیلی تەنى ئینسان، چەنگ و ئاوازەکانى ... سەربارى ئەوانەش ناوی پینج - شەش پادشای ئیران و دوو سى شارو دۆزەخ و بەھەشت و یەزدان ...

سەیریش لەوہدایە کە خەبیام بەو فەرھەنگە شیعیریە بچووکی و بى وشەبازى و درێژدادپى توانیویەتى وینەى دیمەنانىكى جوان و دلپڤینى تەژى خۆشەویستى ژيان بکیشیت، وێرای وەبیرخستەوہى ئەو حەقیقەتە تالە کە تەمەن و ژيان زۆر کورتەن و مەرگى موحتەتەم ھەمیشەو لە ھەر ساتۆکەى کدا لە بۆسەدایە، تا ئینسان ھەست بەنیعمەتەکانى ژيان بکات و ھەموو ساتىكى ژيان بە کارى چاک و خۆشى بقۆزیتەوہ ...

لەمەشەوہ خەسلەت و تایبەتمەندی بەتەوى و رەسەنى و جیددى چوارینەکان دەردەکەوئ، کە گالتەو گەپ، داشۆرین، ستایش، لۆزین و پیاھەلدانیان تیدا نیە، بەلکو لەھى (فەیزى پەندیاریى (حیکمەت) کە چوارینەکان لەو خولگەى دەسووپنەوہ، کە خولگەى بێرخستەوہى مەرگى موحتەتەم و کورتى تەمەن ھەرچەندەش درێژ بیت و، وەیشوومەى رۆژگار و وەزەنى تیرەى بەشەرو ستەمى قەدەرە و، ھانى ئینسان دەدەن، کە بە سەرفرازى و خۆشەویستى بژیت، بى ترس و لەرز لە مەرگى حەتمى زوو یان درەنگ ... واتە سووربوون لەسەر ژيان

به کویرایی چاوی مهرگ و زولمی سولتانا و واعیزه دهلهچه فیهبازه کان، که دهستیان به سهر هم موو نیعمه ته کانی ژیاندا گرتوو و، به (که لاکمی بۆگهن و فانی) وه سفیده کهن و، خه لکی بیتهوا و کلۆل هانده دهن که دان به خۆدابگرن و زاهد بن و چاوه نۆپری نیعمه تین ژیانی جاویدی تهو دنیا بکهن، چمان یه زدان به شهری ههر بۆ تهو ئافراندی، که له م دنیا به تازار بچیژن و چاوه پروانی نیعمه تی ژیانی تهو دنیا بکهن!

*

راسته تهو چوارینهی که دراونه ته پال خه بیام یه گجار زۆرن و، بژارکردن و جیا کردنه وهی شیعره ره سه نه کانی چه ندین باس و لی کۆلینه وهی بابه تیانه و خوولی گه ره که، به لام ناخۆ ده شیت تیه زرا نی شاعیر و فه یله سووفتیکی مه زن مینا خه بیام له قالب بدریت و، به چیه ی باز نه یه کی ته نگ سنووردار بکریت، که یه ک ناهه رۆک به سه ریا زالبیت، واته به ته بی کۆری یا سو فی یان نه زانکار (نه زانپه و)، یا خود... وه سف بکریت!؟

بی گومان ته م جۆره له قالبدانه نه ک ههر نکۆلی کردنه له ره وتی په ره سه ندنی خه بیام مینا نینسان و هزرغان و زانا وشاعیر، بگره جهه برین و گچکه کردن و گرگن کردنیشیه تی! که به داخوه صادقی هیدایت و ته محمد حامد سه پرپاف و عه بدولحه ق فازل و نیحسان ته به ری (۱۹۱۶ - ۱۹۸۹) خه بیامیان به کافر و زه ندیق و باتنی زانیوه و، عه بباس که یوان به سو فی زانیوه و، زۆری میناکی ته مانه، تاک ره هه ندانه خه بیامیان له قالب داوه!

هه له به ته هم موو چوارینه کانی خه بیام له یه ک ئاستدا نین، هه ورازو نشیویان هه س و، جیا وازیش له نیوان ناوه رۆکه کانیان هه یه، به یپی قۆناخه کانی ته مه نی خه بیام و بابه ته کانیان، بۆیه ش مه زترین هه له ته وه یه ته گهر خه بیام وه ک بوونه وه ریکی نه گۆر له قالب به دین، چمان له زارۆکییه وه تا پیری و مردنی

هه مان بوونه وهری نه گۆږ بووه و، هیچ گۆږانکارییه کی جهسته یی و دهروونی و
هزریانه ی به سه را نه هاتبی !

لیره شدا پیویسته راستییه کی زۆر زهق بجهینه پروو، که خه بیام ته نیا شاعیر
نه بووه له ناوه پنانی (مه ی) و (دل بهر) دا، بگره زۆرینه ی شاعیرانی ئیران
وه هایان کردووه، ته نانهت سو فی و عاریفه گه و ره به ناوبانگه کان میناک :
سه نائی و عه پتار، که چی به ری سای " بانیکه و دوو هه وا " له گه ل خه بیامدا
سه و داده کری !

به پای گولپینارلی خه بیامناسی تورک چوارینه مه یئامیزه کانی خه بیام به
شه ته حاته

ئا نه مه ش گوته یه کی هه قی یه کیکه له پاچه وانه رۆژئاواییه کان، که
به ویژدان و ئینسافه وه باسی خه بیامی کردووه (به ناوکۆی وه دیع بوستانه ی)
یه وه :

" خه بیام به فراوانی زانست وزانیاری وشاره زاییه که یه وه، موسلمانیکه نازاده
هزر بووه له کۆت و به ندی دابونه ریتی پاشکه وتوو، زۆر بویرو نازا بووه له
ده برپینی راشکاوانه ی بیروباوه پی خۆی که دگه ل (مه عقوول) دا یه کانگیر بووه،
گه رچی له گه ل (مه نقوول) دا نه گو نجاوه، وه کو زۆر به ی هه ره زۆری زانایانی
مه سیحی نه مپۆکه، که مکوم دژی پیاوانی ئایینی ده جه نگی ن و، سه رانی
رووحانی به ره خنه و سه رزه نشت تیرباران ده که ن"

*

مامۆستا (یاحه ققی) ده رباره ی باندۆری پیشینان له پرووی هۆزان وه زرینه وه
له سه ر خه بیام ده لی : " بی گومان خه بیام له باندۆری پیشینانی خۆی به دوور
نه بووه، چونکه هۆزانی فارسی له رووی میژوووییه وه نه لقه یین په یوه سته ی یه ک
زنجیره ن، بۆیه گومان له وه دا نه یه که خه بیام له ژیر کاریگه ریی نه وانه ی پیش

خۇيدا بووييت، نەمازە (فېردەوسى) ھەلبەتتە ھۆزنى خەييىم درىۋە ھۆزنى فېردەوسىيە لە پۇشاكىكى ترو زمانىكى تردا، ھەروھە لە باندۆرى (روودەكى سەمەرقەندى) ش بەدوور نەبوو. ئەم سى ھۆزىئانقەنەيلە و ھەندىكى دىكە لە ھاومەشرەبانى ھەزرىنىان، بە پىشەنگ و رەواجدەرى كەلتورىكى تايبەتتى دەۋمىردىن، كە بەدريۋايى رۇڭگارانىك لە رەواج و برەودا بوو..."

لە پەراويز و دەھەمەنن بەندە بۇ چوارىنە پاچقەكراوھكانا لە (دىوانى خەييىم بە كوردى) رووندەبىتتەو، كە خەييىم باندۆرىارى ئەم ھۆزىئانقەنە بوو : فېردەوسى، شەھىد بەلغى، روودەكى سەمەرقەندى، فورپەخى سىستانى، عونصرى، بابا تاهىرى ھەمەدانى، ناصر خوسرو، عەسجەدى، مەعەپرى و ئىبن شېلى بەغدادى...

جانەك ھەر ئەوئەندەو بەس، بگرە ھەزرى خەييىم رەگاۋىيە لە قوولايى مېتۇلۇجىياو ئايىن و فەلسەفە دىرىنەكاندا (ئىرانى، مېزۇبۇتامى، ھەندى، مېسىرى، يۇنانى و عەرەبى) و تەننەت لە داستانى گلگامىش و پاپىرۇسى مېسىرى (ئاوازىن عوودۇن) و فەلسەفەى (لكياتا) و (چارواك) ى ھىندى و فەلسەفەيىن (دېۋكرىتسى، ئەبىكۇر، شىشروڭ و ئەفلۇتەن...) دا تا دەگاتە ئايىنەكان بە كىتەپە پىرۇزەكانىانەو نەخاسە : ئاقىستا، تەورات، ئىنجىل و قورئان. ھەروھە فەلسەفەى ئىبن سىناوئىخوانو لىصەفا...

مەبەستەم لەمەدا جەختكردنە لەسەر باندۆرى ھەزرىئانەى پىشەنەن لەسەر خەييىم، نەك لەپرووى وردەكارى وچۇنەتتى ھونەرى شىعەرىيەو. جا ھەلبەتتە خەييىمىش ھەمان (باندۆرى ھەزرى) بەسەر پاشىنەنى خۇيەو ھەبوو، نەك ھەر لەسەر ئەوانەى چوارىنىان ھۇنىوئەو، بگرە لەسەر ئەوانەش كە مەستەوئەى و چامەو غەزەلىشىان ھۇنىوئەو... دكتور ياحەقتى لەسەر باندۆرى گشتى خەييىم دەروات و دەئى : "...خەييىم لەو دەرچوۋە كە تاقە كەسىك بىت

بەناوی عومەری كۆرى ئىبراھىم خەييىمى نىشابوورى يەوە لە ھۆزانى خۆيدا، چونكە دەشپت بەرھەوتىكى ھزرى دابنرپت كە بەدرپتايى سەدەكانى رابردو بەزەبرى تپھزرىنى نازاد و روانگەيەكى كراوہى بەرزدا لە سەوداكرنددا لەگەل پرس و دۆزە گرنگەكاندا دۆى بزاشى ھزرى دەسەلات بەدرپتايى سەدە رابردووہەكان، بۆيەش ئەوانەى ھاوھزرى خەييىم بوون، ھزرى خۆيان پتر لە قالبى چوارينەدا داپشتووہ و پاشان چوارينەكانيان داوہتە پال خەييىم، يان خەلكانىكى تر داويانەتە پالى. ھەر بۆيەش باوہرمان بە رەوتى خەييىمى ھەيە، نەك بە تاكە كەسپك ناوى عومەرى خەييىمە ! "

ياحەققى واى بۆدەچە كە ھۆزانقانەيلى زۆر لە ژپر باندۆرى ھزرىنى بەتەين و بنجەرى خەييىمدا چوارينەيان بە ھەمان ناھەرپۆك ھۆنيوہتەوہ و، ناويان فەرامۆش بووہ و، ئەو چوارينانە دراوہتە پال خەييىم " بۆيە " پتر لە دەھەزار چوارينە دراوہتە پال خەييىم ! بەلام ناتوانين بەدلتياييەوہ دەيەكى ئەو ژمارەيە بەھى ئەو بزائين "

پەيچۆرى زەبردار خورپەمشاھى لە گشتگيرى (رەوتى خەييىم) تپدەپەرپت و، باندۆرى خەييىم بەسەر دوو نمونەى بەرزەوہ دەستنيشان دەكات و ئيسۆى : " شبلې نوعمانى لە كتيپى (شيعرى عەجەم) دا دەربارەى حافز دەلتى كە فەلسەفەى حافز دريۆھپيدانى فەلسەفە و شيۆازى خەييىمە " واتە حافز " شروفەكارو ميراتگرى خەييىم و، شوونھەلگرى ھزرى خەييىمە، لەگەل ئەو جياوازيەيى كە ھۆزانى حافز مكوومترە لە ھۆزانى خەييىم "

عهونی و پاچقهی چوارینه کانی خهییام

چونکه زمانی کوردی یه کیچکه له زمانه هدره نزیکه کان له زمانی فارسییه وه و خاله یلی هاوبه شی زۆریش له نیوان ئه ده بیاتی فارسی و کوردیدا ههیه، بگره زۆرینهی هۆزانخانه یلی کوردی سده کانی رابردوو فارسیزان بوونه، بگره گه لیکیان به زمانی فارسیش هۆزانیان داناوه، ده بوایه په پرتوو کخانهی کوردی له بواری خهییام لۆجیدا له هی نه ته وه و گهلانی دیکه ده و له مه ندرتتر ببوایه، که چی هیمان له زۆرینه یان هه ژارتره!

به هدر حال... چهن دین هۆزانخانان و وێژه فانانی فارسیزانی کورد له بنه تایی سییه کانی سده ی بیسته مه وه ده ستیان به پاچقهی چوارینه کانی خهییام کردوو، له وانه :

- × کامیران به درخان (م : ۱۹۷۸): (۱۰۴ چوارینه) له (۱۹۳۹) دا بلاویۆته وه.
- × شیخ سه لام عازه بان (م : ۱۹۵۹): (۲۱۶ چوارینه)
- × شیخ نووری شیخ صالح (م : ۱۹۵۸): (۲۸ چوارینه)
- × عهبدو لالا گۆزان (م : ۱۹۶۲): (۶۱ چوارینه)
- × هه ژار موکریانی (م : ۱۹۹۱): (۲۵۰ چوارینه)
- × مه لا خه لیل مشه ختی (م : ۲۰۰۷): (۳۴۰ چوارینه)
- × عهونی (م : ۱۹۹۲): (۱۴۰ چوارینه)
- × ئه جمده شالی (م : ۱۹۷۷): (۱۳۰ چوارینه)

× خوسره و جاف (ل : ۱۹۴۵): (۱۹۹ چوارینه یه، به لّام پاچقه ی ۲۱ یان
دووباره بۆته وه!) واته (۱۷۸ چوارینه)
× عه بدولّا بارزانی : (۲۵۱ چوارینه)
× کهریم محمهد صالح : (۳۷۲ چوارینه)
× جه لال زهنگابادی (ل : ۱۹۵۱): (ده ورووبه ری ۱۸۰ چوارینه ی ره سه ن و
زهره په سه ن و، پارچه فارسییه کان و عه ره بییه کان ی خه بیام، که نزیکه ی ۱۰۰ یان
له گۆفاراندا بلا بۆته وه)

پاش به راورد کردنیکی وردو قوولّ و فراوان ده توانم بلّیم که باشتین پاچقه ی
چوارینه کان ی خه بیام بۆ زمانی کوردی به گشتی پاچقه که ی مه لا خه لیلی
مشه ختییه بۆ کرمانجی باکوور و، باشتین پاچقه بۆ کرمانجی ناڤین پاچقه که ی
عه ونییه و پاچقه کان ی شیخ سه لام و گۆزان و شالی له وه ی هه ژار موکریانی زۆر
باشترن، چونکه پتر له (۲۰۰ چوارینه) ی پاچقه که ی مام هه ژار، گهرچی
چوارینانیتیکی جوان و نایابن، ناچنه نیو بازنه ی پاچقه وه، بگره له دانانی خودی
مام هه ژارن به باندۆزی خه بیام، واته فریان به خه بیامه وه نیه و نه گهر به پاچقه
له قه له میان بدهین، ده بیّ هه موویان به پاچقه ی سه پهر هه له بزمیرین !!!
لاوازترین پاچقه ش ته وه ی کهریم محمهد صالحه!

له خویندنه وه ی (دیوانی عه ونی) دا بۆم خویابووه، که عه ونی هۆزان نشان
چوارینه هۆنهریتیکی نایابکار بووه، فارسیزانیتیکی باشیش بووه به فراوانی
په یگیری ته ده بیاتی کلاسیکی فارسی کردووه، ته م توانایه و زانینه ی له
هۆزانی خۆیدا، نه مازه له چوارینه کانیدا جه لوه ی داوه ته وه، بۆیه له پاچقه ی
چوارینه کان ی خه بیامدا سه رکه فتووه. جا " ته وه ی سه رنج بداته وه رگپدرای
چوارینه کان، هه ست ده کات شاعیری لیته اتوومان هه ولّیکی زۆری داوه گیانی

چوارینه‌کانی شاعیری ئەصلییان تێدا بە زیندوویی بهیلتێته‌وه... " بە‌گوتە‌ی
مامۆستا کەریم شاره‌زا:

واشدیاره‌ عه‌ونی زۆر شه‌یدای چوارینه‌کانی خه‌ببام بووه‌، بگره‌ باندۆریان له
(۱۲) چوارینه‌ی خۆیدا (له‌ کۆی ۸۳ چوارینه‌، نه‌ک ۸۸ چوارینه‌ که‌ به‌ هه‌له‌ له
دیوانه‌که‌یدا نووسراوه‌) زۆر روونه‌، که‌ به‌م نیویه‌یتانه‌ ده‌پێشین :

× له‌گه‌ڵ پیری موغان دوینێ له‌ رێدا

× گوڵتیکم دیت له‌ تافی نه‌وجه‌وانی

× له‌ مه‌دیگێپ بگره‌ بگره‌ی جامی مه‌ی بی

× له‌ ده‌ست ته‌م چه‌رخه‌ زانا زۆر که‌سادن

× به‌ ره‌نجی خۆت په‌یاکه‌ نانه‌ جوینی

× ساقی پیاڵه‌ تا خۆم بکه‌م مه‌ست

× عه‌ونی وا پیربووه‌ بی یاورو یار ماوه‌ته‌وه‌

× هینده‌ به‌دکاره‌ فه‌له‌ک، بۆیه‌ له‌و بی ته‌مه‌لم

× هه‌موو ده‌ردێک که‌ ده‌رمانی هه‌یه‌ غه‌یری برا مردن

× گهر ژیان ماوه‌م بدات ته‌ی پیری من په‌یمانده‌که‌م

× وه‌لامی دایه‌وه‌ گوڵ رۆژنێکه‌ یان دوو

× وه‌نه‌وشه‌م دیت کزو داماوو خه‌مبار

لێره‌شدا پێویسته‌ ئاماژه‌ بکری، که‌ عه‌ونی شادپه‌وان چوارینه‌کانی خه‌ببامی

له‌ نیوانی سالانی (۱۹۶۴ - ۱۹۷۴) دا وه‌رگێراوه‌ته‌ سه‌ر زمانی کوردی.

ساغکردنه‌وهی چی و چۆن ؟

واته: چیم کردوه؟

له‌پیش ولامدانه‌وهی ئەم پرسیاره، ده‌بی سوپاسی بی پایانی یه‌زدانی مه‌زن بکه‌م، که درێژه‌ی به‌ته‌مه‌نی دام و توانیم به‌لێنه‌کم " به‌لێنی ئازاد قه‌رزه " جێبه‌جێبکه‌م، که له‌م نامه‌ی خواره‌وه دابوو‌مه برا گه‌وره‌م مامۆستا فه‌ره‌اد عه‌ونی (ته‌وه‌یش له‌ چاپی دووه‌می دیوانی عه‌ونی دا بلاویکردۆته‌وه):

" برا گه‌وره‌ی هیژام مامۆستا فه‌ره‌اد عه‌ونی

ئاواته‌خ‌وازم هه‌میشه سه‌لامه‌ت و سه‌رکه‌وتوو بن

هه‌لبه‌ته له‌به‌ر نه‌خۆشی د‌ل‌م و نه‌شته‌رگه‌ریبه‌کی (٣ ده‌ماری ئالوگۆرکراوه‌ی) گۆشه‌گیرم، به‌لام له‌گه‌ڵ ته‌وه‌شدا هاتم ئەم پرۆژه‌ی خواره‌وه بۆتان روونبکه‌مه‌وه: له‌پاش به‌راوردکردنی پتر له‌ پانزه‌ وه‌رگێپرانی چوارینه‌کانی خه‌ییام به‌ زمانین (عه‌ره‌بی، کوردی، تورکی، په‌شتۆ، ئینگلیزی، ئیسپانی، پۆرتوگالی، ئوردی و ئیتالی...) بۆم ده‌رکه‌وت که وه‌رگێپرانی خوالیخۆشبوو(عه‌ونی) باشترین وه‌رگێپرانی کوردیبه‌ (به‌ سۆرانی = کرمانجی نافیان) و وه‌رگێپرانی شاد ره‌وان مه‌لا خه‌لیلی مشه‌ختی باشترین وه‌رگێپرانی کرمانجی باکووره.

بۆیه پیشنیازی ئەوه ده‌که‌م که وه‌رگێپرانی عه‌ونی چاپیکی نۆبی جوان بکریت له‌گه‌ڵ ده‌قه فارسییه‌کانداو هه‌ر به‌خۆشم توانای ئەوه‌م هه‌یه تیکسته

فارسییه‌کانی چوارینه‌کانی خدیام بدۆزمه‌وهو پیشه‌کییه‌کی شایسته‌شی بۆ بنوسم...ته‌نها چاپکردنی له‌ئەستۆتان بێت...

ده‌بی‌ئەوه‌ش بزانی که‌به‌نده‌به‌ئەسل (لوړ/ فه‌یلی) م و زمانی فارسی وه‌کو زمانی داکمه‌له‌گه‌ل‌عه‌ره‌بی و کوردیدا(به‌گشت شیوه‌زاره‌کانیه‌وه) و پیش مانگیك (دیوان عمر الخیام) که‌یه‌کیکه‌له (٦ کتیبم سه‌باره‌ت به‌خدیام) له (دار الجمل) بلاویۆوه، که‌تیدا دیوانی راسته‌قینه‌ی خدیامم راستکردۆته‌وه(وه‌ک په‌بجۆریکی ئیرانی) و ته‌نانه‌ت چه‌ندین هه‌له‌ی گه‌وره‌لیکۆله‌ره‌ ئیرانی و جیهانییه‌کاتم راستکردۆته‌وه...

ئینشائلا نوسخه‌ی پیشه‌که‌شت بۆ دینم...

ئیت هه‌ر بژیت

براتان

جه‌لال زه‌نگابادی

مایسی ٢٠١٠ "

به‌نده‌هه‌ر له‌خویندنه‌وه‌ی چاپی یه‌که‌می (دیوانی عه‌ونی/ له‌سالی ١٩٩٧ دا) هه‌ستمکرد که‌چوارینه‌وه‌رگێڤردراوه‌کانی خدیام تیدا بزروه‌و، وه‌ل ده‌قه فارسییه‌کانیدا شایسته‌ی په‌رتووکیکی سه‌ربه‌خۆی قه‌شه‌نگه‌. پاش چه‌ند سالیك له‌کاتی راپه‌راندنی پرۆژه‌کاتم سه‌باره‌ت به‌خدیام و چوارینه‌و کۆبه‌ره‌مه‌کانی، ئەو هزرۆکه‌یهم فراوانتر بۆوه‌ئەم ره‌هه‌ندانه‌ی خواره‌وه‌ی وه‌رگرت :

دهرباره‌ی خدیبام و چوارینه‌کانی :

زۆرینه‌ی پاچقه‌وانان به‌پیتی پیویست به پیناسه‌کردنی خدیبام و به‌رهمه‌کانی
وسه‌رده‌می بایه‌خیان نه‌داوه. هه‌ندیکیان لاپه‌رپه‌یه‌ک یان دوو- سێ لاپه‌رپه‌ بۆی
ته‌رخانه‌کردوه، که‌چی زۆربه‌یان هیچ!

بۆیه‌ش به‌نده پوخته‌ی (شیله‌ی) په‌رتووکه‌که‌م (با خدیبام باش بناسین/ پاچقه‌ی
: حه‌مه که‌ریم عارف) وه‌ل ئەم ساغکردنه‌وه‌یه بلاوده‌که‌مه‌وه، تا خوینه‌ری
ئاسایی و خوینه‌ری پەسپۆر سوودیکی لێ وه‌رگرن. هه‌ر لێره‌شدا زۆر سوپاسی
به‌رجه‌سته‌ترین پاچقه‌وانان مامۆستا حه‌مه که‌ریم عارف ده‌که‌م، که‌ ئەو
په‌رتووکه‌ی وه‌رگێتپاوه‌ته سه‌ر زمانی کوردی شیرینمان.

دانانی ده‌قه فارسییه‌کانی چوارینه‌کان وه‌ل پاچقه کوردییه‌کاناو،

ئاماژه بۆ جیاوازی گێتپانه‌وه‌ی ده‌قه فارسییه‌کان (جگ) :

زۆر که‌من ئەو چوارینه‌نای که‌ یه‌ک گێتپانه‌وه‌یان هه‌یه، بگره هه‌ندیکیان پتر
له دوو گێتپانه‌وه‌یان هه‌یه، جگه له جیاوازی گێتپانه‌وه‌ی په‌یشان که دیارده‌یه‌کی
زۆر زه‌قه. هه‌لبه‌ته ئەو گێتپانه‌وه‌یانم داناه که هه‌رپاچقه‌ی کوردییه‌کانن، یا
نزیکتیرین گێتپانه‌وه‌ن لێیان، ده‌نا چه‌ندین پاچقه به هه‌له له‌قه‌له‌م ده‌درێن، نه‌گه‌ر
گێتپانه‌وه‌ی گونجاو وه‌لیانا دانه‌نریت .

هه‌ر لێره‌دا پیویسته ئاماژه بۆ پاچقه‌ی چوارینه ژماره (١٣٧) بکه‌م، که ده‌قه
فارسییه‌که‌م له میان ده‌ورووبه‌ری (١٠٠٠ چوارینه) ی دراوه‌پالێ خدیبامدا،
بگره له دیوانه‌یلی چه‌ندین هۆزانه‌کانی ئێرانیشدا نه‌مدۆزییه‌وه، بۆیه له‌گینه‌هی
شاد ره‌وان عه‌ونی هۆزانه‌کان خۆی بێت و به هه‌له که‌وتبێته‌ نێو پاچقه‌ی
چوارینه‌کانی خدیبامه‌وه، ئەمه‌ش ده‌قه کوردییه‌که‌یه‌تی :

که شادی و خویشی دروستکرد خودا
بوئو و کسه سوو که تهنیا دهژیا
کاتی له تاکی که خوئی کرد به جووت
ژیینی ئارامی خوئی خسته بهر با

چاڤکانی و ژیدهرهیلی دهقه فارسییه کان :

ئهم خالّه زۆر گرنگه، چونکه فره چاڤکانی و ژیدهرهیلی دیرینی درانهپالی
ئهم چوارینه و ئهو چوارینه ئهو راستییه دهسهلمینیت که هی خهییامه، کهچی
پهچهوانهوهی ئهمهش ههلهی درانهپالی خهییام دهسهلمینیت، بۆیهش ئهوپهپری
بایهخم پیی داوه...

درانهپال :

ئهم خالّهش ههر زۆر گرنگه میناک خالی پیتشو، چونکه گهلیک له
چوارینهکانی خهییام دراوهتهپالی هۆزانهپالیکی دیکه و، به پهچهوانهشهوه،
بۆیهش بایهخیکی زۆرم پیی داوه.

باندۆرباری و باندۆرداری خهییام :

بهپیی توانا بو باندۆرباری خهییام به هۆزانهپالی پیتسترو، باندۆرداری
خهییام له هۆزانهپالی پاشتر ئاماژه مکردوه.

ریزه‌ندیی پاچقهی چوارینه کان :

پیم وایه ریزه‌ندیی چوارینه پاچقه‌کراوه‌کان به پیی بابهت و ناوه‌پۆک، زۆر
په‌یوسته بو تیگه‌یشتن له هزینی خهییام، کهچی ریزه‌ندیی (عه‌شوائی) له‌لای
پاچقه‌وانانی کوردو زۆرینهی غهیره کوردیش زاله، بگره ریزه‌ندی به پیی
سه‌روای دهقه فارسییه‌کان یاخود چوارینه وه‌رگه‌پدراره‌کان (میناکی ئه‌وهی

صافی نهجفی) هیچ سوودیکی نیه، بۆیه چ لیتره و چ له (دیوانی خهییام به کوردی) به ئەوپه‌ری راده‌ی توانا بایه‌خم به‌م جۆره ریزه‌نندییه داوه.

گرووپه‌ندیی پاچشه‌ی چوارینه‌کان:

پیشه‌کی ده‌بیّ ناماژیه‌کی پیتیست بکه‌م، که عه‌ونی جاوید (١٤٠ چوارینه) ی وه‌رگێپراوه، نەک (١٤١) چونکه چوارینه ژماره (٣٩) دووباره‌بۆته‌وه، چوارینه ژماره (١٣٧) ده‌قه فارسییه‌کی نادیاره و نه‌مدۆزیوه‌ته‌وه، بگره هه‌ردوو چوارینه ژماره‌یل (٤٧ و ٤٨) یه‌ک چوارینه‌ن به دوو گێپراوه!

پاش پشکنین و لیتۆژینه‌ویه‌کی قوول و فراوان گه‌یشتمه‌ ئه‌و قه‌ناعه‌ته‌ی، که

ئهو چوارینه‌ی دراونته‌پال خه‌ییام، ده‌بیّ به چوار گرووپ پۆلینبکریین :

(١) گرووبی چوارینه‌ی ره‌سه‌نی خه‌ییامی، که به دلنیا‌یه‌وه هی خه‌ییامه و ره‌نوسه‌کانیان لهم په‌رتووکه‌دا خراونه‌ته‌ نیۆ ئه‌م ده‌بل که‌وانه () و ئه‌م چوارینه‌نه ده‌گریته‌وه :

/٥٤/٤٦/٤٥/٤٣/٣٦/٣٠/٢٩/٢٨/٢٣/٢٢/٢١/٢٠/١٩/١٨/١٦/١٤/١٣/١٢/١١/٩/٨/٧/٦/٥/٤/٢/١/١
/١٢٨/١٢٧/١٢٦/١١٩/١١١/١١٠/١٠٩/١٠٥/١٠٤/١٠٣/١٠٢/١٠١/١٠٠/٩٩/٩٨/٩٦/٩١/٩٠/٥٧
١٣٩/١٣١} که کۆیان (٤٨ چوارینه‌یه)

(٢) گرووبی چوارینه‌ی زړه‌په‌سه‌نی خه‌ییامی، که ده‌شی زۆربه‌یان هی خه‌ییام بن و ره‌نوسه‌کانیان خراونه‌ته‌ نیۆ ئه‌م که‌وانه () و ئه‌م چوارینه‌نه ده‌گریته‌وه :

/١١٤/١١٢/١٠٨/١٠٧/١٠٦/٩٣/٩٢/٧٥/٥٨/٥٦/٥١/٥٠/٤١/٣٨/٣٥/٣٤/٣٢/٣١/٢٥/٢٤/١٧/١٠/٣٤
١٤٠/١٣٢/١٣٠/١٢٣/١٢٢} که کۆیان (٢٨ چوارینه‌یه)

(٣) گرووبی چوارینه‌ی هۆزانه‌نانی تر، که زۆربه‌یان زاده‌ی باندۆرو لاساییکردنه‌وه‌ی چوارینه ره‌سه‌نه‌کانی خه‌ییامه، له‌گینیشه که تاك و ته‌راکیان

هی خدیام بن و، ئەم چوارینانە دەگریتهوه که نه‌خراونه‌ته نیو که‌وانه‌وه و کۆیان
(٣٤ چوارینه‌یه) :

{/١١٣/٩٤/٨٢/٨٦/٨٥/٧٧/٧٦/٦٤/٦٣/٦٢/٦١/٦٠/٥٩/٥٥/٥٣/٥٢/٤٨/٤٧/٤٦/٣٩/٣٣/٢٧/٢٦/١٥/
}١٣٨/١٣٦/١٣٥/١٢٩/١٢١/١٢٠/١١٨/١١٧/١١٦/١١٥

(٤) گرووی چوارینه‌ی غه‌یره خدیامی، که به دلتیاییه‌وه هی خدیام نین و
کۆیان (٣٠ چوارینه‌یه) و به (X) نیشانه‌ی کراون :

{/٩٥/٨٩/٨٨/٨٤/٨٣/٨٢/٨١/٨٠/٧٩/٧٨/٧٤/٧٣/٧٢/٧١/٧٠/٦٩/٦٨/٦٧/٦٦/٧٥/٤٩/٤٤/٤٠/٣٧/
}١٣٧/١٣٤/١٣٣/١٢٥/١٢٤/٩٧

ده‌سنیشانکردنی هه‌له‌ی پاچقه‌ی سووک و چ زهق :

ژماره‌ی هه‌له‌ی زۆر زه‌قه‌کانی پاچقه‌ی خوالیخۆشبوو عه‌ونی له‌وه‌یه له‌ ژماره‌ی
په‌نجه‌کانی ده‌ستیک تینه‌په‌رێ و ریژه‌یه‌کی زۆر که‌مه له‌چاو ژماره‌یلی زۆرینه‌ی
پاچقه‌ کوردییه‌کانی ترو غه‌یره کوردییه‌کان، نه‌مازه پاچقه‌ عه‌ره‌بیه‌یه
باشه‌کانیش .

جا هه‌ر یه‌که‌و له‌ په‌راویزی تایبەت به‌و چوارینه‌ی که‌ تێیدا‌یه هه‌له‌که
ده‌سنیشانکراوه‌و راسته‌ چقه‌که راسته‌که‌یم داناوه .

پاچقه‌ی ده‌قاوده‌ق (پد):

چونکه پاچقه‌ی میسراعیك یا دوو، یا سی، یا هه‌موو پتر له (٦٠ چوارینه)
راشه‌په‌و یان چه‌مکه‌په‌وه، پیتوست بوو پاچقه‌ی ده‌قاوده‌قیان بجه‌مه‌روو، که به‌م
شیوه‌ی خواره‌وه گرووبه‌ندی کراون :

(١) ی ته‌واوی هه‌موو میسراعه‌یلی (هه‌ر چوار نیوه‌به‌یتی) ئەم (٤٨
چوارینه‌یه):

{/١٠٣/١٠٢/١٠١/٩٩/٥٦/٥٤/٤٨/٤٦/٤٥/٤٣/٤٢/٣٨/٣٦/٣٣/٢٩/٢٨/٢٤/٢٣/٢٢/١٤/١٣/٦/٥/٢/
}١٤/١٣٢/١٣١/١٣٠/١٢٨/١٢٦/١٢٣/١٢٢/١١٩/١١٧/١١٥/١٠٩/١٠٨/١٠٤

(٢) ی سی میسرعی ئەم (٨ چوارینه‌یه): {/٣٠/١٨/١٧/٧/
}١٣٩/٨٢/٧٩/٦٦

(٣) ی دوو میسرعی ئەم (١١ چوارینه‌یه):

چاكسازى رینووس (چر) و خالبەندى و هەلەى چاپ:

لە پاچەقى دەیان چوارینە گەلیك وشە بە رینووسی كۆن نووسراون و چاپكراون و هەندیکیان دووبارەو سى بارە بوونەتەو، بۆیە بە پیتۆیستم زانى بیانەیتنمە سەر رینووسی نوێی كوردی باو، كە ئەمانەى خوارەوەن :

ئازادەم كە = ئازادەمكە / باس كەرد = باسكەرد / بايى بوون = بايىبوون / بت شارتەو = بتشارتەو / بەختى كەى = بەختىكەى / بم شۆن = بمشۆن / بى چىشت با = بىچىشتبا / بى هۆش = بىهۆش / پى ی = پىی / تى پەرىم = تىپەرىم / تى دەكۆشى = تىدەكۆشى / تى دەگا = تىدەگا / تى گەيىم = تىگەيىم / تى نەگەى = تىنەگەى / چى یە = چىيە / دای پرشتم = دایپرشتم / دەت گرم = دەتگرم / دەرت بىنى = دەرتبىنى / دەست كەوتى = دەستكەوتى / دەستى دا = دەستىدا / دروست كرا = دروستكرا / دروست كەن = دوستكەن / دروست كەردم = دروستكەردم / دل خۆش = دلخۆش / دەیان برد = دەیانبرد / دەى كەرد = دەيكەرد / دەى كەم = دەيكەم / دەى نواند = دەينواند / رى ی = رىی / زەم زەم = زەمزەم / زەوى دا = زەويدا / سىس بوو = سىسبوو / شاد بە = شادبە / شتىك دا = شتىكدا / شەرمەت بى = شەرمەتبى / عود = عود / فوود / فوود / فوودەن = فوودەن / كوچ دەكات = كوچدەكات / گەشتم كەرد = گەشتمكەرد / گول رەنگ = گولرەنگ / گوم دەبى = گومدەبى / گوئى یە = گوئىيە / لە دەست دەى = لەدەستدەى / لى بووردن = لىبووردن / لى دە = لىدە / لى ی = لىی / مەست بە = مەستبە / مەى گوسارى = مەىگوسارى / ناش زانى = ناشزانی / ناى بىنى = نايبىنى / نەم بىست = نەمبىست / نەم زانى = نەمزانی / نەى دیو = نەىدیو / نەى كەرد بى = نەىكەردبى

نەیکردبى/ نۆش كە = نۆشكە / ون دەبى = وندەبى/ وى دا = ویدا / ھەل
دەچەرخىنن = ھەللدەچەرخىنن / ھەل دەگرى = ھەللدەگرى/ ھەل فرى = ھەلفرى/
ھەل دەدەم = ھەللدەدەم / ھىندىك = ھىندىك.

چونكە خالبەندىش رۆلنىكى گرنكى لە تىگەشىتنى دەقدا ھەيدە، بايەخنىكى زۆرم
پىداوہ. ھەروەھا ھەلەكانى چاپىشم راستکردۆتەوہ.

روونکردنەوہى ناوہكان :

ھەلبەتە بۆ تىگەشىتن لە ھەر چوارىنەيدەك، پىويستە چ ناوئىكى تىدا بىت
(شار، شا، ئەستىرە، نامىرى مۇسقىقا...ھتد) روونبكرتتەوہ، كەچى زۆرىنەى
پاچشەوانەيل بايەخ بەم خالە نادەن .

پىتە غەيرە كوردىيەكان :

بە پىويستەم زانى ريگاچارەيدەك بدۆزمەوہ بۆ ئەو پىتانە كە لە ئەلىفباى
كوردىدا نىن، بۆ زانىنى ئەسلىيان و كر كوردنى راست و ورديان، كە بەم شىوہيدە:
(س=ث)، (ز=ذ)، (ت=ط) و (ز=ض، ظ)

مىژوويين لەدايكبوون و مردن :

ھەلبەتە ديارىكردنى مىژوويين لەدايكبوون و مردنى ھەموو ئەوانەى
ناوہكانيان دىنە ناراوہ زۆر گرنگە، بۆيەش ئەويەرى بايەخم پىي داوہ، جا ئەو
مىژوويانەى كە بەم جۆرە تۆماركراون: (...؟) واتە : دەورويەرى ئەو ژمارەيدەو،
مەزەندەنامىژە / (!؟) واتە : مىژووى لەدايكبوون و مردنى ناديارە / (ل:)=
مىژووى لەدايكبوونە / (م:)= مىژووى مردنە.

پىم وايە عەونى پاچشەوانىكى نايابكارەو باشت لە ماھىيەتى (ھونەرى
وەرگىپران) لە زۆرىەى پاچشەوانانى دىكەى كورد تىگەشىتوہو، ژمارەيدەكى

به چاوی (۱۱۰ چوارینه) به سه لیکه و چپژی هۆزانیی خۆی له چوارینه رەسەن و زەرەسنی خەبیامی به زمانیکی کوردی پاراوو رهوانی جوان وسخ و چر وەرگپراوه، که نشیوی زۆر که مه له چاوی پاچقه کوردیه کانی دیکه دا.

لیتیه شدا - هەر بۆ نمونه - ناماژه بۆ سەرکه وتنیکی عهونی ده که م، که زاراوهی (ئه له ست) ی زۆر نایابانه له پاچقهی (۶ چوارینه) دا به کارهیناوه:

{ ۱۲/۴۶/۸۵ / ۱۲۲/۱۲۲/۱۳۲ } و له پەراویزی به که میاندا (واته ۱۲) راڤه مکردوه.

زۆر تاسه مه ندم که پسپۆرانی فارسیزانی کورد پاچقهی عهونی و پاچقه کانی دیکه ی کوردی وهل ده که فارسییه کانی خهییامدا به راورد بکه ن و هه ورازو نشیوی هه موویان ده سنیشانبکه ن و پاشان ساغکردنه وه ی به نده ش تاوتوییکه ن و هه لیسه نگینن، چونکه زۆر پیوستیم به ره خنه ی بنیاتنه ره، نه خاسه پزگالی ساغکردنه وه یه کی نه وتۆم بۆ پاچقه کانی: عه بدوللا گۆزان و جه میل صدقی زه هاوی و مه لا خه لیلی مشه ختی.

من و ساز موندو کوشی پرماوم
 گیان، دل، پیالہی پر مہی نکراوم
 نہ لکویای پر مہت نہ ترسی عذاب
 نازاد لہ با و خاک، ناگرو ناوم

لہ چیمہن لکھورہ، باران و فٹے یہ
 فٹے پیالہ و مہی نرین لہ کتے یہ؟
 ہم سہ بڑہ زارہ سہ میانگہ مان بوو
 سہ بڑہی خاک من سہ میانگہی کتے یہ؟

ہم شانینہی جیتی بہ زمی جہم بوو
 ناسک لہ نہی کرد تیا یا جہم بوو
 بارام کہ پیشہی لہر پراوی گور بوو
 گور نیچری گرت ناوی بہ لہرم بوو

لہ گیتی گیانف ہاق بہ پرتک کہوت
 سہ رسا لہ پنچ و ہوارو سہ نش و مہوت
 مہت بہ نازانف لہ کوٹیوہ ہانوی
 ناش زانف بو کویت دہ با چہ رخ چہوت؟

ہم کہ ونہ کاتیک لہاتہ کایوہ
 لہر کہ س بہ چوری لیکی دایوہ
 بہ لام تانیتا لہ روویہ پراستہ
 ہچ کہ س نہی زانف لہر ہا مایوہ !!

لاپہرہیہک لہ دستنوسی عہونی

نم کونه سہرای کہ گیتی تاوہ
جینکای سانہ وہ و تاریکی و تاوہ
مانشینیکہ تہ فنی بہ ہرامہ
بہ زینکہ جہ مسید سہری سورماوہ

نم دوو سنی زوڑی زینت پرابوردوو
وہ کی نای جوگا و گہردو بای دہت بوو
خہی دوو زوڑم بہ یاد دا نہ ہات
زوڑی پڑو سیتوو زوڑی نہ ہا توو!

بہر لہ من و توو چی بوو چی نہ بوو
جینک پیتیمہ بیخانی نہ توو
لہر چی پتہ دہنی بہ سہ رووی زہوی
بیلبلیلہی ہاوی جوانیکہ وہ کی توو

بہرد بہ رووی دہریا تاکہی باوڑم
بوؤبت بت بہرست کہ نیشت جہ بیڑم؟
کی دہ لیت خہ یام جتی ناو ٹاگرہ؟
ٹاگری بہ لہ سنی کی چوو دہات بیڑم؟

نم پیالہ بہ لہرک دروست کراوہ
سہت بوؤ طاف فتوای نہ داوہ
دہست و سہر و پتی چہ ند نازہ نینہ
بہ لہم ہات بہ ناز بہ قین سٹاوہ

لاپہرہیک لہ دستنوسی عہونی

(۲۸۷)

من بے معیہ ناپ ، نالہ ریائیم
بے بہزم و بارہ ، ساقے ناخوانم
بہ ندی کاشیکم کہ معی گئی دہ لے
نہم جامهش بگرہ ، منیہ ناخوانم!

* *

کہ مردم ہم سون بہ نای تری
ہوار معیت و سرخوش تو رم ہنگری
بہ لہست و لہیوی فیلمان و حوری
دلنیام لہ رگیز بہ کہ سہ نادرے

* *

راو کہ ری تہ لہست دانہی خستہ داو
نچی ریکی گرت نادرے نا ناو
چاک و فراپ لہ رچہ پروو دہ دا
نہو دہ لیکا و نیہی بے دہ کا بہ د ناو

* *

بارہ باجے بوون لہ سر دہ کا کہم
کلیلہ بارہ بو بہ ندی معہ مکم!
کہ ہرمین جاریلک بے ہیستہ با لہ معی
لہزار کپنووشی دہ برد بو نادرے!

* *

دہ معو بہ یانہ گیانہ زوو کہ دہی
بوم سازکہ سازی بیئہ جاتی معی
لہ لہات و چووف نہم روزگارہ
نیزارون لہ خالک لہزار جم و کہی !!

* *

لاپہرہ یهك له دستنوو سی عهونی

ده ستم با ، و لهه هوا ، چهره بد پيشه
 ده رم ده هيناي له ره گه و پريشه ،
 ناسما تكي ، وام دروست ده كرد ،
 نازاد له تير يا بزيانين كه ميه!

* *

دوى شه و به ريگه وت چوم بومه چانه
 ديم له وى پيري مه ست و ديوانه
 گوتم ؛ به رم ت بته ، پره له سا وى ؛
 ده رگه ي به حنين هوا فراوانه !!

* *

دوى شه و دام له به رد سوشه و پيال
 سه رفوش و مه ست بوم كه وقه نم حاله
 به زمانه لاقه پيى گوتم سوشه
 ديته ريزى من توش له چه ند ساله

* *

كه نسه گيانه كم با مه ي بنوشين
 بته سووره تالاهى كه ره قه بگوشين
 چهره جفا كار له نالكو پروژعت ،
 ماوه مان نادا نه نه ست بگوشين!

* *

مه ي توش كه ين له دل ، زور و كم خه نه ت
 كه ل ده گرت توى مه فتاو دوو ميله ت
 قه ت دوو دل مه به ، له توشين مه ي
 دلوتيك ده با به ده هزار عيله ت!

* *

لاپه رديه كه له ده ستنوسى عه ونى

چوارینه کانی خه پیام

پاچقهی :

عهونی

ساغکردنه وه پهر اوئیز سازی :

جه لال نه نگابادی

((۱))

لهو جغزه‌ی ئیّمه که لپی دهرده چین
نه سه‌ری دیاره‌و نه دووایی یه‌قین
له رووی راستی هیچ کهس نازانی
له کوپوه هاتین، له‌بو کوی ده‌چین؟

*

در دایره‌یی کآمدن و رفتن ماست
آن را نه بدایت نه نهایت پیداست
کس می نزند دمی درین عالم راست
کاین آمدن از کجا و رفتن به کجاست

((۲))

ئهم که‌ونه کاتیک هاته کایه‌وه
هه‌ر کهس به جوژی لیکی دایه‌وه
به‌لام ئیستا له روویی راستی
هیچ کهس نه‌یزانی هه‌روا مایه‌وه!

*

این بحر وجود آمده بیرون ز نهفت
کس نیست کی این گوهر تحقیق بسفت
هرکس سخنی از سر سودا گفته‌است
ز آن روی کی هست کس نمیداند گفت

(۳)

سهره‌تای خولی چهرخ زپینه
نه‌نجامی ویران بوون له بنچینه
نه‌زائرا به بیر، به لی‌کدانه‌وه
چهند لی‌ی زانا بی ههر نه‌زائینه

*

آغاز روان گشتن این زرین طاس
وانجام خرابی چنین نیک اساس
دانسته نمیشود بمعیار عقول
سنجیده نمیشود بمقیاس قیاس

((۴))

کەس لە نهی‌نی سروشت تیناگا
ته‌نیا گیان نه‌بی هیچ کەس پی ناگا
جیی سانه‌وه‌مان ناو جەرگه‌ی خاکه
مه‌ستبه هیچ کەس لهم چیرۆکه ناگا!

*

در پرده‌ء اسرار کسی را ره نیست
زین تعبیه جان هیچ کس آگه نیست
جز در دل خاک هیچ منزل نیست
می‌خور که چنین فسانه‌ها کوتاه نیست

((۵))

خوا مرؤفی دروست کرد به ناو
به وینهی ئیستا هیئایه بهرچاو
گهر ریک و پیکه بو دهیشکیئنی
گهر ناتهواوه کییه لی پرسراو؟!*

دارنده چو ترکیب چنین خوب آراست
باز از چه سبب فگندش اندر کم و کاست
گر خوب نیامد این بنا، عیب کی راست؟
ور خوب آمد خرابی از بهر چراست؟

((۶))

ئهم پیاله به ئهرك دروست کراوه
مهست بو شکانی فتوای نهداوه
دهست و سهرو پیی چند نازه نینه
به رههم هات به ناز، به قین شکاوه*

اجزای پیاله‌ای که درهم پیوست
بشکستن آن روانمیدارد مست
چندین سر و پای نازنین از سر دست
از مهر که پیوست و به کین که شکست؟

((۷))

پهیکەر جامیکه بههۆش رازاوه
سهده ماچی بهناز له پرووی کراوه
ئههه جامی نازک وهستای گۆزه کهر
دروستی کردو له بهردی داوه!

*

جامی است که عقل آفرین میزندش
صد بوسه ز مهر بر جبین میزندش
این کوزه گر دهر چنین جام لطیف
میسازد و باز بر زمین میزندش

((۸))

به وینهو دیمهه شوخ و جوانم
لاله روو، بالآ سهرووی رهوانم!
ئاشکرا نهبوو له جهرگهی خاکا
بو دروست کرام؟ بوچی؟ نازانم!

*

هرچند که رنگ وبوی زیباست مرا
چو لاله رخ و سرو بالاست مرا
معلوم نشد که در طربخانهء خاک
نقاش ازل بهر چه آراست مرا

((٩))

له بوونم گهردوون قازانجی چی بوو؟
له رویشتنما توانجی چی بوو؟
له کهسم نه بیست من بهم دوو گوئییه
له هات و چۆی من تامانجی چی بوو؟!*

ز آوردن من نبود گردون را سود
وز بردن من جاه و جلالش نفزود
وز هیچ کسی نیز دو گوشم نشنود
کآوردن و بردن من از بهر چه بود؟

(١٠)

من دلخوش نه بووم هی نامته کایه
له ژین سهرسامی بۆم بویته مایه
روییسم دلگیر بووم نه مزانی چی بوو
لهم هاتوچوون و بوونی خۆپرایه؟*

آورد باضطرارم اول بوجود
جز حیرتم از جهان چیزی نفزود
رفتم باکراه و ندانم چه بود
زاین آمدن، ماندن و رفتن مقصود؟

((۱۱))

له زانست ریگای زۆرم بریوه
هه موو رازیکم چاک پشکنیوه!
رۆژو شهو ههفتاو دوو سال بیرمکرده وه
ئه جیا تیگه بییم، که چیم نه زانیوه!

*

هرگز دل من ز علم محروم نشد
کم ماند ز اسرار کی مفهوم نشد
هفتاد و دو سال فکرکردم شب و روز
معلوم شد که هیچ معلوم نشد

((۱۲))

له رازی نه له ست ههردوو داموین
له خویندنی پیتیک نه زان و خاوین
له پشت پهردیه گوتهی من و تو
که پهرده لاچوو ههردووک نه ماوین!

*

اسرار ازل را نه تو دانی ونه من
وین حرف معما نه تو خوانی نه من
هست از پس پرده گفت و گوی من و تو
چون پرده برافتد، نه تو مانی ونه من

((۱۳))

ناسمان و زهوی چی تیدا بپرا؟
یهك یهك به وردی تهماشاكرا
بۆ ههموو دهردیك دهرمان پهیدا بوو
تهنیا دهردی مهرگ ما چاری نهكرا!

*

از جرم گل سیاه تا اوج زحل
کردم همه مشکلات کلی را حل
بگشادم بندهای مشکل به حیل
هر بند گشاده، مگر بند اجل

((۱۴))

دهرگهی رازی مهرگ ههرگیز نهكراوه
نهزان و زانا وهك یهك داماره
من وا دهزائم كه بچووك و گهوره
پهسته لهو رۆژه له دایکی زاوه!

*

كس مشکل اسرار ازل را نگشاد
كس یك قدم از نهاد بیرون ننهاد
من مینگرم ز مبتدی تا استاد
عجزاست بدست هر كه از مادر زاد

بههشت و دۆزهخ خۆ کهس نهیدیوه
 کهس رووی زه مینی نه پیشکنیوه
 هیواو بیزارای من له شتی کدا
 ناو نیشانی خۆی نه زانیوه!

*

کس خلد و جحیم را ندیده است ای دل
 گوئی که از آنجهان رسیده است ای دل
 امید و هراس ما بچیزی که از آن
 جز نام و نشانی نه پدیده است ای دل

(۱۶)

ژیان دوایی دیت چ شیرین چ تال
 پیاله پرپی، هه رام بی، هه لال
 مهی نۆشکهین که مانگ له پاش من وتۆ
 هیلالی جغزه، جغزیشی هیلال

*

چون عمر بسر رسد چه شیرین و چه تلخ
 پیمانە چو پر شود چه بغداد و چه بلخ
 خوش باش که بعد از من و تو ماه بسی
 از سلخ بگره آید، از غره بسلیخ

(۱۷)

گیانه با نه‌خۆین خه‌می به‌یانی
بژمپیرین کاتی ژین به هه‌رزانی
هاورپښگای مردووی سهد هه‌زار ساله‌ین
که مردین سبه‌ی به بی گومانی

*

ای دوست بیا تا غم فردا نخوریم
وین یک دم عمر را غنیمت شمیریم
فردا که از این دیر کهن درگذریم
با هفت هزار سالگان سربسیریم

((۱۸))

گیتی که نام‌های جوانی در پی
به‌هاری شادی ژینی لیم کپی
نه‌و مه‌له‌ی ناوی نرا لاوینی
هاوار نازانم بۆ کوی هه‌لثپی؟!

*

افسوس که نام‌های جوانی طی شد
و آن تازه بهار شادمانی دی شد
آن مرغ طرب که نام او بود شباب
فریاد ندانم که او کی آمد کی شد

((۱۹))

ئەم دوو سى رۆژەى ژىنى رابردوو
وہك ئاوى جۆگاو گەردو باى دەشت بوو
خەمى دوو رۆژم بە ياددا نەھات
رۆژى رۆيشتوو، رۆژى نەھاتوو!

*

چون آب بە جويبار و چون باد بە دشت
اين يك دو سه روز نوبت عمر گذشت
هرگز غم دو روز مرا ياد نگشت
روزي که نيامده است و روزی که گذشت

((۲۰))

لەبەر چاوى تۆ جيهان رەنگينە
مەنوارە زانا لای ناشيرينه!
زۆر کەس وەکو تۆ هاتن و رۆيشتن
هەر يەك بەشى خۆى رفاند، ببينه!

*

عالم اگر از بهر تو میآریند
مگرای بدان که عاقلان نگریند
بسیار چو تو روند و بسیار آیند
بربای نصیب خویش کت برابند

((۲۱))

ئهوانه‌ی بۆ چۆل رۆیین سهرگهردان
کاریان به‌جی بوو، ره‌وشتیان جوان
به‌هانه ده‌گرن ئیمپرۆ بی گومان
سبه‌ینی ههر ئه‌و دروسته‌و ره‌وان

*

آن را کی به صحرای علل تاخته‌اند
بی او همه کارها بپرداخته‌اند
امروز بهانه‌ای درانداخته‌اند
فردا همه آن بود که دی ساخته‌اند

((۲۲))

ئهوانه‌ی له کار که تیده‌کۆشن
له خۆپایی هه‌موو گای نیڕ ده‌دۆشن
وا چاکه به‌رگی شی‌تی بپۆشن
گه‌ر خاوه‌ن هۆشن با ئاو بفرۆشن

*

آنان که به کار عقل درمی کوشند
هیئات که جمله گاونر می دوشند
آن به که لباس ابلهی در پوشند
کامروز بعقل تره‌ مینفروشند

(۲۳)

تهوانه‌ی زیره‌ک که زور زانابوون
له زانین لای خه‌لک وینه‌ی چرابوون
له شهوی تاریک ریگه‌یان گوم کرد
چیروکیان ده‌خویند، خه‌وتن، تاوابوون

*

آنانکه محیط فضل و آداب شدند
در جمع علوم شمع اصحاب شدند
ره زین شب تاریک نبردند بیرون
گفتند فسانه و در خواب شدند

(۲۴)

تهم زانایانه‌ی که موو ده‌قه‌لیشن
ده‌رباره‌ی زاتی خوا دوور نه‌ندیشن
ده‌رگی تهم رازه بو کهس نه‌کراوه
نه‌براهه ئیستاش له کیشمه‌کیشن!

*

آنها که بفکر درّ معنی سفتند
در ذات خداوند سخنها گفتند
سر رشته‌ء اسرار ندانست کسی
اول زغی زدند و آخر خفتند

(۲۵)

هیندیک بیرده کهنه وه له مه زهه ب و دین
هیندیک سه رسامی گومان ویه قین
له ناکاو دهنگیک هاته گویم گوتی:
ئه مانه ریگای راسته قینه نین!

*

قومی متفکرند اندر ره دین
قومی بگمان فتاده در راه یقین
میتسم از آنکه بانگ آید روزی
کای بیخبران راه نه آنست و نه این

۲۶

هیندیک هه ر به لاف له خۆبوون بایی
هیندیک بۆ پهری و بهه شتی خوایی
دهر کهوت که پهرده لاچوو له رووی کار
ئه مانه کهوتن دوور له ئاوایی!

*

قومی ز گزاف در غرور افتادند
جمعی ز پی حور و قصور افتادند
معلوم شود چو پردها بردارند
کز کوی تو دور دور دور افتادند

هوندر قازانج و سوودی نه ماوه
 شیّتی، نه زانی، گیلی له باوه
 بۆم بیینه نه وهی مرؤف شیّته کا
 که به خته وهری پیوه به ستراوه!

*

چون نیست درین زمانه سودی ز خرد
 جز بی خرد از زمانه سودی نخورد
 پیش آر از آن می که عقل ببرد
 تا بود که زمانه سوی ما به نگرد

(۲۸)

به ر له من و تو چی بوو چی نه بوو
 شتیک پیویسته بی زانی نه توو
 ههرچی پی ده نیی به سهر رووی زهوی
 بیلیلهی چاوی جوانیکه وهک توو

*

پیش از من و تو لیل و نهاری بوده ست
 گردندهء فلک ز بهر کاری بود است
 ز نهار قدم به خاک آهسته نهی
 کآن مردمک چشم نگاری بود ست

((۲۹))

خاکه کدی ژیر پیی هدر هدرزه کاری
په نجهی شوخیکه و گونای نازداری
هدر خشتی له سهر چینی دیواری
دهستی وه زیره و سهری سهرداری!

*

هر خاک کی زیر پای هر نادانی ست
زلفیسن بُتی و عارض جانانی ست
هر خشت کی بر کنگره‌ی ایوانی ست
انگشت وزیری و سر سلطانی ست

((۳۰))

هدر زهره تیکه‌لا خاکی زه‌مین بوو
بهر له من و تو تاج و نگین بوو
هدر گهر دو خوئی له ری گوزاری
دهست و سهر و پای چند نازهنین بوو!

*

هر ذره کی در خاک زمینی بودست
پیش از من و تو تاج و نگینی بودست
گرد از رخ نازنین به‌آزم فشان
کآن هم رخ خوب نازینی بودست

(۳۱)

له هەر جیّ باخ و لاله‌زاریکه
له خوینی سووری شه‌ه‌ریاریکه
له خاک و نه‌ه‌وشه که سەر ده‌ریینی
خالی سەر گۆنای نه‌و نیگاریکه

*

در هر دشتی که لاله‌زاری بوده‌است
از سرخی خون شهریاری بوده‌است
هر شاخ بنفشه کز زمین می‌روید
خالی است که بر رخ نگاری بوده‌است

(۳۲)

که مردین گیانی پاکمان ده‌بیّ دوور
یه‌ک دوو خشت ده‌که‌ن به سه‌رپۆشی گۆر
ئه‌مجا بوّ گۆری که سانیکی تر
له گلی ئی‌مه ده‌که‌ن خشتی سوور

*

از تن چو برفت جان پاک من و تو
خشتی دو نهند بر مغاک من و تو
و‌آنگاه ز برای خشت گور دیگران
در کالبدی کشند خاک من و تو

۳۳

وهستای گۆزه کەر دهی دهی هه‌لسته
تا کهی خه‌ریکی به‌م به‌ندو به‌سته؟
په‌نجهی فه‌ره‌یدوون، دهستی کهی خوسره
خستۆته به‌ر چه‌رخ، تۆ چیت مه‌به‌سته؟!

*

هان کوزه‌گرا بیای اگر هشیاری
تا چند کنی بر گل آدم خواری؟
انگشت فریدون و کف کیخسرو
بر چرخ نهاده چه می پنداری؟

(۳۴)

پیری تیپه‌پریم به‌لای گۆزه‌کاریک
ده‌ینواند هه‌رده‌م وینه‌و نیگاریک
گلی باوکم بوو له ناو ده‌ستیدا
من دیدم، ناییینی هه‌ر هه‌رزه‌کاریک

*

از کوزه‌گری پیروز کردم کذری
از خاک همی نمود هر دم هنری
من دیدم اگر ندید هر بی بصری
خاک پدرم بر کف هر کوزه‌گری

(۳۵)

دوینى له بازار ديم گۆزه كهرى
قورى ده شپلا نهم سهر و نهوسهرى
قور به زمانى كات گوتى : نهى وهستا
دوینى وهك تو بووم، ئيمپرو ليم گهرى

*

دى كوزه گرى بدیدم اندر بازار
بر پاره گلى لگد همى زد بسیار
وآن گل بزبان حال با او میگفت
من همچو تو بودهام مرا نیکودار

((۳۶))

كاروانى ژيان ده پروا به پهله
كاتمان به خوشى به سه ربه ين ههله
ساقى چى ده خوى خه مى به يانى
مهى بيته، شه و روپى، خور له سهر كه له

*

اين قافلهء عمر عجب مى كزرد
درياب دمى كه با طرب مى كزرد
ساقى غم فرداى قيامت چه خورى
پيش آر پيالها كه شب مى كزرد

×۳۷

ئەم كەلە شيرەى دەمى بەربەيان
دەخوینى، دەلى: ھەژارى نەزان
خۆش رابویرە، ناگەریتەوہ
شەوئىكى دیکەش رویشت لە ژيان!

*

ھنگام سپیدەدم خروس سحرى
دانى كە چرا ھمى كند نوحەگرى؟
یعنى كە نمودند در آینهء صبح
كز عمر شىبى كذشت و تو بیخبرى

(۳۸)

دەمەو بەیانە گیانە زوو كە دەى
بۆم ساز كە سازى، بێنە جامى مەى
لە ھات و چوونى ئەم روژگارە
نێژراون لە خاك ھەزار جەم و كەى!

*

ھنگام صبوح اى صنم فرخ پى
برساز ترانەى و پيش آور مى
كافكند بخاك صد هزاران جم و كى
اين آمدن تير مە و رفتن دى

ته‌مهن و ژیان بیّ په‌روا ده‌روا
 زارو خه‌فه‌تبار بیّ هیوا ده‌روا
 به درییژی ژیان شادیم نه‌دیوه
 حدیفم بۆ ژینیک ده‌روا وا ده‌روا

*

درباب که عمر نازنین میگذرد
 بنگر که چه سان زار و حزین میگذرد
 عیش و طربی ندیده‌ام در همه عمر
 صد حیف ز عمری که چنین میگذرد

×۴۰

ده‌مه‌و به‌یانی گولّ به‌ ئاشکرا
 به‌سه‌رهاتی خوئی باسکرد بۆ سه‌با
 له‌ ماوه‌ی ده‌ رۆژ چه‌رخی سته‌مکار
 خونچه‌ی کرد به‌ گولّ، گولّی دا به‌ با!

*

گل صبح دمی بخود برآشفت، بریخت
 با باد صبا حکایتی گفت، بریخت
 بد عهدی چرخ بین که گل در ده روز
 سر برزد، غنچه‌کرد، بشکفت، بریخت

(۴۱)

بەر له‌وهی مهرگ که هی‌رش بی‌نی
بفهرموو: ساقی مه‌ی گول‌ره‌نگ بی‌نی
خۆ نابسی به زی‌ر له ناو خاك و گل
هه‌م بتشارته‌وه، هه‌م ده‌رتبی‌نی!

*

زان پیش که غمه‌ات شیبیخون آرند
فرمای که تا باده‌ی گلگون آرند
توز نه‌ای ای غافل نادان که ترا
در خاك نه‌ند و باز بیرون آرند

۴۲

بخۆوه ده‌چیه ژیر خاك و زه‌وی
بی‌ یارو یاوه‌ر له‌وی ده‌خه‌وی
ئه‌م رازه لای که‌س ناشکرا نه‌که‌ی
گول‌ئیک که سیسبوو چۆن ده‌پشکوی؟!

*

می خور که بزیر گل بسی خواهی خفت
بی مونس و بی حریف و بی همدم و جفت
زنهار بکس مگو تو این راز نه‌فت
هر لاله که پژمرد نخواهد بشکفت

((٤٣))

ههئسه گیانه کم با مەدی بنۆشین
بێ سووده تا کەدی هەر تی بکۆشین
چەرخی جەفاکار لەناکاو روژی
ماوەمان نادا نەفەس بکێشین!

*

برخیز ز خواب تا شرابی بخوریم
زان پیش که از زمانه تابى بخوریم
کاین چرخ ستیزه جوی ناگه روزی
چندان ندهد امان که آبی بخوریم

×٤٤

گول گوتی : جوانتر له من کام جوانه؟
گولاوگر بوچی لیم ده گری به هانه؟
بولبول وای فرموو به گولا : سزات بێ
روژیک پیکه نین، سالیك گریانه!

*

گل گفت: به از لقای من رویی نیست
چندین ستم گلابگر ظالم چیست؟
بلبل بزبان حال با او میگفت:
یکروز که خندید، که سالی نگریست؟

((٤٥))

ناونگی نه ورۆز شووشتی روی لاله
مه یگیپر بۆم پرکه جام و پیاله
ئهم سهوزه زاره ی فهرشی ژیر پییه
ئیمهش که مردین نه وه مان حاله

*

چون ابر به نوروز رخ لاله بشُست
برخیز و به جام باده کُن عزم دُرست
کاین سبزه کی امروز تماشاگهء تست
فردا همه از خاک تو برخواهد رُست

((٤٦))

ههروهك نه بوونه بوونی نه لهستی
ژینی پر گومان دانیشی پهستی
جامی وه رگرین لهم خه راباته
بی ناگا ده مرن هوشیارو مهستی

*

چون نیست حقیقت و یقین اندر دست
نتوان بامید شك همه عمر نشست
هان تا ننهیم جام می از کف دست
در بیخبری چه هوشیارست و چه مست

۴۷

له گیتی گیانی هاتی به ریگکوت
سهرسام له پینج و چوارو شهش و ههوت
مهستبه نازانی له کوپوه هاتوی
ناشزانی بو کویت دهبا چهرخی چهوت؟

*

ای آمده از عالم روحانی تفت
حیران شده در پنج و چهار وشش وهفت
می خور چوندانی از کجا آمدهء
خوش باش ندانی بکجا خواهی رفت

۴۸

هوشیاربه، ههئسه، کۆچدهکات ژیان
دهچیتته ژیر پهردهی نهپینی و نهمان
مهستبه نازانی له کوپوه هاتی
ناشزانی بو کوئی دهپۆی بی گومان!

*

دریاب که از روح جدا خواهی شد
در پردهء اسرار فنا خواهی شد
می خور که ندانی ز کجا آمدهء
خوش باش ندانی بکجا خواهی شد

×۴۹

ساقی سهوزه و گول زور شادمانن
چهند رۆژئیک ده ژین به ره و نه مانن
هه لسه بخۆوه، تا چاو برده کا
سهوزه بووخته پووش گول داوهرانن

*

ساقی گل و سبزه بس طربناک شده است
دریاب که هفتهء دگر خاک شده است
می نوش و گلی بچین که تا درنگری
گل خاک شده است و سبزه خاشک شده است

(۵۰)

له چیمهن هه وره، باران و نی یه
بی پیاله و مهی ژیان له کی یه؟
ئه م سه بزه زاره سهیرانگه مان بوو
سه بزه ی خاکی من سهیرانگه ی کی یه؟

*

ابر آمد و زار بر سر سبزه گریست
بی بادهء گلرنگ نمی باید زیست
این سبزه که امروز تماشاگه ماست
تا سبزهء خاک ما تماشاگه کیست؟

(۵۱)

ئەى دڭ كه گيٽى ھەزىكا پەست بى
گىانت دەردە كا بى ھەست و نەست بى
بەر لە ھەى گىاو گول شىنبى لە خاكت
بە شادى و خوشى بژى ھەر مەست بى

*

اى دل چو زمانە ميكنەد غمناكت
ناگە برود ز تن روان پاك
بر سبزه نشين و خوش بزي روزى چند
زان پيش كه سبزه بردمەد از خاكت

۵۲

گەر پەرى روويك و ھەزى بە ھارى
جاميك مەى بدات پيم لە گولزارى
ھەرچەند لە لای خەلك زور نا شيرينه
نامەرد بى ناوى بە ھەشت بەم جارى

*

در فصل بهار اگر بتى حور سرشت
يك ساغر مى دەد مرا بر لب كشت
ھرچەند بنزد عامە اين باشد زشت
سگ بە زمن است اگر برم نام بهشت

په‌رده‌ی تاریکی درې مانگه‌شه‌و
 مه‌ی نۆشکه‌ین چاکتر ده‌ست ناکه‌وی له‌و
 مه‌ترسی، شادبه، زۆر جار مانگه‌شه‌و
 له‌سه‌ر گۆرمان په‌رتده‌کا پرته‌و!

*

مه‌تاب بنور دامن شب بشکافت
 می نوش دمی بهتر ازین نتوان یافت
 خوش باش و میندیش که مه‌تاب بسی
 اندر سر گور یک بیک خواهد تافت

(۵۴)

چی ده‌بی سبه‌ی؟ هیچ که‌س نایزانی
 ئیمپرۆ رابویرین به شادمانی
 گیانه مانگه‌شه‌و مه‌ی نۆش که‌ین
 که مانگ دیته‌وه‌و چیگای ئیمه نازانی

*

چون عه‌ده نمیشود کسی فردارا
 حالی خوش کن تو این دل شیدارا
 می نوش به مه‌تاب ای ماه که ماه
 بسیار بتابد و نیابد ما را

رَبِّي كَهْوَتَه نَاو بَاخ سَهْرخَوَش بُوو بُولْبُول
 دِي پِيكَه نِينِي جَام وَ گَه شَهِي گُول
 هَات بَه زَمَانِي كَات لَه بِن گُوِيْم گُوْتِي:
 بَه شُوِيْن رَابِرْدُوو هَه رَكِيْز مَه خَوْ خُول

*

چون بلبل مست راه در بستان يافت
 روي گل و جام باده را خندان يافت
 آمد بزبان حال در گوشم گفت
 درياب كه عمر رفته را نتوان يافت

(۵۶)

بَه هَار لَه چِيْمَه ن گُزْشَهِي گُولْزَارِي
 دَانِيْشْتَن لَه گَهْل شُوْخِي نَا زْدَارِي
 بِيْنَه پِيَالَه، مَه سْتَانِي سَه حَهْر
 دَلْنِيَاي مَزْگَهْوَت وَ كَلِيْسَان جَارِي!

*

فصل گل و طرف جويبار و لب كشت
 با يك دو سه اهل و لعبتي حور سرشت
 پيش آرقدح كه باده نوشان صبح
 آسوده ز مسجدند و فارغ ز كنشت

(۵۷)

تھی دل! زانینی پنهان تیناگهی
به ریزی زاناو زیره کان ناگهی
له مهی له عمل رهنگ بههشتی سازکدین
لهوسهر به بههشت دهگهی یان ناگهی

*

ای دل تو بسر این معما نرسی
در نکته زیرکان دانا نرسی
اینجا ز می لعل بهشتی بساز
کآنجا که بهشت یا رسی یا نرسی

(۵۸)

شادی مهخواجه، تهمدن ده میکه
هر خشتی دیوار که للهی جه میکه
ژیان، دلخوشی چهرخ و روژگار
خه وو خه یال و هه ورو ته میکه!

*

شادی مطلب، که حاصل عمر دمی است
هر ذره ز خاک کیقبادی و جمی است
احوال جهان و عمر فانی و وجود
خوابی و خیالی و فریبی و دمی است

ره‌نگ و رووی گیتی نه‌خشی سهر‌ئاوه
 گهر وا تی‌نده‌گی خه‌یالت‌خاوه
 دانیشه، شادبه، نۆشکه‌جامی‌مه‌ی
 خۆت‌دوور‌رابگره‌له‌م‌به‌ندو‌باوه!

*

این‌صورت‌کون‌جمله‌نقشست‌وخیال
 عارف‌نبود‌هر‌که‌نداند‌این‌حال
 بنشین‌قدح‌باده‌بنوش‌وخوش‌باش
 فارغ‌شو‌ازین‌نقش‌خیالات‌محال

بخۆوه‌باده،‌بژی‌مه‌ستانه
 ده‌ستکه‌وتی‌لاوی‌و‌مایه‌ی‌ژیانه
 کاتی‌باده‌و‌گول‌یاران‌سهر‌خۆشن
 دل‌خۆش‌و‌شادبه‌ئه‌وه‌ت‌ژیانه

*

می‌نوش‌که‌عمر‌جاودانی‌این‌است
 خود‌حاصلت‌از‌دور‌جوانی‌این‌است
 هنگام‌گل‌و‌باده‌و‌یاران‌سرمست
 خوش‌باش‌دمی‌که‌زندگانی‌این‌است

۶۱

نوست بووم مهردیك له خه و پیمی گوت
خونچهی شادی كهس له خه و نهپشكووت
مهستبه بی گومان ژیر خاكه جیگهت
هاوده مت مهركه و نه جهل دیتته دووت

*

در خواب بدم مرا خردمندی گفت
کز خواب کسی را گل شادی نشكفت
می خور كه بزیر خاك می باید خفت
کاری چه کنی كه با اجل باشد جفت؟

۶۲

تیشکی خۆر په نجهی خسته كۆساران
رۆژ كشا به سهر كۆلانی شاران
بانگ ده ربانگ ده كات ده می به یانی:
مه می بخۆنه وه هه تا ئیواران!

*

خورشید کمند صبح بر بام افکند
کیخسرو روز مهره در جام افکند
می خور كه مؤذن سحرگه خیزان
آوازهء "اشربوا" در ایام افکند

۶۳

ههوا چهند خوښه وا لهم کاتهوه
نم نم له گوټزار گهرد دهشواتهوه
بولبول به زمانی حال به گول دهلی:
هاواره ههر کس مهی بخواتهوه

*

روزی است خوش هوا نه گرم است و نه سرد
ابر از رخ گلزار همی شوید گرد
بلبل بزبان حال خود با گل زرد
فریاد همی کند که می بایدخورد

۶۴

وهك نهروز پيالتهت پر مهی گوټرهنگ بی
هاورپیت جوانیکی زور شوخ و شهنگ بی
مهی نۆشکهو شادبه به نهم کونه چهرخه
دهت دا به خاكا زوو یا درهنگ بی

*

چون لاله بهنوروز قدح گیر بهدست
با لاله رخی اگر ترا فرصت هست
می نوش بخرمی که این چرخ کهن
ناگاه ترا چو خاک گرداند پست

×۶۵

جامی پر له مہی سہرمایہی ژینہ
باجی ولاتی چین و ماچینہ!
لہسہر زہوی مہی تالہ تہنیا
نرخی بہرامبہر ہزار شیرینہ!

*

یک جام شراب صد دل و دین ارزد
یک جرعهء می مملکت چین ارزد
جز بادہء لعل نیست در روی زمین
تلخی کہ ہزار جان شیرین ارزد

×۶۶

کہ زوہرہ و مانگت لہ ناسمان دیوہ
چاکتر لہ مہی ناب ہیچ کہس نہیدیوہ
من سہرسام ماوم لہو مہی فرؤشہی
مہیی فرؤشت، چاکتر چی پی کریوہ؟!

*

تا زہرہ و مہ در آسمان گشت پدید
بہتر ز می ناب کسی ہیچ ندید
من در عجبم ز می فروشان کہ ایشان
بہ زانکہ فروشنہد چہ خواہند خرید؟

×۶۷

سهرخۆشی و شادی خواهیشتی خۆمه
دوور له کفرو دین رهوشتی خۆمه
پرسیم له بووکی گیتی مارهیت؟
گوتی : دل خۆشیت مارهیی خۆمه!

*

می خوردن و شادبودن آئین من است
فارغ بودن ز کفر و دین دین من است
گفتم بعروس دهر کابین تو چیست؟
گفتا: دل خرم تو کابین من است

×۶۸

مهی رهنگ ئه رخه وان گۆزه کانیتی
پدیکهر، پیاله، شهراب کانیتی
ئهو جامهی به مهی دیته پیکه نین
شاردراوهی خوینی کاوه کانیتی

*

می لعل مذاب است و صراحی کان است
جسم تو پیاله و شرابش جان است
آن جام بلورین که ز می خندان است
اشکی است که خون دل در او پنهان است

×٦٩

من بیّ مهیی ناب تاله ژیانم
بیّ بهزم و باده ساتی ناتوانم
بهندهی کاتیکم که مهیگیر دهلیّ :
" نهم جامهش بگره " منیش ناتوانم !

*

من بی می ناب زیستن نتوانم
بی باده کشید بارتن نتوانم
من بندهء آن دمم که ساقی گوید
یک جام دگر بگیر و من نتوانم

×٧٠

ههلسه بۆم لیده عوودو نهی و چەنگ
ساقی بۆم بیینه بادهی گوڵپهنگ
بهرمالی نویژم بۆ مهی دهفرۆشم
دهشکینم به بهرد شووشهی نام و نهنگ

*

برخیز و بیا که چنگ بر چنگ زنیم
می نوش کنیم و نام بر ننگ زنیم
سجاده بیک پیاله می بفروشیم
وین شیشهء برسر سنگ زنیم

×۷۱

تا کەى لە مزگەوت بۆ رۆژو نوێژ
وەرە مەيخانە مەستبە گێژو وێژ
خەییام بنۆشە بادە، گلی تو
گەھ دەیکەین بە جام، گەھ پیالەى لەبەرێژ

*

تا چەند ز مسجەد و نماز و روزه
در میکدها مست شواز در یوزه
خیّام بخور بادە که این خاک ترا
گە جام کنند و گە سبو و گە کوزه

×۷۲

من که بەدناوم بە مەیگوساری
کەوتمە بەر رەخنەو بەر لۆمە کاری
هەموو تاوانی که پێی مەست دەبووین
هەرگیز نەدەما کەس بە هوشیاری !

*

افتادە مرا با می و مستی کاری
خلقم از چه میکند ملامت باری
أی کاش که هر حرام مستی دادی
تا من بجهان ندیدمی هشیاری

×۷۳

گیانه با به مهی خۆمان دلشادکهین
بهس له نههاتوو، رابردوو یادکهین
با گیانی پاکی ناو زیندانی خهم
دهمیک له بهندی زانین ئازادکهین

*

آن به که ز جام باده دل شادکنی
و ز نامده و گذشته کم یادکنی
وین عاریتی روان زندانی را
یک لحظه ز بند عقل آزاد کنی

×۷۴

بگره گوی پهندم، بیکه به پیشه
مدهست و دلخوش و شادبه همیشه
سهیری یاریگهی رۆژگار بکه
له گۆشهیه کدا ئارام دانیشه

*

بشنو ز من ای زیده یاران کهن
دلتنگ مشو زین دنیا بی سروبن
بر گوشه عرصه سلامت بنشین
بازیچه دهررا تماشا میکن

(۷۵)

من و سازژهند و کووخی رماوم
گیان، دل، پیالهی پر مهی کراوم
نه هیوای ره‌حمهت، نه ترسی عذاب
نآزاد له باو خاک، ناگرو تاوم

*

ما و می و معشوق در این تون خراب
جان و دل و جام و جامه پر دُرد شراب
فارغ ز امید رحمت و بیم عذاب
آزاد ز خاک و باد وز آتش و آب

۷۶

باده باییبوون له‌سه‌ر ده‌کا کم
کلیله باده بۆ به‌ندی مه‌حکم
ئه‌هریمه‌ن جارنیک بیچیشتبنا له مهی
هه‌زار کړنووشی ده‌برد بۆ تاده‌م!

*

از باده شود تکبر از سرها کم
و ز باده شود گشاده بند محکم
ابلیس اگر ز باده خوری یکدم
کردی دو هزار سجده پیش آدم

۷۷

خونچه‌ی پیروزیت ده‌گه‌شیتته‌وه
ده‌ستت له جامی مه‌ی نه‌کریته‌وه
مه‌ستبه رژژگار دوژمنی تۆیه
ئیمپرۆکه ده‌روا ناگه‌پریتته‌وه!

*

اکنون که گل سعادتت پر بارست
دست تو ز جام می چرا بیکارست
می خور که زمانه دشمن غدارست
دریافتن روز چنین دشوارست

×۷۸

مه‌ی نۆشکه‌یین له دلّ زۆرو که‌م خه‌فەت
هه‌لده‌گری ترسی هه‌فتا و دوو میلله‌ت
قه‌ت دوودل مه‌به، له نۆشینی مه‌ی
دلۆپیکی ده‌با سه‌د هه‌زار عیله‌ت!

*

می خور که ز دل کثرت و قلّت ببرد
واندیشه هفتاد و دو ملّت ببرد
پرهیزمکن ز کیمیائی که از او
یک قطره خوری هزار علّت ببرد

×۷۹

که مردم بمشون به ئاوی تری
چوار مهست و سدرخوش تهرمم هلگری
بههشت و هیوای غیلیمان و حوری
دلنیام هرگیز به کس نادری

*

چون فوت شوم بباده شوئید مرا
تلقین ز شراب و جام گوئید مرا
خواهید بروز حشر یابید مرا
از خاک در میکده جوئید مرا

×۸۰

راسپاردهم بیّ تهو رژهی مردم
مدرگ نه مامی ژینی هلکندم
له گلم پیالهی شهراب دروستکهن
زیندووده بهوه، پیّ بههره مهندم!

*

در پای اجل چو من سرافکنده شوم
وز بیخ نهال عمر برکنده شوم
زنهار گلم بجز صراحی نکنید
باشد که ز باده پرشود زنده شوم

×۸۱

مردم فریتمدهن له کوچهی شاریک
بهرد بارانمکهن وهک تاوانباریک
گلم دووباره به قور بشیلن
بیکهن به شووشهی دهست مهیگوساریک

*

چون مردهشوم خاک مرا گم سازید
احوال مرا عبرت مردم سازید
پس خاک و گلم بباده آغشته کنید
وز کالبدم خشت سر خم سازید

×۸۲

پیکی مهی چاکتره له مولکی کاوه
له چین و ماچین، له هیندو جاوه
نالهی سدرخووشی ههنگامی سههر
له گویم وهک زه بوور دهنگی دهداوه

*

یک جرعهء می ز ملک کاوس بهست
واز تخت قباد و ملکت طوس بهست
آه سحری ز سینئه خماری
از طاعت زاهدان سالوس بهست

×۸۳

له خۆت بپرسه گهر زاناو وردی
هاتی چیت هیئنا؟ چیت برد که مردی؟
له ترسی مردن مهی ناخۆیتتهوه
بخۆی یان نهخۆی، که مردی، مردی!

*

برگیر ز خود حسابی ار باخبری
که اول تو چه آوری و آخر چه بری
گفتی نخوردم باده، میباید مرد
میباید مرد، اگر خوری یا نخوری

×۸۴

بۆیه مهی ناخۆم بیمه لۆتی و لات
دژی خوور رهوشت، تاژاوهی ولات
بۆ ههولدهدهم، مهست و بیهۆش بم
رۆژتیک بی خهم بم دوور له کارهسات

*

می خوردن من نه از برای طرب است
نه زیهر نشاط و ترک دین و ادب است
خواهم که به بیخودی برآرم نفسی
می خوردن و مست بودم زین سبب است

۸۵

نازنام وهستای **ئهلهست** دایرستم
 دۆزه خیم یاخۆ شیایوی بهههشتم
 باده و سازویار له میڤغوزاری
 بۆ من بی، بۆ تۆ کاخی بهههشتم

*

من هیچ ندانم که مرا آنکه سرشت
 از اهل بهشت کرد یا دوزخ زشت
 جامی و بتی و بریطی بر لب کشت
 این هر سه مرا نقد و ترا نسیه بهشت !

۸۶

ژیانت تا کهی به خۆپه‌رستی
 بهسه‌برد، له شوین نه‌بوون و ههستی
 مه‌ی نۆشکه، ژینیک مه‌رگی له دوابی
 چاکه بهختیکه‌ی به خه‌و، به مه‌ستی

*

تا کی عمرت بخودپه‌رستی کۆرد
 یا در پی نیستی و هستی کۆرد
 می نوش که عمری که اجل در پی اوست
 آن به که بخواب یا مستی کۆرد

که ناخوئیته‌وه مه‌ستان مه‌شکینه
 بنچینه‌ی فروفیلّ دامه مه‌زرتنه!
 تو بایسی مه‌به که ناخوئیته‌وه
 کرده‌وهت هه‌موو ئاب‌پرووتکینه!

*

گر می نخوری طعنه مزین مستانرا
 بنیادمکن تو حیلله و دستانرا
 تو غرّه بدان شو که می می نخوری
 صد لقمه خوری که می غلام است آنرا

×۸۸

روژ نیازده‌که‌م شه‌وه‌که‌م تو به
 له مه‌ی، له ساقی، جامی جهم تو به
 ئیستا که فوسلی گولّ هات، بی باکم
 تو به بی تو به، چون ده‌که‌م تو به؟!

*

هر روز بر آنم که کنم تو به
 از جام پیایی و لبالب تو به
 اکنون که رسید وقت گل هر غم نیست
 در موسم گل ز تو به یا رب تو به

سدرمایه‌ی زانا نه زیپر، نه زیوه
 نه‌وانه‌ی بی زیو جه‌رگیان ته‌زیوه
 وه‌نه‌وشه سه‌رکز له‌بهر هه‌ژاری
 گول شادو رووگه‌ش زیپری به‌زیوه

*

سیم ارچه نه مایهء خردمندان است
 بی سیمان را باغ جهان زندان است
 از دست تهی بنفشه سر بر زانوست
 و از کیسهء زر دهان گل خندان است

((۹۰))

له می‌شکی گه‌نم گه‌ر بم بی نانی
 گۆزه‌یه‌ک پر مه‌ی، گۆشتی مه‌ر رانی
 له ویرانه‌یه‌ک له‌گه‌ل دل‌به‌ری
 ژینی‌که خوشتر له ژینی خانی!

*

گر دست دهد ز مغز گندم نانی
 و ز می دو منی ز گوسفندی رانی
 وانگه من ونشسته در ویرانی
 عیشی بود آن نه حد سلطانی

((۹۱))

به رهنج ناده می ده بیته سهروه
سهدهف له قهتره ده بیته گوههر
گهر مال لهدهست چوو، سهر له جی ماوه
پیالهی بهتال پردهبی تا سهر!

*

از رنج کشیدن آدمی حُر گردد
قطره چو کشد حبس صدف در گردد
گر مال نماند، سر بماند به جای
پیمانه چو شد تهی دگر پر گردد

(۹۲)

پیّم ده لّین : دۆزهخ جیگای مهستانه
بهدهشت بو شیخ وصوفی ریش پانه
گهر مهست و دلدار جیگای دۆزهخ بی
بهدهشت چایه ره، مؤلگهی حه یوانه!

*

گویند که دوزخی بود عاشق و مست
قولی است و لیک و دل در او نتوان بست
گر عاشق و مست دوزخی خواهد بود
فردا بینی بهشت را همچون کف دست

(۹۳)

گیان فیدای که سیک خاوهن هونره
سهر خستنه ژیر پیی وهک تاجی سهره
حه زده کهی دۆزهخ بزانی چیه؟
دۆزهخ دۆستی کم ههستی به دفره!

*

جانم بقدای آنکه او اهل بود
سر بر قدمش اگر نهی سهل بود
خواهی که بدانی بیقین دوزخ را
دوزخ بجهان صحبت نااهل بود

۹۴

نای بوئه و دلّهی بی سۆزو تینه
خالّی له سهوداو میهر و نه فینه
به سه بردنی رۆژیک بی باده
کاریکی دژوار و زۆر دلته زینه

*

ای وای بر آن دل که در او سوزی نیست
سودا زده مهر دل افروزی نیست
روزی که تو بی عشق به سر خواهی برد
ضایع تر از آن روز ترا روزی نیست

×۹۵

گیان که هاته لات، دابه‌زی له خاک
میوانی توّیه دلگیرو خه‌مناک
ریزی لی بگره، ها‌کا هه‌لفری
ده‌گه‌رپّته‌وه ناو عالمی پاک

*

روحي که منزهاست ز آلايش خاك
مهمان تو آمده‌است از عالم پاک
میده تو بباده صبحی مددش
ز آن پیش که گوید: (انعم الله مساک)

((۹۶))

گه‌ر من سه‌رخو‌شی دیری موغانم
گه‌ر من له ریزی بت په‌رستانم!
هه‌رکه‌س به جو‌ریک له‌من تپّده‌گا
منیش هه‌ر ئه‌وه‌ی که خۆم ده‌یزانم!

*

گر من ز می مغانه مستم، هستم
ور کافر و گبر و بت‌پرستم، هستم
هر طایفه‌ای به من گمانی دارند
من زان خودم چنانکه هستم، هستم

×۹۷

شکانت شووشه‌ی رهنگ نهرخه‌وانی
به‌ستت لیّم هه‌موو ریّی شادمانی
من هه‌رچی ده‌یکه‌م مه‌ست و سه‌رخۆشم
له‌ من مه‌ستتر تۆی، ئایا ده‌زانی؟!

*

ابریق می مرا شکستی ری
برمن در عیش را ببستی ری
من می خورم و تو میکنی بدمستی
خاکم بدهن مگر تو مستی ری؟!

((۹۸))

له‌به‌ر دلّی من گیانه هه‌سته زوو
دانشین ده‌میّ جوانی شیرین خوو
با پیکی شه‌راب نۆش که‌ین به‌ر له‌وه‌ی
بیکه‌ن به‌ گۆزه‌ گلی من و توو

*

برخی‌ز بتا، بیار، به‌ر دل ما
حل کُن به‌ جمال خویش‌ت مشکل ما
یک کوزه‌ شراب، تا به‌م نوش کنیم
زان پیش کی کوزه‌ها کُنند از گل ما

((۹۹))

ریککهوت رییم کهوته کارگهی گۆزه کهر
دیم له دهوری چهرخ وهستای پر هونهر
له کهللهی پاشاو له دهستی وهزیر
بو گۆزهی ده کرد مل و دهست و سهر

*

در کارگهء کوزه گری کردم رای
در پایهء چرخ دیدم استاد بیای
میگرد دلیر کوزه را دسته و سر
از کلهء پادشاه و از دست گدای

((۱۰۰))

دویشهو بووم له لای وهستای گۆزه کهر
دوو ههزار گۆزه هوشیار باخه بهر
ناکاو گۆزه یه که به گریان گوتی:
کوانی گۆزه کهر، کریار، فرۆشه ر؟!

*

در کارگهء کوزه گری رفتم دوش
دیدم دو هزار کوزه گویا و خموش
ناگاه یکی کوزه برآورد خروش
کو کوزه گر و کوزه خر و کوزه فروش؟

((١٠١))

دویّ شهو دام له بهرد شووشه و پیاله
سدرخۆش و مهست بووم که و تمه ئەم حاله
به زمانی کاتی پپی گوتم شووشه:
دیسته ریزی من تۆش لهم چهند ساله !

*

بر سنگ زدم دوش سبوی کاشی
سرمست بدم چو کردم این اوباشی
با من به زبان حال میگفت سبو:
من چون تو بدم، نیز چون من باشی

((١٠٢))

ئەم کۆنه سهرای که گیتی ناوه
جیگای سانه و هه و تاریکی و تاوه
شانشینیکه تهختی به هرامه
به زمیکه جهمشید سهری سورماوه

*

این کهنه رباط را که عالم نام است
آرامگه ابلق صبح و شام است
بزمی است که واماندهء صد جمشید است
گوری است که خابگاه صد بهرام است

((۱۰۳))

نهم شانشینهی جیتی بهزمی جهم بوو
ناسک لانهی کرد تیایا جه مبوو
بارام که پیشه‌ی هر راوی گۆر بوو
گۆر نیچیری گرت ناوی بههرهم بوو !

*

آن قصر که جمشید در آن جام گرفت
آهو بچه کرد و روبه آرام گرفت
بهرام که گور می‌گرفتی همه عمر
دیدي که چگونه گور بهرام گرفت

((۱۰۴))

نهم شانشینهی بهرزو بلند بوو
شاهان له ویدا دهیانبرد کپنوو
دیم له‌سهر بانی کونده‌به‌بۆیی
هه‌لنیشتوو ده‌یکرد کوکو کوکو کوو؟

*

آن قصر که بر چرخ همی زد په‌لو
بر درگه او شهان نهادندی رو
دیدیم که بر کنگره‌اش فاخته‌ای
بنشسته همی گفت که : کوکو کوکو؟

((۱۰۵))

لهسه ر قه لای تووس مه لیک نیشتبوو
که لله ی کاوسی له چنگ گرتبوو
به که لله ی ده گوت : حه یف و محابن
کوا دهنگی زیل و ناله ی ته پلی توو؟

*

مرغی دیدم نشسته بر باره ء طوس
در چنگ گرفته کله ء کی کاوس
با کله همی گفت که افسوس افسوس
کو بانگ جرسها و کجا ناله ء کوس؟

(۱۰۶)

تا که ی گیرۆده و دیلی رهنگ و بۆی؟
تا که ی له شوینی ناشیرین و نیکۆی؟
گهر چاره ی زه مزهم و ئاوی ژیان بی
له جهرگه ی خا کا گومده بی و ده پۆی

*

تا چند اسپر رنگ و بو خواهی شد
چند ز پی هر زشت ونکو خواهی شد
گر چشمه ء زمزمی و گر آب حیات
آخر بدل خاک فرو خواهی شد

(۱۰۷)

له گهڻ پيرپيڪا هاتينه دووان
پرسيم دهنگوباس له رابردووان
پيڪهني گوتي : زوري وهك ٿيمه
هاتن، روڻستن، بهدوو مردووان

*

پيري ديدم بخانهءِ خمّاري
گفتم : ندهي ز رفتگان اخباري؟
گفتا: مي خور كه همچو ما بسياري
رفتند و خبر باز نيامد باري

(۱۰۸)

مردووي گورستان بوون به تّوزو گهرد
با بردي پهرتبوو له رووي دهشت و ههرد
ٿاي لهو شهرابه ههر كهس كه نوشي
بي ههست، بي ٿاگا له ههر گهرم و سهرد

*

اين اهل قبور خاك گشتند و غبار
هر ذره ز هر ذره گرفتند کنار
آه اين چه شراب است كه تا روز شمار
بيخود شده و بيخبرند از همه كار؟

((١٠٩))

شوانه‌ی کۆن، شه‌مانه‌ی تازه
هه‌ر یه‌ك خه‌ریکی رازو نیازه
گه‌تی هه‌تا سه‌ر نامینه‌ی بۆ كه‌س
رو‌یشتن، ده‌رۆن، دین و ده‌ر بازه

*

آنها کی كه‌ن شدند و اینها کی نوند
هر كس به مراد خویش يك تك بدوند
این كه‌نه جهان به كس نماند باقی
رفتند و رویم و دیگه‌ر آیند و روند

((١١٠))

یه‌كێك دیت تازه، یه‌كێك ده‌رفینن
رازیكه‌ بۆ كه‌س ده‌ری ناوینن
شه‌وه‌ی له‌ گه‌ردوون ئیمه‌ بیزانین
په‌یمانه‌ی ژینمان هه‌لده‌چه‌رخینن

*

آرند یکی و دیگه‌ری برابیند
بر هیچ کسی راز همی نگشایند
ما را ز قضا جُزین قدر نمایند
پیمانه‌ی عمرماست می پیمایند

((۱۱۱))

لهسه ر روی زهوی نووستوو دهبینم
لهژیتر زهویدا زیندوو دهبینم
له چۆلایی نهبوون هههچهند دهنوارم
نههاتوهکان و رۆییو دهبینم

*

بر مفرش خاک خفتگان می بینم
در زیر زمین نهفتگان می بینم
تا چشم بصحرای عدم مینگرد
نا آمدگان و رفتگان می بینم

(۱۱۲)

حهیفم سهرمایه‌ی جوانی لهدهست چوو
به دهستی نهجهل جگهر پر خون بوو
کەس نههاتهوه تا لایی بپرسین
حالی نهوانه‌ی رۆیشتن، چۆن بوو؟!

*

افسوس که سرمایه ز کف بیرون شد
وز دست اجل بسی جگرها خون شد
کس نامد از آن جهان که پرسم از وی
کاحوال مسافران دنیا چون شد

۱۱۳

یاران شهو ده‌مه‌ی که کۆر ده‌گێرن
به شادی و خۆشی ئاهه‌نگ ده‌گێرن
له‌یادم نه‌که‌ن، گیانم شادده‌بێ
که جار جار به‌ خێر دوعا بنێرن!

*

یاران چو باتفاق میعاد کنید
خودرا بجمال یکدیگر شاد کنید
ساقی چو می مغانه در کف گیرد
بیچاره فلانرا بدعا یاد کنید

(۱۱۴)

گه‌پام، گه‌شتمکرد له‌ ده‌شت و له‌ دهر
پشکنیم جیهان هه‌مووی سه‌رانسه‌ر
نه‌مبیسست که هیچ که‌س گه‌راپیته‌وه
تا ئیستا جارێک مردووی له‌مه‌وه‌هر

*

بسیار بگشتیم بگرد در و دشت
اندر همه آفاق بگشتیم بگشت
از کس نشنیدیم که آمد زین راه
راهی که برفت گر راهرو بازنگشت

۱۱۵

بەرد بە رووی دەریا تا کە ی باویژم؟
 بۆ بت پەرست، کە نیشت، چ بیژم؟
 کێ دەلێت خەییام جیی ناو ناگره؟
 ناگری بە هەشت، کێ چوو، هات، بیژم؟

*

تا چند زخم بە روی دریاها خشت
 بیزارشدم ز بت پرستان و کنشت
 خیام که گفت دوزخی خواهد بود
 که رفت به دوزخ و که آمد ز بهشت؟

۱۱۶

لە مزگەوت، لە دێر، موسلمان، تەرسا
 بە هەشتی دەوی، لە دۆزەخ ترسا
 کە سێک شارەزای نەینی خوا بی
 تۆی وا ناچینی لە دل هیچ کەسا

*

در صومعه و مدرسه و دیر و کنشت
 ترسندهء دوزخند و جویای بهشت
 وانکس که اسرار خدا باخبراست
 زین تخم در اندرون خود هیچ نکشت

۱۱۷

شیخیک به ژنیکی ده گوت: ناپاکی
 له به دره و شتی له گیتی تاکی
 ژن گوتی: یا شیخ چیت فهرموو، وایه
 نه توش راست بلی پیاویکی چاکی؟!

*

شیخی به زنی فاحشه گفتا مستی
 هر لحظه بدام دیگری پابستی
 گفتا: شیخا هر آنچه گوئی هستم
 اما تو چنانکه می نمائی هستی؟

۱۱۸

ده لاین: نه وانهی چاک پاک ده بنه وه
 چوئن ده مرن وها زیندوو ده بنه وه
 هدر له نیستاه من و یار و مهی
 تا کوله و دنیا ش تیله لچینه وه

*

گویند مرا آنکسان که با پرهیزند
 ز آن سان که بمیرند چنان برخیزند
 ما با می و معشوقه از آنیم مدام
 باشد که بحشرمان چنان انگیزند!

((۱۱۹))

رابردووی ژینم پر تالی و خەم بوو
ناخۆشیم زۆرو شادیم کەم کەم بوو
سوپاس بۆ یەزدان هۆی دەردو بە لا
هەرچەند پێویست بوو لە لای خۆم جەم بوو

*

عمری ست مرا تیره و کاری ست نه راست
محنت همه افزوده و راحت کم و کاست
شکر ایزدرا کی آنچ اسباب بلاست
مارا از کسی دیگر نمیباید خواست

۱۲۰

لەو رۆژە خاکم بە قور شیلدرا
لە گەڵ دەردو خەم لە قالب درا
توانام نەبوو شتیک بگۆڕم
هەر لە یە کەم رۆژ وا دروستکرا

*

تا خاک مرا بقالب آمیخته‌اند
بس فتنه که از خاک برانگیخته‌اند
من بهتر از این نمیتوانم بودن
کز بوته چنین مرا برون ریخته‌اند

۱۲۱

راوکهری **ئهلهست** دانهی خسته داو
نیچیریکی گرت ئادهمی نا ناو
چاکی و خراپی ههرچی رووده دا
ئهو دهیکا و ئیمه ی پی دهکا بهد ناو!

*

صیّاد ازل که دانه در دام نهاد
صیدی بگرفت و آدمش نام نهاد
هر نیک و بدی که میروود در عالم
او میکند و بهانه بر عالم نهاد

(۱۲۲)

پینووسی **ئهلهست** به بی من نووسی
من بی تاوانم، نیمه مهترسی
که بانگی کردم له دادگا داوهر
چاکی و خراپیم چی لی دهپرسی؟!

*

بر من قلم قضا چو بی من رانند
پس نیک و بدش چرا ز من میدانند
دی بی من و امروز چو دی بی من و تو
فردا به چه حجتتم بداور خوانند

(۱۲۳)

له هزار لاهه داوی بۆ ناوم
ده لیت : ده تگرم ده تکهم به راوم
یهك موو ده رناچی جیهان له نه مرت
فه رمان رهوام تۆی، به دنات نام!

*

بر رهگذرم هزار جا دام نهی
گوئی که بگیرمت اگر گام نهی
یک ذره جهان ز حکم تو خالی نیست
حکمم تو کنی و عاصیم نام نهی

×۱۲۴

کی بی له گیتی نه یکرد بی تاوان
چون ژیا نه وهی دوور بوو له تاوان
سزای به دکاریم گهر به دکاری بی
گه وره و بچووی چی ما له ناوان؟!

*

ناکرده گناه در جهان کیست؟ بگو
و آن کس که گنه نکرد چون زیست؟ بگو
من بدکنم و تو مکافات دهی
پس فرق میان من و تو چیست؟ بگو

×۱۲۵

خۆتى خاوهنى مردن وژيان
مانگ و ئهستپرهو زهوى و ئاسمان
منيش بهندهى تۆم ههچهند بهدكارم
وات دروستكردم من نيمه تاوان!

*

سازندهء كار زنده و مرده توئى
دارندهء اين چرخ پراكنده توئى
من گرچه بدم خواجهء اين بنده توئى
كس را چه گنه، چو آفريننده توئى

((۱۲۶))

فهلەك کردوونى به تۆپى يارى
له رووى راستى، نهك ههزرهكارى
يارى گه مان بوو ئهم سهزره مينه
به ره له وهى برۆين به ره ناديارى

*

ما لعبتگانيم و فلك لعبت باز
از روى حقيقت نه از روى مجاز
بازى چو همى كنيم بر نطع وجود
افتيم بصندوق عدم يك يك باز

((۱۲۷))

له مندايما بووم به ماموستا
گوتم : سهد ئۆخه‌ی گه‌یشتمه هیوا
به چی گه‌یشتم له نه‌نجامی کار
له خاک ده‌ره‌اتم، که‌وتمه به‌ر با

*

یک چند بکودکی بااستاد شدیم
یک چند باستادی خود شاد شدیم
پایان سخن شنو که مارا چه رسید
از خاک درآمدیم و بر باد شدیم

((۱۲۸))

چه‌رخ به ئاره‌زووی هونه‌رمه‌ند نه‌بوو
حه‌فت بیّ یا هه‌شت بیّ فه‌له‌ک له‌لای توو
به‌رین به‌ر له‌وه‌ی پی‌کبیّ ئاره‌زوو
چ گورگ بمان خوا، چ مارو می‌روو!

*

چون چرخ بکام یک خردمند نگشت
خواهی تو فلک هفت شمر خواهی هشت
چون باید مُرد و آرزوها همه هشت
چه مور خورد به گور و چه گُرك به دشت

۲۹۱

فهلک ناشادم له کارو بارت
دهی نازادمکه، بهس بی نازارت
تو که ناشناو دوستی ناکهسی
منیش کۆسپ نیم له راگوزارت

*

ای چرخ ز گردش تو خورسند نیم
آزادم کن که لایق بند نیم
گر میل تو با بیخرد نا اهل است
من نیز چنان اهل و خردمند نیم

(۱۳۰)

دهستم با وهک خوا، چه رخی بهد پیشه
دهرم دههینای له رهگ و ریشه
ناسمانیکی وام دروستده کرد
نازاد له ژیریا بژیاین هه همیشه!

*

گر بر فلکم دست بدی چون یزدان
برداشتمی من این فلک را ز میان
وز نو فلکی دگر چنان ساختمی
که آزاده به کام دل رسیدی آسان

((۱۳۱))

نه و نه ستیرانهی به ئاسمانهوه به نندن
چی سهرسامبوونی گشت خیره دمه نندن
نه که هی سهر رشتهی زانین له ده سته هی
نه وانهی زانان نابهره مه نندن

*

اجرام که ساکنان این ایوانند
اسباب تردد خردمندانند
هان تا سر رشتهء خرد گم نکنی
کآنان که مدبرند سرگردانند

(۱۳۲)

چاکی و خراپی به مرۆف په یوه سته
شادی، خه مباری، کاری **نه له سته**
گلهیی چی ده که هی له چه رخی گهردوون
چه رخیش وه کو تو له م کاره په سته!

*

نیکی و بدی که در نهاد بشر است
شادی و غمی که در قضا و قدر است
با چرخ مکن حواله کاندرا ره عقل
چرخ از تو هزار بار بیچاره تراست

×۱۳۳

من قەت خووم نەگرت بە نویتۆ روژوو
گەردی تاوانم پاک نەکرد لە روو
هیوا بپراو نیم لە باره‌گای تو
تۆم بەیەك زانی، هەرگیز نەمگوت دوو

*

گر گوهر طاعتت نسفتم هرگز
ور گرد گنه ز رخ نرفتم هرگز
نومید نیم ز بارگاه کرمت
زیرا که یکی را دو نگفتم هرگز

×۱۳۴

من تاوانبارم کوا لیبووردنت؟
کوا مایه‌ی شادی و دلخۆش کردنت؟
بەهه‌شتم دەیتى بە نویتۆ روژوو
کوا بەخشنده‌یى داواکردنت؟!

*

من بندهء عاصیم رضای تو کجاست
تاریك دلم نور و صفای تو کجاست
مارا تو بهشت اگر بطاعت
این بیع بود، لطف و عطای تو کجاست؟

۱۳۵

دوی شو به ریکهوت چووم بۆ مه‌یخانه
دیم له‌وی پیری مه‌ست و دیوانه
گوتم : شه‌رمته‌یی، پیر هه‌لساو وتی :
ده‌رگای به‌خشینی خوا فراوانه!

*

سرمست بیخانه گذرکردم دوش
پیری دیدم مست و سبوئی بر دوش
گفتم: ز خدا شرم نداری ای پیر
گفتا: کرم از خدای، مه‌ی نوش خموش

۱۳۶

فهرمووتان که من شایانی سزام
له‌م چاوه‌پراوه بۆیه نه‌ترسام
شوینیک تۆ لپی بی سزا کوا له‌وی
جیه‌ک تۆی لپی نی نه‌دراوه نه‌نجام

*

گویی که: "تورا عذاب خواهم فرمود"
من در عجبم که این کجا خواهد بود؟
هر جا که توایی عذاب نبود آنجا
آنجا که تو نیستی، کجا خواهد بود!؟

×۱۳۷

که شادی و خویشی دروستکرد خودا
بوئو کهسه بوو که تهنیا دهژیا
کاتی له تاکی که خوئی کرد به جووت
ژینی نارامی خوئی خسته بهر با

*

.....
.....
.....
.....

۱۳۸

ههچهند دهتوانی کهس دل مهشکینه
به ناگری قین کهس مهسووتینه!
گهر بهختیاری یه گجاریت دهوی
خوت بره نچینهو کهس مهپه نچینه!

*

تا بتوانی رنجه مگردان کس را
بر آتش خشم خویش منشان کس را
گر راحت جاودان طمع میداری
میرنج همیشه و مرنجان کس را

((۱۳۹))

ئهوهنده که تو دهخۆی، دهنۆشی
دروسته ههچهند بۆ تێدهکۆشی
لهوه زیاتر هۆشت بێ، بۆچی
ژینی بهنرخت ههرزان دهفرۆشی؟

*

آن مایه ز دنیا که خوری یا پوشی
معذوری اگر در طلبش میکوشی
باقی همه رایگان نیرزد، هشدار
تا عمر گرانبها بدان نفروشی

(۱۴۰)

گهر ئیّمهش نه ماین، گیتی ههر دهبی
ناوو نیشانی ئیّمه و نه دهبی
بهه له هاتنمان هیچ نه وهستا بوو
که ئیّمهش دهڕۆین چون بوو ههر دهبی

*

ای بس که نباشیم و جهان خواهدبود
نی نام ز ما و نی نشان خواهدبود
زین پیش نبودیم نبد هیچ خلل
زین پس چو نباشیم همان خواهدبود

پهراویزه کان

(۱)

-x (چاودپړگه‌ی عیب‌اد...) ی شیخ نه‌جمه‌ددینی رازی (دایه) که له (۱۲۲۳ ز) دایناوه.
-x (مونس الاحرار...) ی محمد کوری به‌در جاجرمی (۱۳۴۰ ز) / (تیره‌بخانه) / (فغ) / (دهشتی)

-x (جگ): "دوری کی درو آمدن و رفتن ماست"

"کس می نژند دمی در این معنا راست"

"کس هیچ ن‌گفته زین معنی راست"

-x پیډه‌چی خه‌بیام بان‌دوریاری فیرده‌وسی (? ۹۴۰-۱۰۲۰) یه، که پیشتر وتوویه‌تی:

"هر ته‌چنده‌و رازیخی خویانابو"

به هیدمان چوژن منه‌ی کلیت ده‌که‌ی؟"

"له (با) وه هاتی و به‌گهرده‌چی"

سا چ ده‌زانی له‌وه‌ی پیټی ده‌که‌ن؟"

-x (پد) ی ۱:

له‌م جغه‌زی که بیافی هات وچوژمانه

(۲)

-x (مونس الاحرار...) / (تیره‌بخانه) / (فغ) / (دهشتی)

-x له (مونس الاحرار...) دا

(گفتند) له نیوه‌دپړی سیټیه‌مدا هاتووه،

که‌چی له ژیدهرین دیکه (گفته‌است) هاتووه، که راسته.

-x (پد):

ده‌ریای هه‌ستی له نه‌هینه‌وه هه‌لقوول‌اوه

که‌سپیش نیه گه‌وه‌ری راستییه‌که‌ی کونبکا

هه‌رکه‌و به‌ته‌ندیشده‌ی خو‌ی ده‌ریاره‌ی دوواوه

هه‌ریزه‌ش که‌س نازانیت چ بلی و (چی بکا)

(۳)

x- (جگ) : آغاز = آواز

(۴)

x- (بودلییان) / (تیره بجانه) / (فغ) / (دهشتی)
x- (جگ) :

۳- جز در دل خاک تیره منزلگه نیست

۴- بشنو که چنین فسانه کوتاه نیست

۴- فریاد که این فسانه کوتاه نیست

x- (پد) ی ۲ و ۴ :

"کەسی نازانی چۆن گیان دەچیتته جهستهوه"

"مە ی بنۆشه که ئەم چیرۆکه کۆتایی نیه"

(۵)

x- (نامهیهك بۆ ئاگادارکردنەوه سهبارهت به هەندیک نەهینیین نیو هەندیک سوورەتین
قورتانی مەزن) ی تیمام فەخرەددین رازی (م: ۱۲۰۹ ز) / (چاودێرگی عیباده...) ی شیخ
نەجمەددین رازی / (تیره بجانه) / (فغ) / (دهشتی)
x- (جگ):

" دارنده چو ترکیب طبایع آراست / باز از چه قبل فگندش اندر کم و کاست /

گر زشت آمد پس این صور عیب که راست / ورنیک آمد خرابی از بهر چراست "

" دارنده چو ترکیب طبایع آراست / از بهر چه افگندش"

گر نیک آمد شکست از بهر چه بود / ورنیک نیامد این صور عیب کراست؟ "

"داننده چو ترکیب طبایع آراست" / "من هیچ ندانم ز چه کردش کم و کاست "

"گر ز آنکه بد آمد صور عیب کراست / ورنیک آمد خرابی از بهر چه خواست "

"گر نیک نیامد این صور عیب کراست / ورنیک آمد خرابی از بهر چه راست "

x- بانۆری فێرەوسی لەسەر خەییام خویایه:

" ئە ی جیهان نازانم بۆ دەئافرینی "

مادام ئافرىئىراۋەكانت دەشكىئىنى؟"

"جيهانا مه ئافرىئىنه مادام دره ويده كەي

كه ئافرىئىراۋات دره ويده كەي چ سوود؟"

"جيهانا جيهانا چەن دلرەق و بەد گەمھەرى

كه بەخۆت دە ئافرىئىت دەشكىئىنى!"

× دەدرىتەپال بابا ئەفزەل (؟ ۱۱۸۵ - ؟ ۱۲۵۶ ز) كەچى بەم چوارىنە بەرپەرچى خەيىامى داۋەتەۋە:

"ئەگەر يېتكەتەكان كەم و كورپىيە كيان ھەيىت

چكو ئافراندى وئىنەكان بەويستى وئىنەسازمانە

زىادو كەمىش دەكات تاكو پى راست بزانى

كە وئىنەسازى ئەم جيهانە دادپەرورە بەويژدەنە"

ئەم بەرپەرچدانەۋىيە دەدرىتەپال ھۆزانقانى سۆفى شاھ نىعمەتوللا ۋەلى (۱۳۳۰ - ۱۴۳۰ ز) بە جىاۋازى نىۋەدپىر سىيەم: "پرورد و بكاست تا بدانند كسان" سەيرىش لەۋىيە كە لە ھەمان كاتدا دەدرىتەپال خەيىام!

× ھەندىك ئىيەن كە شىخ ئەبوسەئىد ئەبۇلخەير (۹۶۷ - ۱۰۴۹) بە چوارىنەك بەرپەرچى ئەمەى خەيىامى داۋەتەۋە.

× بەپىي پىشكىئىنى جەلال ھومايى، مەولانا جەلالەددىن (۱۲۰۷ - ۱۲۷۳) بەم چوارىنە بەرپەرچى خەيىامى داۋەتەۋە:

"خەيىام تەنت بەراستى لە دەۋار دەچى

گيان سولتانه و نشىنگەى ياگەى ھەرمانە

كردگارى ئەزەل لەپىئىناۋ ياگەى دىكە

دەۋار تىكەدەدات كە سولتان ھەلدەسى"

× ھۆزانقان نىزامەددىنى ئەصفەھانى (م: پىش ۱۲۸۱ ز) ئەم چوارىنەيەى ۋەرگىپراۋەتە عەرەبى، بە چوار چوارىنەى عەرەبى بەرپەرچى داۋەتەۋە. لەۋىيە ئەم ئەصفەھانىيە بەكەم كەس بىت چوارىنەيەكى خەيىامى ۋەرگىپرايىتە زمانى عەرەبى. ئەمەش ۋەرگىپراۋەكەيەتى و يەكئىك لە چوارىنەكانى خۆى:

— "الصَّانِعُ إِذْ أَحْسَنَ فِي التَّرْكِيبِ

".....
- " ما لـلـخـيـام لـجٌ في التـأنيـبِ
".....

"- ثمری بؤ خهییام وړکی بؤته سهرزه نشخوازی
دهوار له کاتی کؤچکردنا دهیچریتتهوه
دهبی دواردار میخهکان هه لکه نی گهرچی
چمان ههوزجهی بؤ ناودانی درهخت کردوه"

ناشکرایه که ناوهړؤکی ثم چوارینه په لاوازه، گهرچی بهلامهوه شاچوارینه کانی نیزامه ددینی
ته صفه هانیسه بؤ بهرپه رچدانه وهی خهییام!

x- هؤزانتان رهزا صدیقی نه خه جوهانی (ل: ۱۹۱۰ز) بهرپه رچی (۴۸ چوارینه) ی دراوه پالی
خهییامی داوه ته وه (که پتر له چلی هی خهییام نین!) بهرپه رچی ثم چوارینه یه ی ته چنده
داوه ته وه :

" له تافرینکاریی خوا که جیهانی تافراندوه
گهر چاک بنواری کهم و کووری نایینیتتهوه
هه مسو تافرینراوانی بهزدان جوان و چاکن
کریستی و بهدی رهنگدانه وهی دلی ناپاکتن
x- (ید) :

چکو خوا پینکها ته ی تافریده کانی خه ملاندوه
سا نه پای چه کهم و کوورپییانیککی تیخستوه؟
ته گهر ثم وینانه ناشرینن، فهیستی کیسه؟
گهر جوانیشن، هاژنینیان له بهر چیسه؟

(۶)

x- (میژوی جیهانگوشای) جوینی (۱۲۵۸ ز) / (میژوی وه صصاف) ی شه هابه ددینی
عه بدولا شیرازی (۱۳۱۲ ز) / (نوزه ته له جالس) / (بودلییان) / (ته ره بخانه) / (فغ) / (دهشتی)
x- (جگ):

" ترکیب پیاله یی که در میپیوست "
" اجزای پیاله را که درهم پیوست "

اشکستن او کجا روا دارد مست؟

چندین سر و ساق نازنین و کف و دست

از مهر که پیوست و بکین که شکست؟"

"از بهرچه ساخت و از برای چه شکست؟"

"چندین سروپای نازنین و کف دست"

× - دهر پته پالّ بابا نه فزهلّ و نه صیره ددینی تپوسی (۱۲۰۱ - ۱۲۷۴).

× - فیردهوسی پیشتر میناکی نهم واتابه فرموویهتی:

"ئدی جیهان مه نافرینهو نیوه تمه که، چکو هه مره دره وده کدی

چ سوودیک له نافراندن و نیوه تکردن ههس مادام دره وده کدی؟!

× - نه بوو عدلای مه عهرپی (۹۷۳ - ۱۰۵۷) نه چنهو گلایی ده کا:

"لو ائی کلبّ لاعترتني حمیة لجروي أن یلقى کما لقي الانس!"

واته:

گهر ده له سه گ بیایام بۆ توتوکه کم په رۆش ده بووم

که وهک ئینسان تووشی وهیشوومهی مهرگ بیایه.

× - (پد) :

ئهو بیالهی که پاژه کانی بییکفه جۆشاونه

ته نانهت مهستیش بهشکاندنی رهوا نابینئ

سا ئهو هه موو سه رو پی و دهسته ناسکانه

کی به میهر دهی نافرینهو وکی بهرق دهیشکینه؟

(۷)

× - (ته ره بخانه) / (فغ) / (دهشتی) / (تاریری)

× - (پد) ی ۱ و ۲ و ۴:

"جامیکه ئاو هز به جوانییه کدی زۆر شهیدایه

له خۆشه ویستییا صهت ماچی هه نیه ی ده کات"

"دروستی ده کات و له بهردی ده دات!"

× - نه بوو عدلای مه عهرپی پیشتر فرموویوتی:

پیکه نینمان له گه لۆرییا بوو که پیکه نین

که چی ده‌بوايه نیشینانی سهرزه‌مین بگرین
ده‌ردویه‌لای زه‌مانه ده‌مانش‌کیٚنی چمان
شووشه‌ین، لی هدرگیز بی داپشته‌وه‌مان

(۸)

× - (تیره‌بخانه) / (فغ) / (ده‌شتی)
× - (جگ) : ۱- رنگ و بوی = سوی و روی / ۲- چو لاله = چون لاله /
۳: معلوم نشد که اندرین گلشن دهر
× - ههژی ناماژه‌یه که یار نه‌جمده ره‌شیدی ته‌بریزی سهرناقی (تیره‌بخانه) ی له چوارینه‌یه
هه‌لیٚنجاوه.
× - (ید) ی ۳ و ۴:
بچی نیگار‌کیٚشی نه‌زهل منی رازانده‌وه
له تیره‌بخانه‌ی گلا؟ نه‌زانراوه!

(۹)

× - (جه‌مسره جه‌مسره‌یه‌کان) دانانی عه‌بلوقادر حمزه یاقوت نه‌هری له سالی
(۱۲۶۷ز) / (نوزه‌تو له‌جالس) / (بودلییان) / (تیره‌بخانه) / (فغ) / (ده‌شتی) / (تاریری)
× - (جگ): "وز رفتن من جلال و جاهش نفزود!"
"کاین آمدن و رفتنم ازبهر چه بود!"
"وز رفتن من جاه و جمالش نفزود!"
× - ده‌درٚته‌پال بابا نه‌فزه‌ل.
× - حافظی شیرازی (؟ ۱۳۱۷ - ۱۳۹۷) بهم مانایه فرم‌وو‌یه‌تی:
روون نه‌بزه‌وه تهر اهاٚم، له کوی بووم
ناخ و داخ و جخار که بیٚتاگامه له هه‌ستی خوم.
× - (ید): "له‌برد‌نوه‌شما جوانی و شکوی پتر نه‌بووه"

(۱۰)

×- (؟)

×- (جگ) ۱- باضطرارم = باضطرارم/م: ۲: جهان = زمان/ ۴: ماندن = بودن

×- (پد) ی ۳ و ۴ :

تینجا به تۆیز کۆچمکرد و نه مزانی

چ مه بهسته له هیئان و مانه وه و چوونم؟

×- که لیمی هه مه دانی (۱۵۱۲-۱۶۵۰) به مانایه ده ئی:

تیمه بی ناگاین له ئاکامی ئهم دنیا به

سه ره تاو بنه تای ئهم په رتسوکه دریا به *

* (دریا به = دراوه)

(۱۱)

×- (نوزه تۆ لمه جالس) / (تیره بهانه) / (فغ)

×- (جگ) : گفتیم که دلم ز علم /... / علم = عشق /

۳ و ۴- " با این همه چون بنگرم از روی خرد

عمرم بگذشت و هیچ معلوم نشد "

×- (چه) : بیرم کرد = بیرم کرده وه / ۴- چیم = که چیم

×- (پد) ی ۱ و ۲:

هه رگیز دلم له زانست ناکام نه بووه

راز گه لیک کی کهم ماوه بزم خویا نه بووه

×- هه ندیک له باسکاران پییان وایه خه بیام (۷۲ سال) ژیاوه! که چی راستتر شهویه که بلین

ته مه نی خه بیام شه ونده بووه له وکاته ی ئهم چوارینه یی هۆنیوه ته وه.

×- ده درتیه پال بوعه لی سینا (۹۸۰-۱۰۳۷) و فه خره ددینی رازی (۱۱۴۹-۱۲۰۹)

×- رووده کی سه مه رقه ندی (م: ۹۴۰ ز) پیئشی خه بیام فه رموویه تی:

" به ونده گه یشت زانینم بزاتم که شهز هیچ نازاتم "

ئهم به یته ده درتیه پال شه بوو شکور به لخی - ش. (م: ۹۴۴ ز)

×- باندۆری سوکراتی فیلهسوف (؟ ۴۷۰ - ۳۹۹ پیش زاین) روونه که وتویهتی: " دهزائم که من هیچ نازائم"

×- سهحابی ئەسترابادی (م: ۱۶۰۱) هۆزانقانی عیرفانی که تا رادهیهک باندۆریاری خهییامه که ئیژی:

له ئافرانندی جیهان و ههستی فانیمان
هیچ نهزانراوه بیجگه له نهزانیمان
هیدمانیمان له ههسوو شتی مهبهست بوو
خوایه چ مهبهستیکت ههس له هیدمانیمان؟

(۱۲)

×- (تهرهبخانه) / (تاریری)

×- (جگ): ۲- حرف معما = خط مقررط / ۴- برافتد = درافتد

×- دهدریتهپالآ نهبولهسهن خهرقانی (م: ۱۰۳۳ ز)

×- عهتتار نیشابووری (۱۱۴۲-؟ ۱۲۲۹) نهچنهو لاساییکردۆتهوه:

ئو شتهی که دهمیکه نه تۆ تیدی و نه من
چلۆنیهتی وی نه تۆ دهیزانی و نه من
گهر پهردی و ههم و گومان له پیشمان لاجی
ههر ئو دهمیتهوه، نه تۆ دهمیتهوه نه من

× (ئهلهست): ئەم زاراوه زۆر باوه، نهمازه له هۆزانی سۆفییهکانداو، له ئایهتی ۱۷۲ ی سوورتهی ئەعراف له قورتانی پیروزدا ههڵینجراوه:

" وإذ أخذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذريتهم وأشهدهم على أنفسهم ألست بربكم قالوا بلى... " بهیپی راهی قورئان ئاماژهیه بۆ ئو سهرهتایه که گیانهیل ئافریندرابوون و هیشتا لاشهکان نهئافریندرابوون و، حیکمهتی ئەزهل لهوهدایهوه ئەم زاراوهیه بۆته هیمای (ئهزهل) و (قهزاو قهدهر)

بهیپی چونگهی (قهلهندهران) واتای ویرانبوونی سیفاتی بهشهیهوه فهنای بوونی لاشهیهو، (خهراباتی) ئو مرۆقه تهواوهیه که زانیینی یهزانیی، بی وستی خۆی، لییهوه دهردهکهوێت.

عهتتاری نیشابووری به چونگهیه ئیژی:

ما ز خرابیات عشق، مست (الست) آمدیم
نام (بلی) چون بریم، چون همه مه مست آمدیم
واته:

له خهراباتی عیشقهوه مهستانی (ئهلهست) هاتووینه
چکو ناوی (بلی) امان پییه وهك دیکهیان مهست هاتووینه

(۱۳)

× - (گه‌میه) ی شوورا ژماره (۹۰۱۱) / (ته‌ره‌بجانه) / (فغ)
× - (جگ) :

" از جرم حضيض خاك تا اوج زحل "

" بیرون جستم ز بند هر مکر و حیل "

" هر بند گشاده‌شد بجز بند اجل "

× - ده‌دریته‌پالّ ئیین سینا و فه‌خره‌ددین رازی - ش
× - (پد) :

له هه‌ساره‌ی ره‌ش گلّ تا که‌شکه‌لانی زوحه‌ل

هه‌موو ئاریشه‌کانی ته‌زه‌لم شیک‌کرده‌وه

گریّ پووچکه‌ی هه‌ر ویتیم‌کم به‌چفینّ کرده‌وه

گشت گریکان کرانه‌وه جگه‌له گریّ ته‌جه‌ل

× زوحه‌ل : (که‌یوان) دووهم ته‌ستیره‌ی گروّی خۆره.

(۱۴)

× - (بودلییان) / (ته‌ره‌بجانه) / (نه‌خجه‌وانی) / (فغ) / (ده‌شتی)

× - (جگ) : ۱: ازل = اجل / ۲- نهاد = دایره /

۳- چون بنگرم از مبتدی واز استاد

× - (چه) : په‌ستن = په‌سته، یان له‌دایکی زاوه = له‌دایکیان زاون

× - (پد) :

که‌س کیشهی نه‌پینییه‌کانی ته‌زه‌لی چاره‌نه‌کردووه

که‌س پینگاڤیکی له‌ بوونه‌وه نه‌ناوه بۆ ده‌ره‌وه

ئەزوا دەبىنىم ھەركى ئە داىك زاوہ ناتوانايە
چ شاگردى پىتۆل و چ مامۆستاي بىھاتايە

(۱۵)

× - تەرەبجانە / نەخجەوانى / فغ
× - نەخجەوانى بەرپەرچى داوہ تەوہ:
" ئەى دۆل! ئەو كەسەى پەردەى دۆلى دىپوہ
ئەوہى بىنىوہ، كە نەبىبىنىبوو، ئەى دۆل
خەبىيام دىلى و ھەم بوہ، كە وتوويەتى:
" كەس بەھەشت و دۆزەخى نەدىوہ ئەى دۆل"
× - عەونى شاد رەوان لەپىتتاو (سەروا) دا (ئەى دۆل) ى پاسداوہ.

(۱۶)

× - (بودلبييان) / (تەرەبجانە) / (فغ) / (دەشتى)
× - (جگ):
" چون عمر ھمىرود چە بغداد و چە بلخ"
" پىمانە چو پر شود چە شىرىن و چە تلخ"
" مى خور كە پس از من و تو اين ماه بسى"
" چون عمر بسر رسد چە بغداد و چە بلخ"
" پىمانە چو پر شد چە نىشابور و چە بلخ"
(مى نوش) لەباتى (خوش باش)
× - غوپرە و سەلخ = سەرەتا و بنەتاي مانگن.
× - پىدەچى خەبىيام كەفتۆتە بەر باندۆرى عونصرى (م: ۱۰۳۹ ز) كە ئىژى:
چون مى كۆرد كار چە آسان و چە سخت
وين يكدم عارىت چە ادبار و چە بخت
چون جاي دگر نهاد مى بايد رخت
نزديك خردمند چە تابوت و چە تخت
× - ئىبن يەمىن (؟-۱۳۶۷-۱۴۵۰ ز) تەچنەو لاسايى خەبىيامى كردۆتەوہ:

" چون می گذرد عمر بهر حال که هست "

× - (پد) ی ۱ و ۲ :

چونکه تهمین ده گهیده تهنه تا، چ شیرین و چ تلخ
جامیش که لیوریز بی، چ له به خدا و چ له به لخ *
* به لخ : شاریکی خوراسانو نیستا که فتوته نیو ته افغانستان و، له سده کانی ناپیندا
رژلیکی گزنگی له بواری رامیاری و روشنه زریه وه هه بووه.

(۱۷)

× - (ته ره بجانده) / (فغ) / (ده شتی) / (تاریری)

× - (جگ) : ۲ - عمر را = نقدر ا : ۳ : کهن = فنا /

۳ : که از این روی زمین در گذریم / ۴ : سرسیریم = برابریم

× - ده در پتپال جه ماله ددین ته بهری (سده ی ششی کچی = ۱۲ ز)

× - (پد) ی ۲ و ۳ و ۴ :

با له هه لسی نهم تهمنه کورته یه رابویرین
سبه ینیکه لهم سه را کزنه یه که در ده چین
وهل پیشینانی ههفت هزار ساله سهریه سهرین

(۱۸)

× - (ته ره بجانده) / (فغ) / (تاریری)

× - (جگ) : ۲ - دی شد = طی شد / شادمانی = زندگانی / ۴ - فریاد ندانم = معلوم نشد /

فریاد ندانم که کی آمد کی شد

× - زه هیر فاریابی (م: ۱۲۰۱ ز) و تبین یه مین به بانذوری نهم چوارینه یه وه به هه مان مانا هه
یه که وه چوارینه یه کی هونیه ته وه.

× - (پد) ی ۱، ۲ و ۴ :

" ته فسوس نامی گه نعیم پیچرایه وه "

" نهویه هاری شادیم بووه به فرانبار زوو "

" هاواره نازام کدی هات و کدی چوو "

× (دی) دهی : مانگی (به فرانبار) ه

(۱۹)

× - (بودلییان) / (تیره بخانه) / (فغ) / (ژیلبرت لازار)

× - (جگ): ۲ و ۳ :

" روزی دگر از نویت عمرم گذشت "

" تا من باشم غم دو روزه نخورم "

× - سهدی شیرازی (? ۱۲۱۳ - ? ۱۲۹۲) بهم واتایه ئیژی:

سه عدیا دوینی گوزه شت و سبه بیش نادیاره

له نیوان ثم و ثمو دهلیقه ی تو هه ئیمرۆیه

(۲۰)

× - (مونس الاحرار...) / (گه میه ی شوورا ژماره ۹۰۱۱) / (تیره بخانه) / (فغ) / (دهشتی) /

(تاری)

× - (جگ): " بر چشم تو عالم ارچه میاریند "

" از بهرتو عالم ارچه می آرایند "

" بر چشم تو عالم ار می آرایند "

" نگرای بدان کی عاقلان نگریند "

× - (پد) ی ۴ : سا بهشی خۆت رایسکینه، دهنا دهیلووشن

(۲۱)

× - (نوزه تو لمه جالس) / (فغ) / (دهشتی)

× - جگ :

" فردا همه آن بود که درساخته اند "

" فردا همه آن بود که خود ساخته اند "

(۲۲)

× - (تیره بخانه) / (دهشتی) / (تاری)

× - (جگ): (هیها که جمله) = (بیهوده بود که...)

× - مدهرپی دهربارهی مهینه تیی هزرقانان چندین بهیتی وتووه، میناک:

" أولو الفضل فی أوطانهم غرباء "

تشدّ و تنأى عنهم القرباءُ"

خودانین هه‌فبازی نامۆن له زیدی خویانا

خزم و خویشانیان لیبیان ده‌ترازین و ناوازه‌ن وه‌لیانا

" هی غریتان: فغریةٌ من عاقلٍ

ثمّ اغترابٌ من محکم عقله "

دوو هافیبوونه: هافیبوونیکى هی ئاوه‌زداره

فبجا هافیبوونی ئه‌وه‌یه که ئاوه‌زی به‌کاره

× - (چه): ۲ - له خۆپایی هه‌موو گا ده‌دۆشن

چونکه (گای نیر) پاچمهی هه‌رفی (گاونر) ی فارسییه و هه‌له‌یه‌کی زه‌قه، که له کوردییا (گا)

یه و (گا) ی فارسی (مانگا) ی کوردییه.

× - (ید):

ئه‌وانه‌ی به‌کاری ئاوه‌ز تبتیه‌کۆشن

هه‌به‌هات هه‌موویان گا ده‌دۆشن

وا باش‌تره‌ جلکی هه‌پرسی ببۆشن

که ئیمپۆ که‌وه‌ر به‌ ئاوه‌ز نافرۆشن

(۲۳)

× - (ته‌ره‌بخانه) / (فغ) / (ده‌شتی) / (تاری)

× - جگ: (در جمع...) = (در کشف...) / (علوم) = (کمال) / (فسانه) = (فسانه‌ای)

× - نه‌صه‌رده‌دین تپوسی هاومانای ئه‌م چوارینه‌یه سه‌باره‌ت به‌ ناتوانایی ئاده‌میزاد له

کفشکردنی رازو نه‌پتنبیه‌کانی هه‌ستی و نه‌ستی ئیژی:

ئه‌و خه‌لکه‌ی که بسوونه ریبینی شیاو

که‌سیان به‌ دلنهایی هه‌والتیکی نه‌هیناو چون

ئه‌و گرتیه‌ی که هه‌یج که‌س نه‌یتوانی بی‌کاته‌وه

هه‌ر یه‌که‌و به‌نیکی خسته‌سه‌ری و تیاچوون.

× - (ید):

ئه‌وانه‌ی بوونه زه‌ریالووشی هه‌فبازی و زانین

له‌ کۆزی زانستیشا مۆمه‌یلی هه‌فسالان بوون

لهم شده و زه ننگه رتیبان نه دبییه وه بسّ دهره وه
چیشانؤ کیان گپرایه وه و خپ خهویان برده وه

(۲۴)

- × - تهره بجانده / ناربری / تهرازی
× (جگ) : بفکر = بحکمت
× - گپرانه وه بیه کی تری هه بیه:
در چرخ به انواع سخنها گفستند
وین گوهر حکمت به ظریفی سفتند
معلوم نگشت حالشان آخر کار
اوّل زنجی زدند و آخر خفتند
× - (چه) : (که) پیوسته بّ " نهم زانایانه ی موو... "
× - (ید) :

نهوانه ی که به هزر دوری واتایان کونکرد
ده رباره ی زاتسی خواوند قسه بیانکرد
که س سهری به نی رازه یلی نه دؤزییه وه
سهره تا چنه بیانداو له بنه تادا خفتن

(۲۵)

- × - (تهره بجانده) / (فغ)
× - (جگ) :
" قومی متفکرند در مذهب و دین
جمعی متحیرند در شک و یقین
ناگاه منادئی برآید ز کمیمن... "
× - (چه) : بیرده کهن = بیرده که نه وه
× - (ید) ی ۳ و ۴ :
ده ترسم له ولاره روژی بانگ هه لسی:
گه و جینه نه نه وه و نه نه مه راسته پری

×- ده‌دیتته‌پال شاه سنجان خوافی (م: ؟ ۱۱۹۶ - ۱۲۰۲ ز) و ته‌وحده‌ده‌دین کرمانی (م: ۱۲۳۷ ز) و بابا ته‌فزه‌ل -ش

×- باندوری پارچه‌یه‌کی دراوه‌پالی مه‌عه‌پری له‌م چوارینه‌یه زۆر روونه:

" في اللاذقية ضجة ما بين احمد والمسيح

هذا بناقوس يدق و ذا بمأذنة يصيح

كل يعظم دينه ياليت شعري ما الصحيح؟! "

عه‌ونی نه‌مر به‌خۆی زۆر به‌جوانیی پاچه‌یه‌ک‌ردوه:

" له لازقییه شه‌ر و هه‌را بوو

له ناو گا‌ور و ئیسه‌لام به‌ریابه‌وو

یه‌ک به‌ زه‌نگوله‌ لیتدان خه‌ریک بوو

یه‌ک بانگی ده‌دا هه‌سته‌ن نوێژ رابه‌وو

هه‌ر یه‌ک ئایینی خۆی په‌سه‌ند ده‌کرد

خۆزیا ده‌مه‌زانی کامیه‌ان ره‌وابوو؟! "

(۲۶)

×- (!?)

(۲۷)

×- ته‌ره‌به‌خانه / ئاری‌ری

×- جگ : ۲- سودی = برمی / ۳- پیش آور از انکه او خرد را ببرد / ۴- به = بد

×- (بد) ی ۲ : جگه بی تاوه‌ز سوودبه‌ر له‌ زه‌مانه‌ نیه

(۲۸)

×- (نوزه‌ته‌و له‌جالسه‌) / (ته‌ره‌به‌خانه) / (فغ) / (ئاری‌ری)

×- (جگ):

" در هر قرنی بزرگواری بودست "

" گردنده‌ء فلک نیز بکاری بوده‌است "

" گردنده‌ء فلک برای کاری بوداست "

" هر جا کی قدم نهی تو بر روی زمین "

×- (چپ) : دهنی = دهنی

×- به هندیك جياوازييهوه ددهریتته پال نهجهددین رازی (م: ۱۲۵۶ ز) و بابا نهفزهل

×- عدتاری نیشابوری، فهزلی بوخارایی (م: ؟ ۱۲۳۷ ز)، سعدی شیرازی و مهولانا خالدی نهقشهبندی (۱۷۷۹-۱۸۲۶) به باندوری ثم چوارینهیه چندین بهیتیان وتوه.

×- ههلبهته تهبو عدلای مهعهرپی پیشهنگی ههموو ثم هوزانقاناویه، که فهرموویهتی:

" خَفَّ الوطء ما أَظنَّ أديم الأرض إلاَّ من هذه الأجساد

سِرَّ ان اسطعت في الهواء رويداً لا اختيلاً على رفات العباد "

×- بهتهسپایی پی بنی رووی ثم سههزهمینه

به گومام که شتی تر بیت جگه لهم جهستانه

گهر دهتوانی بهشینهیی رتیکه به ههواو ئاسمانا

نه خوزانانه بهسهر ئیسکوپرووسکی ئادهمیزادانا

×- (ید) :

پیشی من وتو شهو ورؤژ ههبووه

سوورانی فدهلهکیش به نیازیک بووه

زینهار بهتهسپایی پا بنه رووی خاکا

که گلارهی چاوی شوخیک بووه

(۲۹)

×- (میژووی وهصاف) / (تهرهبخانه) / (فغ)

×- (جگ):

" خاری بزیر پای هر حیوانی است "

" زلف صنمی و ابروی جانانی است "

" کف صنمی و چهره ء جانانی است "

" انگشت وزیر یا سر سلطانی است "

×- سعدی شیرازی چندین بهیتی ههس بهم چونگهیه میناک:

یدهکی پزوی دهکرد لهبان گوران

که تهمانه پادشاگه لن له جیهان

وتسم تهخته لاده له سهر گوری

تا ببینی پادشایه یا پاسهوان
وتی جا چ پیویسته بهتخته لادان
که نهز ده زانم مشتیتکه له ئیسقان.

×- (پد) :

ئهو خاکه‌ی له ژێر پێی هەر نه زانیکه
زولفی دلبرێک و روومه‌تی شه پالێکه
هەر خشتیتیکیش له بانێزه‌ی هه‌یوانێکه
په‌نجه‌ی شالیاری و سه‌ری خونکاریکه

(۳۰)

×- (میژووی گوزیده) / (نوزه‌تو له‌جالس) / (تیره‌بخانه) / (فغ) / (ده‌شتی)

×- (جگ) ۲ : خورشید رخ، زهره جبینی بودست / گرد از رخ نازنین به آزره فشان

×- عه‌تتاری نیشابوری نه‌چنه‌و لاساییکردۆته‌وه:

هر ذره که در زمین و در کهساری ست...

×- عه‌بدوپه‌همان جامی (م: ۱۴۹۲) به‌م چونگه‌یه ئیژی:

بر روی زمین به تازگی سبزه دمید

بر صفحه‌ء خاك شد خط سبزه پدید

گویی ز سفرکنندگان زیر زمین

با روی زمینیان خطی تازه رسید

×- (پد) ی ۲ و ۳ و ۴ :

هه‌تاو روخسارێک، ناهید هه‌نیه‌یه‌ک بسوه

سا به‌شه‌رمه‌وه گه‌ردی رووی شوخ بته‌کیینه

که نه‌وژی رووی شه‌یرینی نازه‌نینی بسوه

×- زهره: هه‌ساره‌ی (ناهید) ه

(۳۱)

×- بودلییان / تیره‌بخانه / فغ

×- (جگ) : سرخی = لاله / شاخ = برگ / رخ = روی .

(۳۲)

×- (فغ) / (تاریری)

×- (جگ):

"خاك دگران شود مغاك من و تو"

"زين پس برای خشت گور دیگران"

(۳۳)

×- (فغ)

×- (جگ): آدم = مردم

×- (ید):

شهری گۆزه ساز شه گهر وشياری، تا کدی

به گلی شاده میزاد سووکایه تی ده کدی؟

قُتجا خۆت به چی ده زانی که به چه رخ

تلی فره یدوون و له پی که میخوسره و ورده کدی؟

×- فره یدوون: به پی می تو لژیای ئیرانی، پینصت سال فمانه واییکردوه. تاهه نگیکی گهوره ی

له سهره تای حوکمیدا گپا، که به جه ئنی (میهره گان) نای ترا. له پیریا قهراستانه کدی به سهر سی

کوپه کدیا دابه شکرد: ولاتی رۆژناواو زه مینی روم و ده وروبه ری بۆ کوپه گهوره کدی (سه لدم)، ولاتی

تورک و چین بۆ کوپه نافینه کدی (تور) و ئیران و بابل و هند دگل تاجی قهراستاندا بۆ کوپه

بچکۆله کدی (تیره ج)

×- که میخوسره و: کوپی سیاوشه. سییهم پادشای که یانییه کانه. صهت و شیصت سال

حوکمیکردوه، به پی ته فسانه یلی ئیرانی. ههروه ها نای دوهم پادشای ساسانییه، که به

نازناوی (په رویتز) شۆره تدار بووه.

(۳۴)

×- ته ره بجانده / تاریری

×- جگ: ۱ و ۲

"بر کوزه گران پریر کردم گذری از خاك نمودند بهر دم هنری"

۳- بی بصری = بی خبری

×- (چپ) : لای = به لای

(۳۵)

×- بودلییان / تهره بجانہ / (فغ)

×- جگ : پارہ = تازہ

×- (چپ) : ثم سہر ٹہوسہری = ثم سہرو ٹہوسہری

×- (حال) یان (ہات) لہ (کات) راسترہ .

(۳۶)

×- (بودلییان) / (تہرہ بجانہ) / (فغ) / (دہشتی) / (ثاری)

×- (جگ) : ۲- نیکوست دمی کہ... / با طرب = از طرب / ۳- قیامت = حریفان

۴- پیش آر پیالہرا = دردہ قدح بادہ

×- دوو گپڑانہوی لہ (تہرہ بجانہ) دا ہدیہ بہ ہندیک جیاوازییہوہ:

"دوران حیات ما عجب می گذرد..."

دوہ میان دہدریتہ پالّٰ ثاصفی (۱۴۷۸-۱۵۱۷ ز) کہ باندؤریاری خہییامہ:

دوران حیات ما عجب می گذرد

برخیز کہ دوران طرب می گذرد

در جام طرب ز بادہ ریز آب حیات

کز عمر تو روز رفت و شب می گذرد

واتہ:

خولی ژیانمان بہ سہیروسہ مہرہ دہپوا

ہہلہ ٹہوہ تسانی خولی کہیف دہپوا

تاوی ژیان لہ مہیہوہ برپڑہ جامی خوشی

کہ رؤژ لہ تہمنت چوو، وا شہویش دہپوا

×- باندؤری عہسجہ دی (م: ۱۰۴۰ ز) لہم چوارینہدیہ دا روونہ، کہ پیش خہییام وتوویہ تی:

"صبح است و صبا مشک فشان می گذرد

دریاب کہ از کوی فلان می گذرد

برخیز چه خسیبی که جهان می گذرد
 بویی بستان که کاروان می گذرد"
 بؤ زانینیش چوارینه کهای عه سجدی به گۆرینی نیوه دپۆرین ۳ و ۴ ده درتته پال مهولانا
 جه لاله ددین.

ما می گذریم زین جهان در رحلت
 می پنداریم کین جهان می گذرد.

×- (چر) : مهی بی = مهی بیته
 ×- (ید) :

کاروانی ته مهن به سهیروسه مه ره ده گوزه ری
 هه ئسه با تاوئک به که یف و خۆشی بگوزه ری
 مه بیگپ چیتته خه می په سلانی سهی ده خۆی؟
 پیاله پینسخه بله ز وا شهو خه ریکه ده گوزه ری

(۳۷)

×- ناریری

×- ده درتته پال: پندار رازی (م: ۱۰۱۰ ز)، ته بو سه عید ته بو لخهیر، سه عدی شیرازی،
 فخره ددین عراقی (م: ؟ ۱۲۸۱ یا ۱۲۸۹ ز)، روزیه هان به قلی شیرازی (۱۱۲۸-۱۲۰۹) و
 شیخ روباعی مه شهیدی !!!

(۳۸)

×- (ته ره بخانه) / (فغ) / (ده شتی) / (ناریری)
 ×- (جگ): ۳- کافکند بگاک = بردست بگاک
 ×- سه عدی شیرازی به بانذوری خه بیام ده ئی:

مه خابن که بی ئیمه زۆر رۆژگارن
 گول ده روئ و نهویه هار ده پشکوی
 زۆر پووشه پهره به فرانبارو گولان
 دی، که ئیمه بووینه ته خۆلا و خشتان

× - (بد) :

وا سپیډه داهاټ نهی بستی بهختیار
هه لسه مهی بیڼه و بستری جار جار
وا سه د هه زار جه وکهی خاکپوشن
گوری هاتوچوی پووشپه پرو به فرانبار *

* تیر = مانگی (پووشپه) ه و دی = مانگی (به فرانبار) ه

× - جهم : (جهمشید = جهمشاسب) کورپی ته همورته. چواره مین شای پیشدادیه کانه.
به پیتی شانامهی فیردهوسی ههفتصهت سال فهرانپه واییکردوهو، بز یه کم جار تاههنگی
جه ژنی نهروزی گپراوهو، تیژن جامیکی هه بووه که به (جامی جهم) شوره تداره، ههفت فلهک
و گشت جیهانی تیدا ده بیینی، گهرچی ده دریتته پال به هرام و که یخوسره ویش.

× - کهی : واته (شا) و له هه مان کاتدا (که یقوباد: قویادشا، یه کم پادشای که یانییه و نقیچرکی
مینوچهره. له ترسی تافرا ناسیاب په نای برده چیاکان و، پاشان روسته می زال بز عهش هینایهوه،
به پیتی شانامهی فیردهوسی.

(۳۹)

× - (؟)

× - پاچقهی هم هم چوارینه دووباره بوتهوه ،

تهنیا جیاوازیشی (ژیان و تهمن) له جیاتی (تهمن و ژیان) ه.

(۴۰)

× - (؟)

(۴۱)

× - (بودلییان) / (تهره بخانه) / (فغ) / (دهشتی) / (تاری) / (ژیلبرت لازار)

× - (جگ) ی ۱ و ۲ و ۳ :

"زان پیش که برسرت شبیخون آرنده"

"برگوی بتا تا می گلگون آرنده"

" غافل = ابله "

(٤٢)

× - (تیره بجانە) / (دەشتی)

× - دەدریته پالێ نه جیب جرفازقانی (م: ١٢٦٦ ز):

می خور که بسی زیر گلت باید خفت...

× - حافظی شیرازی بهم چونگه یه ئیژی:

چونکه دەستی ستمی گەردوون له بیخهوه دەتپری

ئە ی چلی شهنگه گولێ له پیناوی چی دەرسکیتی!؟

× - (ید):

مە ی بنۆشه که زۆر دەنووی له ژیری گلێ

بی هاودهردو هاوپی و هاوسهرو هاوده می

زینهار ئەم رازە شاراوێه به کەس مە ئی

هەر گولێ که بیلۆیت، هەرگیز ناپشکوی

(٤٣)

× - (گەمیە ی شوورا (٩٠١١) / (تیره بجانە) / (فغ) / (دەشتی) / (ناری)

× - (جگ): ٣ - ستیزه جوی = ستیزه روی / ٤ - امان = زمان

× - له هەندێك ژێدرگەل نیوه به پیتانی ١ و ٢ جیگۆرکی کران و نیوه به پیتی ٣ جیاوازه:

ز آن پیش از زمانه تابي بخوريم

با يكدگر امروز شرابي بخوريم

كاین چرخ فلک به گاه رفتن ما

× - (ید):

ههسته له خه، تا شهراوی بنۆشین

پیش که زه مانه بۆ نیستی بمانی چیته وه

هاکا رۆژنکیان ئەم چەرخە شەراشۆیه

دەلیقه یه کمان ناداتی ناویش بنۆشین

(٤٤)

× - (ٲهرازی)

× - ده درٲته ٲال بابا نه فزهلا

× - دوامین نیوه بهیت له ٲاچه دا بوته رسته ی (سه رسو ٲمان) که چی ده بوایه (ٲرسیار) بیٲه.

(٤٥)

× - (مونس الاحرار...)/ (ٲه ره بخانه)/ (فغ)/ (ده شتی)/ (تاریری)

× - (جگ) : واژه ی (تست) له نیوه دٲری سییه مدا (ماست) که چی (تست) راسترو گونجاوتره.

× - هندیك له باسکاران به هه له دایانه ته ٲال مه ههستی گه نهوی (? ١٠٨٩ - ? ١١٥٩)

× - سه عدی شیرازی ئیژی:

که شینکه له بیستانا سه وزده بی

خوش به حالم که دلم چهن شاد ده بی

ته ی دؤست لیگه ره تا کو به هار بی

شینکه بیینه له سه ر گلم شینده بی

× - (ٲ. د):

که به هه موری نه ورؤز رووی گولاله شؤریا

هه لسه و به جامی باده قینت ٲریارده

ته م چیمه نه که ئیم ٲؤ سه یرانگی تویه

سه بینی له خاکت هه موی ده ٲسکی گیا

(٤٦)

× - (ٲه ره بخانه)/ (فغ)/ (تاریری)

× - به گه واهی (لوبابو لئه لباب = کاکلی ئاوه زان) ی نووره ددینی عهونی، دوا نیوه به بیٲه

ته م چوارینه یه له نوسخه یه کی ده سنووسیکی (سیاسه ت نامه) ی نیزامولمولکی ٲووسی

تؤمارکراوه.

× - (جگ) ی ۲ و ۳ و ۴ :

" نتوان به گمان و شك همه عمر نشست "

" نتوان به گمان تمامی عمر نشست "

" آن به ننهیم جام می را از دست "

۳ - (ننهیم = بنهیم)

۴ - " نوشیم و نوشیم نه هشیار و نه مست "

۴ - در بی خبری مرد = مُرد

× - (پد) :

چونکه هیچ راستی و یه قین نیه له دهستان

ناتوانی هم موو ته من بژی به هیوای گومان

سا با جامه یلی باده دانه نیین له دهستان

له نه زانیندا یه کسانن هوشیاران و مهستان

(۴۷)

× - (بودلییان) / (تیره بجانده) / (فغ)

× - (جگ) نهم چواریندیه به دوو شیوهی دیکهش تو مارکراوه:

" دریاب که از روح جدا خواهی رفت / در پرده اسرار فنا خواهی رفت

می نوش که ندانی ز کجا آمده‌ای / خوش باش ندانی به کجا خواهی رفت "

و:

" دریاب که از روح جدا خواهی شد / در پرده اسرار فنا خواهی شد

می خور که ندانی ز کجا آمده‌ای / خوشباش ندانی بکجا خواهی شد "

(۴۸)

× - (فغ)

× - (جگ):

" ای آمده از عالم روحانی تفت

حیران شده در پنج و چهار و شش و هفت "

×- (ید) :

وشیاریه گیانت لیت دهرتازی و دهچی
لهپشت پهردهی رازی فهنا پیوار دهیی
مهی بنۆشه که نازانی له کویتوه هاتی
بهکهیف بۆی که نازانی بۆ کوئی دهچی

×- (پنج و چهار و شش و هفت) مه‌به‌ست : پینج هواس و چوار توخم و شه‌ش جیه‌هدت و
هه‌فت نه‌ستیره‌یه .

(٤٩)

×- فغ / ئاری / ژیلیرت لازار

×- ده‌دریته‌پالآ عه‌تتاری نیشابووری و نه‌هلی شیرازی (١٤٥٤-١٥٣٦ ز)

(٥٠)

×- تهره‌بجانه / فغ / ئاری / ژیلیرت لازار

×- (زار) = (باز) / (گلرنگ) = (ارغوان) / (باید) = (شاید)

×- ده‌دریته‌پالآ فه‌خه‌ددین عیراقی

×- له نیوه‌به‌یتی دووه‌مدا (له کوئی یه؟) راسته، به‌لام پاچه‌هوان له‌پیناو کیش و سه‌روادا (له
کۆ یه) ی نووسیه‌وه .

(٥١)

×- تهره‌بجانه / فغ / ئاری / لازار

×- (جگ) : " از تن برود زود روان پاکت "

×- له‌پیناو سه‌روادا، پاچه‌هوانی هۆزانه‌مان جینگۆرکیی ٣ و ٤ ی کردوه .

(٥٢)

×- بودلییان / تهره‌بجانه / نه‌خجانه‌وانی / فغ / ئاری / ژیلیرت لازار

×- (جگ) ی ٢ و ٤ :

" پر می قدحی بمن دهد برلب کشت "

" سگ به ز من است ار دیگر کنم یاد بهشت "

×- پاچھدی "سگ به ز من است..." = "سگ له من باشتره" نهک "ناممردم..."
×- نه خجھوانی بهرپهرچی داوه تهوه

(۵۳)

×- هیدایهت/ فغ/ دهشتی/ ژیلبرت لازار
×- (جگ): (می نوش) = (دریاب)/ (بهتر) = (خوشر)/
"می نوش و بیندیش که ماه بسی" / (گور) = (خاک)

(۵۴)

×- (بودلییان)/ (تیره بجانہ)/ (فغ)/ (دهشتی)/ (ژیلبرت لازار)
×- (جگ) :

۱: نمیشود = نمیکند / ۲: حالی خوش دار این دل پر سودارا / ۴: بتابد = بیوید
×- به جیاوازی نیوه دپیری دووه دم در پته پال عهتتاری نیشابووری یهوه:
"یک امشب خوش کن دل پر سودا را"
× نیوه به پیتی ۳ به ههله وا چاپکرا بوو:
گیانہ مانگه شهو مهی نۆش که یسن، که مانگ
×- (پد) :

چونکه سبہینئی بۆ کهس دابین نه کراوه
هه نووکه دلئی په ژارت خووش و شاد که وه
تهی مانگ مهی بنۆشه له م مانگه شهوه
چکو مانگ زۆر هه لئی و نامانین پته وه

(۵۵)

×- (فغ)
×- له ۲ دا (بینی) بۆ کیشی نیوه پته که له (دی) گونجاوتره
×- له ۳ دا (حال) له (کات) راستره.
×- له ۴ دا (رابردودا) بۆ کیشی نیوه پته که گونجاوتره.

(۵۶)

× - (بودلییان) / (تیره بخانه) / (فغ) / (دهشتی)
× - (جگ) : با يك دو سه تازه لعبتی... / آسوده = آزاد
× - (پد) :

وا وهرزی گولانه سا برۆ رابویره له گولستانی
له رۆخی روویارا وهل چهند هاوپی و کیوژلانی
هلو بادهم بهری چکو سه رخوشتین سبهینانی
میشکیان ئاسوده به له کهنشت و مزگه وتانی

(۵۷)

× - (سینده بادنامه) بی ناوهینانی خه پیام /
(نوزه تو له جالس) / (بودلییان) / (تیره بخانه) / (فغ) / (دهشتی)
× - (جگ) :

گیرم کی به اسرار معما نرسی
در شیوهی عاقلان همانا نرسی
از سبزه و می خیز بهشتی برساز
کأنجا که بهشت است رسی یا نرسی
× - (سازکه) له (سازکهین) راستره

× - حافظی شیرازی به باندۆری ئەم چوارینهیه ئیژی:
- به دهنگی سترا نیژیو مهی شادبهو بۆ رازی هه بوون که متر بگه پۆ
که کهسی به حیکمهت گرتی ئەم مه ته لهی نه کردۆ ته وهو نایکاته وه

(۵۸)

× - (تیره بخانه) / (روزن) / (تاریری) / (دهشتی)
× - (جگ) : شادی مطلب = شادی بطلب = شاهی مطلب
× - (شاهی مطلب = پادشایی مه خوازه) له هه موویان راستره، که چی (شادی مه خوازه)
قت له گه لێ تیه زین و جیهان بینی خه پیامدا ناگو ئیجت.
× - (پد) ی ۲ : هه ر گه ردیله یه که له خا کا که یقوبادو جه می که

(۵۹)

× - تهره بغانه / ناریری

× - جگ : ۱ - موجود هر آنچه هست نقش است و خیال

(۶۰)

× - بودلییان / تهره بغانه / فغ / ناریری

× - (جگ) : (باده) = (مل است)

(۶۱)

× - بودلییان / تهره بغانه / فغ

× - (جگ) : می خور که بزیر خاک = برخیز که عمرهاست

× - له نیوه بهیتی یه کم (گووت) نووسرابوو، هه لبه ته هه لئی چایه.

× - (ید) ی ء :

نهوه چی ده کمئی که له گه ل مه رگدا جووته !?

(۶۲)

× - تهره بغانه / دهشتی / ناریری

× - (جگ) : مؤذن = منادی

(۶۳)

× - بودلییان / تهره بغانه / فغ / ناریری

× - له ء دا نووسرابوو (ندی) له جیاتی (مهی) که هه لئی چایه.

× - ده درتته پال موعززی نیشابووری (م:؟ ۱۱۲۷ ز)

(۶۴)

× - (فغ) / (دهشتی)

× - پیویسته (وهك) بخریتته سهر نیوه بهیتی یه کم .

× - (جگ) : کهن = کیود = بلند

(۶۵)

× - بودلییان / تهره بغانه / فغ / ناریری

× - (پد) ی ۱ :

جامیکی شهراب صحت دل و دین دینی

× - جوانتر بوو ۳ ی نه چندهو پاچقهی بکر دبايه:

تهنیا مهی تاله لم سهرزه مینه

× - (چین) و (ماچین) : (چین و تورکستان) ه

(۶۶)

× - تهره بغانه / نه خجهوانی / فغ / دهشتی / ناریری

× - نه خجهوانی بهرپرچی داوه تهوه

× - (چپ) مهی فروشت = مهیی فروشت

× - (پد) ی ۱ و ۳ و ۴ :

" تا ناهیدو هدیف له ناسمانا دهره وشینهوه " *

" من سهرسامم لمم مهی فروشانه، که

لهوهی دهیفرۆشن چی چاکتر ده کړنهوه؟! "

* زهره = ناهید / مه = مانگ

(۶۷)

× - (فغ) / (دهشتی) / ژیلیرت لازار

(۶۸)

× - بودلییان / تهره بغانه / فغ / ناریری

× جیاوازی گپرانوه: (صراحی) = (ساغر)

× - له نیوه بهیتی سییه مدا نووسرابوو:

"تهو بادهی به مهی... " که هه لهیه کی زور زهقه! چونکه (باده) بهخوی (مهی) ه.

× - (پد) ی ۲ و ۴ :

" پهیکه ری تو پیاله یهوه باده که ی گیانه "

" نه شکیکه که خوینی دل تیدا پنهانه "

(۶۹)

× - تهره بغانه / فغ

- x ئەم چوارىنىدە (بە كەمىك جىياوازى نىوبەدىتى يەكەم) ھى مەھستى گەنجەوى يە
- x (جگ) : ۱- مى = بادە / ۲- بادە = جام
- x لە ۴ دا: (كەچى) لەجىياتى (منىش) بۆ واتا لەبارتەرە.

(۷۰)

- x تەرەبجانە / ئارىرى
- x ئەم چوارىنىدە بە گېرپانەۋىيەكى ھەندىك جىياواز دەدرىتەپال جەمالەددىن ئەبھەرى (سەدەى ۶ ك = ۱۲ ز) كە بەرپادەبەكى بەرچاۋ باندۆرىارى خەييامەۋ، دراۋەتەپال خەييام :
- " صېح است بيا بر مى گلرنگ زنىم
 وين شيشهء نام و ننگ بر سنگ زنىم
 دست از امل دراز خود بازكشيم
 در زلف نگار و حلقهء چنگ زنىم "
- شېخ سەلام ئەچنەۋ ۋەرىگېرپاۋە:
- "بەيىانە ساقى شەرابى گولپەنگ
 وردى كەين بە بەرد شيشەى نام و نەنگ
 دەست لە ئومىدى ژاكاۋ ھەلگىر
 بۆ زولفى لىۋول و بۆ دامانى چەنگ "
- x ۲ : (بىيالىھى گولپەنگ) نووسراپوۋ، كە ھەلەبە،
 چونكە (بادەى گولپەنگ) مەبەستە نەك بىيالىھ.
- x چەنگ : Harp نامىزىكى مۇسىقايى ژىدارە، كە ھەوت ژىي ھەبە ۋە بە تەنگوۋست
 لىئىدەدرى.

(۷۱)

- x نەخجەۋانى / سەپراف
- x نەخجەۋانى بەرپەرىچى داۋەتەۋە.

(۷۲)

- x تەرەبجانە

(۷۳)

× - (؟)

× - له ۴ دا (تاوهز = عهقل) له جياتی (زانين) راستره

(۷۴)

× - تهره بجانہ

(۷۵)

× - بودليبيان / (تهره بجانہ) / (فغ) / (دهشتی) / (تاریری) / (ژیلیبر لازار)
× - (جگ):

۱: ماییم و می و مصطبه و تون خراب /

ماییم و می و مطرب در این کنج خراب

۲: جان و تن و عقل و جامه در رهن شراب /

جان و تن و جام و جامه در رهن شراب /

جان و دل و جام و جامه در رهن شراب

۳: فارغ ز امید رفتن و بیم عذاب

× - رانای (تیمه) راسته لهم چوارینه‌ده‌دا و (پد) ی ۱:

تیمه و مهی و دلبر له توونی نهم ویرانه‌یه

(۷۶)

× - تهره بجانہ / تاریری

(۷۷)

× - تهره بجانہ / فغ

× - له ۳ دا (دوژمن به) نووسرابوو.

(۷۸)

× - بودليبيان / تهره بجانہ / فغ

× - جگ : ۱ - می خور که ز تو کثرت علت برد / قطره = جرعه

× - (دلۆیتک) نووسرابوو.

×- مامۆستا سه لاحتهددين ناشتی دهرياره ی نيوه دپړی دووهم ناماژه بۆ فدرموده ی موحه ممدی پیغه ممبر دهکات: " پاشی من ئوممه ته کهم دهبنه هفتاو سی تیره و لهو گه له دهسته یه، هفتاو دوویان دهچنه جهه ننه م و یه کیکیان رزگارد هبۆ و دهچیتته به ههشت "

(۷۹)

×- تهره بجانە / ئاربری

×- (جگ): چون فوت شوم = چون درگنرم ...

×- له ۲ دا له پینتاو سەر وادا (هه لگرنی) هاتوو، که چی (هه لگرن) راستره

×- (پد) ی ۲ و ۳ و ۴ :

به شه راب و جام ته لقینم بکهن

گهر ویستان له رۆژی په سلان مبلۆزنه وه

له خاکی بهر مه بجانە منه مبهکن

(۸۰)

×- بودلییان / ئاربری / ژیلبرت لازار

(۸۱)

× - (!?)

×- (پد) ی ۳ و ۴:

خاکم به باده بکه نه گل و له ته نم دهرخۆنه ی سهر کوویه

(۸۲)

×- فغ / ژیلبرت لازار

×- (جگ): "هر ناله که رندی بسحرگاه زند"

×- (پد) ی ۱ و ۲ و ۴ :

" قومیکمی مه ی له مولکی کاووس خاستره

له عهرشی قویادو مولکی تپوس باشتره "

" له تاعه تی زاهیدانی چاپلوسووس چاکتره "

×- کاروس : کهیکاووس کوپی که یقویادهو، دووهم پادشای که یانییه کانه به پیی شانامه ی فیردهوسی.

×- ٲوس : شاریکی دیرینه له خۆراساندا. گلکۆی فیردهوسی و ٲیمام ٲه بو حامدی غه زالی و شیخ ٲه حمده ی غه زالی لییه.

له وهیشه مه بهست له (ٲوس) " ٲوس کوپی نهوزه ٲ بیت، که یه کیکه له قوماندانه مه شهووره کانی ٲیران " به مه زنده ی شیخ سه لام.

(۸۳)

×- ٲه ره بجانه

(۸۴)

×- ٲه ره بجانه

×- له ۱ دا ده بویه بلّی: (ناخۆمه وه) یا (ناتۆشم)، چونکه (ناخۆم) بۆ (خواردن) ه نه ک (خواردنه وه)

(۸۵)

×- بود لییان / نه خجه وانی / فغ / ئاریری / ژیلبرت لازار

×- بریطی = ساقی

×- نه خجه وانی به ریه رچی دا وه ته وه

(۸۶)

×- نه خجه وانی / فغ

×- (جگ) : ۱- عمرت تا کی به خود پرستی کۆرد

×- ده در ٲه ٲه پالّ بابا ٲه فزه لّ و مه جده ددین هه مگر (۱۲۱۰-۱۲۸۷ ز)

×- نه خجه وانی به ریه رچی دا وه ته وه

×- لیّره دا (کۆرد) = (به سه رده چی) نه ک (به سه ریرد)

(۸۷)

×- بود لییان / فغ / ئاریری / ژیلبرت لازار

- ×- (جگ) : تا بتوانی طعنه مزین مستان را
 ×- (بنیادمکن) = (دامه مهزیننه) نهک (دامهزیننه)
 که پیچدهواندی مهبسته و، لهوهیه ههلهدی چاپ بیت.
 ×- دهدریتهپالّ بابا ئهفزلّ

(۸۸)

- ×- (!?)
 ×- (جگ) : هر روز بر آتم که کنم شب تویه
 ×- دهدریتهپالّ عهتتاری نیشابووری

(۸۹)

- ×- (!?)
 ×- دهدریتهپالّ کهمالهددین ئیسماعیل (م: ۱۲۳۷) به جیباوازیی نیوهدیپری چوارهم:
 و ز کیسهء پر، چهرهء گل خندان است

(۹۰)

- ×- له دهسنووسیکی میژوودار (رۆژی شهمه ههشتهمین شهبانی شهشسه دو نهوت =
 ۱۲۹۱ز) بدخهتی موحمهد نهبویهکر کوپی نهلحوسین لهگهلا ۸ چوارینهی دیکه بدناوی
 خهییام تۆمارکراوه/ بودلییان/ تهرهبخانه/ فغ/ دهشتی/ ناربری/ ژیلبرت لازار
 ×- (جگ) : (دومنی) = (کلوئی)/
 " با لاله رخی نشسته در بستانی "
 " با ماه رخی و گوشهء بستانی "

(۹۱)

- ×- (گه میه)ی شوورا ژماره (۹۰۱۱)/ (فغ)
 ×- (ج. ر.): مالّ = ما..
 ×- پاچهدی ۲ ههلهیهکی زۆر زهقه، دهبوایه نهچنهو بوایه:
 قهتسه له سهدهفدا دهبیتسه گوههر
 ×- (پد) ی ۳ و ۴ :

ته گهر سامان تيا بچیت وه لی سهر بچیتته وه
لیوان شبتی به تالده بی وه هاش ته ژیده بیتته وه

(۹۲)

- x تهره بجانده / نه خجه وانی / فغ / ثاری / ژیلبرت لازار
- x (جگ) : ۱- گویند: مرا که دوزخی باشد مست / ۲- ولیک = خلاف = دروغ
- x ده دریتته پالآ ته میر ته حمد گه نجهوی
- x نه خجه وانی به رپه رچی دا وه ته وه
- x پاچه یه کی رافه یانیه، به لام زور جوانه. ته مهش (ید) ی ۱ و ۲ و ۴ :
- " ده لین: دوزه بخ بز عاشق و مهسته "
- " قسه یه که، لی دلی پی نابه ستی "
- " سبه ی به هه شت وه ک لب ده یینی "
- x له ۳ دا ده بوایه بلآ (جییان) له جیاتی (جیگای)

(۹۳)

- x تهره بجانده
- x (ید) ی ۳ که به واتاو کیش له گه لآ نیوه به یته کانی ترا شیلگیر ده بی :
- ته ته وی بزانی به یه قین دوزه خ چیه ؟
- x له ۴ دا (که مهست) که پیوستی به (ی) یه .

(۹۴)

- x بود لییان
- x (دژوار) به (دیژوار) چاپکراوه، که هه لئی چاپه و (و) له پاشیا پیوسته

(۹۵)

- x تهره بجانده / ثاری
- x ده دریتته پالآ بابا ته فزه لآ

(۹۶)

- x (نزه توله جالس): جه مال شیوانی ئیژی: (لا دری قائله) / (ته ره بجانده) / (ثاری)

×- (جگ):

" گویند مرا که می پرستم هستم "

" ور عاشق و رند و می پرستم، هستم "

" هر کس به خیال خود گمانی دارد "

" من خود دائم هر آنچه هستم هستم "

" هر طایفه را به من گمانی دگراست "

" من مرد خودم "

×- له ۴ دا (دیزانم) نووسرابوو، که هه‌له‌ی چابه .

×- به هه‌ندیک جیاوازییهوه ده‌دریته‌پال بابا شه‌فزه‌ن:

گر من ز می شبانه مستم مستم.....

×- موغانه: له (موغ) سه‌وه، که پیاوی ئولی زه‌ده‌ده‌شتیه‌وه، له پله‌ی (موید) نزم‌تره‌وه، مه‌یی

موغان بۆته هیما له کنی سۆفیه‌کان و زۆریه‌ی هۆزانقاندا.

(۹۷)

×- بودلییان / تهره‌بخانه / ناریری

×- هه‌له‌ی چاپ: شکاندنت

(۹۸)

×- گه‌مییه‌ی ژماره (۹۰۱۱) / (ته‌ره‌بخانه) / (فغ) / (ده‌شتی) / (زیلبه‌رت لازار)

×- (جگ): ۱ و ۲ :

" برخیز و بیبا بتا برای دل ما "

" یک کوزه و می بیسار تا نوش کنیم "

×- (پد) ی ۲ : به‌شه‌نگیت بکه‌چاره‌ی ئاریشه‌مان

×- ده‌دریته‌پال مه‌ولانا جه‌لاله‌ددین

×- فه‌رپروخی سیستانی (۹۶۱-۱۰۳۷ ز) پینش خدیام وتوویه‌تی:

" هه‌لسه‌ با وه‌ل نه‌وگولا گۆزه‌یه مه‌ی بنۆشین "

پینش ته‌وه‌ی ده‌سی زه‌مان گل‌مان بکاته گۆزه "

×- هۆزانشانان عهتتاری نیشابووری، سهدی شیرازی، حافی شیرازی و جهماله ددین سلمان ساوجی (۱۳۰۰-۱۳۷۶) ... بهباندۆری ئەم چوارینهیه گهلێك هۆزانیان هۆنیوهتەوه.

(۹۹)

×- (تەرەبجانە) / (فغ) / (دهشتی) / (ژیلبرت لازار)
×- (جگ) : ۳- میگرد سبو و کوزه را = میگرد دلیر کوزه را
×- (ید) :

تێپه‌ریم به‌لای کارگه‌ی گۆزه‌سازیدا
دیتم به‌ پێشه‌کانی چه‌رخێك سوورده‌دا
بۆ گۆزه‌یه‌ لووله‌و ده‌ستکێك چنده‌کا
گوساخانه‌ له‌ کلۆخی شاو ده‌ستی گه‌دا

(۱۰۰)

×- له‌سه‌ر کاشییه‌ك كه‌ له‌ سالی (۱۲۳۵ ز) دا چێکراوه‌، دۆزراوه‌ته‌وه‌ و، به‌م شێوه‌ نووسراوه‌:

" در کارگه‌ کوزه‌گری رفتم دوش دیدم ز هزار گونه‌ گویا و خموش
آمد از درون کوزه‌ءبانگ خروش ای کوزه‌گر و کوزه‌کن و کوزه‌فروش "

×- (نوزه‌تو له‌جالس) / (تەرەبجانە) / (فغ) / (دهشتی) / (تاریری)

×- (جگ) ی ۳ و ۴ : " هر يك بزبان حال باخود میگفت "

" از دسته‌ی هر کوزه‌ برآورده‌ خروش " / " این کوزه‌ بدان کوزه‌ همی گفت بچوش " /
" ناگاه یکی کوزه‌ برآورد خروش " / " صد کوزه‌گر و کوزه‌خر و کوزه‌ فروش "

(۱۰۱)

×- (مونس الاحرار...) / (بودلییان) / (تەرەبجانە) / (فغ) / (دهشتی) / (تاریری)

×- (جگ) : سرخوش بودم که ... = سرمست بدم چو... / کلاشی = اویاشی.

×- سه‌بو: گۆزه‌لە‌ی بچوکه‌ قولفداره‌ له‌ سووراحی ده‌چی، و پتر له‌ سوآله‌ته‌.

×- کاشی: کورته‌ی (کاشانی) یه‌، واته‌ له‌ ناوی شاری (کاشان)، که‌ له‌ ئەسه‌لدا که‌ی شاهان بووه‌) هاتووه‌. شاری کاشان له‌ میژه‌ به‌ مافوورسازی و کاشیسازی و مۆزاییک و سوآله‌تسازی

به‌ناویانگه. سهر له‌ویه که زۆرینه‌ی پاچه‌وانه‌یلی چوارینه‌کانی خدیپام بۆ زمانین خۆیان
 وشدی (کاشی) یان پشتگویی خستوهو وه‌ریانه‌گه‌پراوه، یان هه‌له‌یان له پاچه‌یا کردوه!
 - (ید):

دویشهو شه‌ریکی کاشیم دا له به‌رد
 سه‌رخۆش بووم که هۆژانه وام کرد
 شه‌ریک پیی وتم به زمانی حال:
 شه‌لبتیت بووم، شبتیم ده‌بیته خه‌رخال

(۱۰۲)

- (ته‌ره‌بخانه) / (فغ) / (ده‌شتی) / (تاری) /
 - (جگ) : ۴ - قصریست که تکیه‌گاه صد بهرامست
 - (ید):

ئه‌م سه‌را کۆنه‌یه که جیهانی نامه
 نارامگی به‌له‌کی به‌یانی و شامه
 به‌زمیکه پاشماوه‌ی صه‌ت جه‌مه
 گۆرپیکه که خه‌وگی صه‌ت بارامه

- به‌ه‌رام : ناوی چهند پادشایه‌کی ساسانییه‌و، فه‌رمانده‌یه‌کی ئیترانش، ناقدارترین
 به‌ه‌رامی پینجه‌م شای ساسانییه که به‌(به‌ه‌رامی چووبین) ناسراوه‌و، به‌ راوچی که‌له‌کوئی
 شه‌ره‌تدار بوو.

(۱۰۳)

- (ته‌ره‌بخانه) / (نه‌خه‌وانی) / (فغ) / (ده‌شتی) / (ژیلبه‌رت لازار)
 - (جگ) : ۱ : جه‌مشید = به‌ه‌رام / در آن = درو
 ۲ : رویه = شیر / ۴ : آخر دیدی

- ده‌دریته‌پال حافظی شیرازی، که‌چی پیتش شه‌و عه‌تتاری نیشابوری و سه‌عدی شیرازی
 به‌باندۆری ئه‌م چوارینه‌یه چه‌ن‌دین به‌یتیان هۆنیوه‌ته‌وه!!
 - پاچه‌ی نیوه‌به‌یتی دووه‌م ناته‌واوه، شه‌مش (ید) ی چوارینه‌که‌یه:
 شه‌و کۆشکه‌ی جه‌مشید پیاله‌ی هه‌له‌ده‌دا تیا

ئاسك تيا زاو و رىوى لانهى كرد و حسىيا
ئەو بارامەى كە تەئفى تەمەنى راوە گۆپ بوو
ئەرى نەتبیىنى چۆن بە نىچچىرى گۆپ بوو؟!

(۱۰۴)

× - (تەرەبخانە) / (فغ) / (دەشتى) / (ژىلبەرت لازار)
× - (جگ): ۱ - قصر = كاخ / ۲ - شاهان همه بر درش نهادندى رو/
× - بنشسته همى گفت = بنشسته و مى گفت
× - دەدرىتەپالّ حافظى شيرازى
× - مەولانا خالد نەقشبەندى (۱۷۷۹ - ۱۸۲۶) بەم چوونگەيە ئىيۆى:
" چشم عبرت برگشا و تاق كسارارا بيين
پردەدارش عنكبوت و جغد نويت زن بود!"
واتە:

چاوى پەندىيارى وازكەو تاقتى كىسرا بىينه
پەردەدارى داپروۆشكەو ئىشكەرى باوەقوشە!
× - فەرپوخى يەزدى (م: ۱۹۳۸) بەچوونكەيەكى ھاومىژانە لە خولكەى ئەم چوارىنەو ئەوئە
پىشترو ئەوئە پاشتر دەئى:
لەچاو سەرفرازىدا كۆشكى قەيسەر هىچە
دارايى داراو ئىسكەندەرىش هىچە
لەچاو ئاوارەيسى ئىمەى هىمەتدار
سەت كاروانى گەنجىنەى زىپر هىچە
× - (كوندەبەي) ھەلەيەكى يەگجار زەقە بۆ پاچقى (فاختە = كۆتر، قومى، كەفۆك)
× - (پد):

ئەو كۆشكەى تەنگى بەفەلەك ھەلچىنيو
پادشاگەل لە دەروازەى دەيانەرد كېنو
لە بانىژەى دىتم كەفۆكەى ھەلنىشتو
ھەمىشە كزكز دەگما: كو كو كو كو؟

(۱۰۵)

- × - (تیره بجانِه) / (فغ) / (دهشتی) / (تاریری)
- × - (جگ): ۲- در چنگ گرفته = درپیش نهاده / ۴- چه شد = کجا
- × - بانڈوری چوارینہ یہ کی شہید بہ لُخی (م: ۹۳۶ ز) لہم چوارینہ یہ زور روونہ:
- " دوشم گزر افتاد بہ ویرانہء طوس
دیدم جغدی نشستہ برجای خروس
گفتم: چه خبرداری از این ویرانہ؟
گفتا: خبر این است کہ افسوس افسوس"
دوینیکہ ریم کہ فستہ کہ لاه کانی تپوس
لہباتی کہ لہ باب دیتم پہ پویہ کہ ہلنیشتبو
پرسیم: نهم ویرانہ یہ سالوخی چ بوو؟
وتی: سالوخی تہویہ کہ تہ فسوس تہ فسوس!

(۱۰۶)

- × - تیره بجانِه / فغ / تاریری
- × - لہ ۲ دا (و) پیویست بوو لہ نیوان (ناشیرین) و (نیکوی) دا.

(۱۰۷)

- × - (تیره بجانِه) / (روزن) / (نہ خجہوانی) / (فغ) / (دهشتی)
- × جگ: (ندھی) = (نکنی) / (خبر) = (کسی)
- × - نہ خجہوانی بہرہرچی داوہ تہوہ

(۱۰۸)

- × - (تیره بجانِه) / (فغ) / (تاریری)
- × - (جگ): ۱- غبار = بخار / ۲: کہ تا روز شمار = کہ ناخوردہ درست
- × - دہدریتہ پالآ عہتتاری نیشابووری
- × - (ید):

نہم گزرنشینانہ بوونہ گہردو ہلمان
گہردیلان لہ گہردیلانی دیکہ ترازان

ئەرى چ شەراوى بوو كە تاكو پەسلان
مەستيانىكرد كە بەم رادەيە بى ئاگان؟

(۱۰۹)

× - (لەمەتو لسراج) (۱۲۹۵ز) / (گەمبەي شوورا ژمارە ۹۰۱۱) / (تەرەبجانە) / (فغ) /
(دەشتى) / (تارىرى)

× - (جگ) :

" آنان كە كەن بودند و آنان كە نوند هريك پى يكدىگر يكايك بشوند

وين ملك جهان به كس نماند جاويد رفتند و رويم و باز آيند و روند "

" آنها كە كەنترند و آنها كە نوند هر يك به هواي خويش لختى بودند

اين سفله جهان به كس نماند جاويد"

" هر كس پس از آمدن يكايك بروند " / " اين كهنه جهان به كس نماند جاويد "

" رفتند، روند، ديگر آيند و روند "

× - دەدرتەپال سەناتى (? ۱۱۳۰ يا ۱۱۴۵) و بابا ئەفەزەل

× - (يد) :

ئەوانەي كە پىرپوونەو ئەمانەي كە گەنجىن

هەر يەكەو هەلپەيەتەي بۆ دابىنى مرازى خوە

ئەم كۆنە جىهانە بۆ هېچ كەس نامىنئەتەو

چوون و دەچىن، دىكەيانىش دىن و دەچىن

(۱۱۰)

× - (سوانح العشاق = دەليشەكانى عاشىقان) و لە نامەي (نامۆژگارى) ي ئەجمەدى

غەزالى (م: ۱۱۲۶ ز) بى تامازە بۆ ناوى خەبىيام هاتووەو، باسكار موحسن فەرزانە بەيەكەم

بەكارهينانى چوارىنەيك لە چوارىنەكانى خەبىيام لە تۆژىنەو بەيەكى ئاينىدا دەيژمىرى /

(گەمبەي شوورا ژمارە ۹۰۱۱) / (فغ) / (دەشتى)

× - (جگ) : " آيند يكي و ديگرى برنابند "

" بر هېچ دل از راز درى نگشايند "

" اين گردش مهر و مه كە مان بنمايند "

" بر هیچ کس این راز همی نگشایند "

" پیمانهای عمر به تو میپیمایند "

× - حافظی شیرازی چمان بهر سقی خدیام دهد آتیه، که نیوی:

فله کی خاموش له رازی دهر وونی پهرده چ ده زانی

تهی دادخواز چیه کیشمه کیشت وهل پهرده دارا؟"

× - چر : پهمانه = پهمانهی /

× - (ید) :

یه کیك ده هیتریت و یه کیك دهر فیئری

راز به گشتی بز هیچ که سیک نه کفشاه

جگه له م رادهیه ژ یازیمان نه در کینراوه

که پیوانهی ژیاغانه، نه چنه و ده پیوری

(۱۱۱)

× - (تهره بغانه) / (فغ) / (دهشتی)

× - (جگ) : بر بستر... / چندان که به صحرای عدم می نگرم

× - (ید) : زیندوو = شار دراوان

× - به سوکه جیاوازیسه که وه دهر تته پال عهتتاری نیشابوری

× - (چر) : چۆلی = چۆلیی

(۱۱۲)

× - (تهره بغانه) / فغ / تاریی

× - جگ : و ز دست اجل = دریای اجل

(۱۱۳)

× - بودلییان / (تهره بغانه) / تاریی

× - گپرانه و یکی تری هس که بهس نیوییدی یه که می هاویه شه:

یاران چو به اتفاق دیدار کنید

(۱۱۴)

× - تهره بغانه / تاریری

(۱۱۵)

× - بودلییان / فغ / ژیلبرت لازار

× - (جگ) : ۲- "نومیدشدم... .."

"تا کی غم مسجد برم و فکر کنشت"

× - له پینا و کیش و سه روادا پاچھی ده قاوده ق بۆته قوریانی.

(۱۱۶)

× - بودلییان / تهره بغانه

پاچھی ۴: تۆمی وا له خودی خۆیدا ناچینی

(۱۱۷)

× - (ژیلبرت لازار)

× - (جگ) : هر آنچه = تو چنانکه / اما = آيا

× - (ید):

شیخیک به موفلنگیک گوت: تۆ مهستی

له کۆشی ئەم بسین و ئەوهی هەر ساتی

گوتی: شیخم هەرچیت گوت منم وهلی

تۆ ئەوهی - که خۆت ده نوینی - به راستی؟!

(۱۱۸)

× - تهره بغانه / فغ / تاریری

(۱۱۹)

× - (نوزهتو لمه جالس) / (تهره بغانه) / (فغ)

× - (ید) :

ته مه نیکم هس تاریک و کاریکی ناراسته

مهینه تی ده پتری و ته نایی کهم و کاسته

سویاس بۆ یه زدان که هه رچی هۆی به لایه
نابیی بیخهینه مل کهسی تر، چکو نارپه وایه

(۱۲۰)

× - (ناری)

× - له (ته ره بخانه) دا گێرانه وهیه کی دیکه ی هه ندیک جیاواز هه یه:
نقشی است که در وجود ما ریخته ای
صد بوالعجبی ز ما برانگیخته ای
من از آن به از این نمی توانم بودن
کز بـوته مرا فروریخته ای
× - پاچه یه کی رافه یانه یه .

(۱۲۱)

× - (!?)

× - ده درێته پالآ بابا نه فه لآ و نه و حه ده ددینی کرمانی

(۱۲۲)

× - (فغ/ / ده شتی)

× - (جگ): ۲- چرا ز من = ز من چرا

× - حافزی شیرازی له م باره وه ئیژی:

هه له و گوناھی به نده ئه گه ر به هه ند وه رنه گیری

مانای لیپووردن و به زه یی په روه ردگار چیه؟!

× - (پد) :

که خامه ی داوهری یازیم ده نووسی بی من

سا بۆچی فه رو شه ر به سه ر ما ده سه پیتن؟

دوێکه بی من چوو نه فرۆش ده چی بی من

سا سه به ینی به چ به هانه یه ک لییم ده پرسن؟

(۱۲۳)

× - (بودلییان) /

×- (جگ) : بر = در

×- چپ: دهرناچی = دهرناچی

×- (ید) :

له سهر ریگاما ههزار داو دهنیی

دهلئی: ده تگرم گهر گامی بنیی

زه پیه له جیهانا بی قینت نیه

فهرمانتتهو به یاخی ناوم دهنیی

×- مهعه پری له خولگهی تهه چوونگه یه ده پرسی:

" فقل للغراب الجون إن كانَ سامعاً

أأنتَ على تغییر لولنك قادر؟! "

- له قهله پرهش پیرسه گهر بژنه فی :

تهری ده توانی رهنگت بگۆری؟! "

(۱۲۴)

×- ته ره بجانه

×- ده درته پال فخره ددین عراقی، عه پتاری نیشابوری، مهولانا

جه لاله ددین، تهو حه ده ددین کرمانی و سه رمد کاشانی !!!

(۱۲۵)

×- ته ره بجانه

×- (ید) ی ۱ و ۲ :

خۆت سازینهری کاری زیندوو، مردووی

خودانی تهه چه رخنه په راگه نده خۆتی

(۱۲۶)

×- (بودلییان) / (ته ره بجانه) / (دهشتی) / (تاریری)

×- (جگ) : ۱- از روی حقیقی نه از روی مجاز / ۳- بازیچه همیکنیم ... /

یک چند در این بساط بازی کردیم / بازیچه کنان بدیم بر نطع وجود /

۴- رقتیم بصندوق ...

× - (پد):

وا ئیتمه مان وهیلکانین فهله کیش یاریزان
لهرووی راستییوه نهک لهرووی مهجازان
له دیمی ههستیدا تاوی وازیکت پیمان *
یدک به کیش ده که فینه تابووتی نه مان
* وازیکت = بازی ده کا

(۱۲۷)

× - (بودلییان) / (تیره بجانده) / (فغ) / (دهشتی) / (ژیلبرت لازار)
× - (جگ) : ۳ - شنو = نگر / ۴ - چون آب درآمدیم و چون باد شدیم
× - به هه ندیک جیا وازییه وه ده دریتته پال مه ولانا جه لاله ددین
× - (پد) ی ۱ و ۲:

به زارۆکی بهینی شاگردی سهیدا بووین
بهینی کیش به سهیدایی خوه شاد بووین

(۱۲۸)

× - (تیره بجانده) / (فغ) / (دهشتی) / (تاریری)
× - (جگ) : ۲ - تو خواه فلك...
× - پیده چی خهییام سرووشباری ناصر خوسره وه (۱۰۰۳ - ۱۰۸۸)
که گالته به باوه پیرانی دۆنایدۆن ده کا: مردکی را به دشت گرگ درید...
× - (پد):

چونکه چهرخ به ئاره زوی ئاوه زمه ند ناخولی
کهیفی خۆته فهلهک به ههفت بۆمیره یا ههشتی
چونکه ده بی بمری و گشت هیواکان به جیبمینی
یه کسانه میروولهی گۆر بتخوا، یا گورگی دهشتی

(۱۲۹)

× - تیره بجانده
× - ده دریتته پال ته سیره ددین نهومانی (م: ۱۲۵۸ ز)

×- (پد) ی ۴: منیش وەسا شایستە و ئاوەزەمەند نیم

(۱۳۰)

×- (فغ) / (تاریری)

×- (پد):

گەر بەسەر فەلەکا زالدەبووم وەک یەزدان
ئەم فەلەکەم هەر لادەدا لە بنج و بناوان
فەلەکیکی تەرم لە نۆژەنەو دەئافران
کە ئازاد بە کامی دئی بپەسی ئاسان

(۱۳۱)

×- (بودلییان) / (تەرەبجانە) / (فغ) / (دەشتی)

×- (جگ) : تردد = تحیر

×- چپ: ئاسان / خپەرەومەندن

×- (پد) :

ئەو هەسارانەى نیشتەنى ئەم هەیانە
هۆگەلى دپدۆنگى و هیدمانى ئاوەزەمەندان
زینهار ئەکا سەرى بەنى ئاوەز بزرکەى
ئەو رێقەبەرەنە بەخۆشیان سەرگەردان

×- ئەجرامى ئاسمانى ئەمانەن: خۆر، عەتارد، زوهره، زەوى، مەپرخ، مشتەرى، زوحەل،
ئۆرانۆس و نیبتۆن.

(۱۳۲)

×- (بودلییان) / (تەرەبجانە) / (فغ) / (تاریری)

×- (جگ) : عقل = عشق

×- دەدریتهپال بابا ئەفەل و ئەو حەدەدەدین کرمانى (م: ۱۲۳۷ ز) و ئەو حەدى (م: ۱۳۳۷ ز)

×- مەعەرپى بەم چوونگەیه فەرموویەتی:

" فما أذنَبَ الدهرُ الذي أنتَ لائمٌ

ولكنْ بنو حواءَ جاروا و أذنبوا"

ئەو فەلەكەى لۆمەى دەكەى گوناھى نەكردووه
وہلەى ھەووازادەكان سەتەم و گوناھيان كەردووه
-x (پەد):

فەرپ بەدى لە ھەيم و ناخەين بەشەرە
شادى و خەم كەردەى قەزاو قەدەرە
سا مەياخە مل فەلەكا كە لەچارى
ئاوہزدا ھەزار جار لە تۆ يەچارەترە

(۱۳۳)

-x بودلییان / تەرەبغانە / تارىرى
-x دەدریتەپال ئەبو سەعید ئەبوئخەیر

(۱۳۴)

-x ژیلەرت لازار
-x دەدریتەپال شەيخ عەبدوللا ئەنصارى (۱۰۰۵-۱۰۸۸) و شەيخ ئەبو لەخەیریش
-x بەدەيتى / كوانى، بۆ واتاو كیش باشتەر بوو.

(۱۳۵)

-x تەرەبغانە / تارىرى
-x (پەد) ى (سەرەست) نەك (بەرىكەوت)

(۱۳۶)

-x (!?)
-x دەدریتەپال بابا ئەفزەل

(۱۳۷)

-x (!?) (!?) لە میان نزیکەى (۱۰۰۰ چوارینە) ى دراوہپالى خەيام دەقى فارسى ئەم
چوارینەيەم نەدۆزبەھە، بۆیە تۆم لەگینە ھى شاد رەوان عەونى ھۆزانقان خۆى بىت و بە
ھەلە كەوتبیتە نۆ پاچھەى چوارینەكانى خەيامەھە.

(۱۳۸)

×- بودلییان

۱: (دلی کهس) راسته

×- ۲: (قینت) بز کیش و واتا راسته

×- ۳: (بهختیاری) نهك (بهختیاری) راسته

×- ۴: (و) پاشی (پره‌نجینه) پیویسته

(۱۳۹)

×- (گه‌میه‌ی شوورا (۹۰۱۱) / (تیره‌بجانه) / (فغ) / (دهشتی) / (تاریری)

×- (جگ): معذوری اگر = سهل است / آن مایه که نوشی ز جهان یا پوشی /

معذوری اگر در طلب آن کوشی / تا عمر گرانمایه بدان نفروشی

×- (ید) ی ۱ و ۳ و ۴ :

له گیتیا نهو مایه‌ی پیی ده‌خۆی یا ده‌پۆشی

هه‌رچی مایه‌وه گشتی به‌لاشه، سا وشیاریه

تا ته‌مهنی گرانبه‌ها له پیناویا نه‌فرۆشی

(۱۴۰)

×- (فغ) / (دهشتی) / (ژیلبرت لازار)

×- (ید) :

گهر ئیتمه‌ش نه‌مینین جیهان هه‌ر ده‌مینی

هیچ ناوو ناو‌نیشان‌ئیکمان لی به‌جی نامینی

له‌مه‌وپیش که نه‌بووین خه‌وشیکی نه‌بووه

له‌مه‌ودواش که نه‌بین وه‌ك چاران ده‌مینی

×- مه‌عه‌رپی هه‌مان ناوه‌رۆکی نه‌م چوارینه‌یه نه‌چنه‌و به‌رجه‌سته‌کردوه:

" نزولُ كما زالَ أجدادُنا وبيقي الزمانِ على ما ترى

نهارَ يضيءُ وليلٌ يبيءُ ونجمٌ يغورُ ونجمٌ يُرى "

- ميناك باپیرائمان ئیتمه‌یش تیا‌ده‌چین

زه‌مانیش ده‌مینی‌تیه‌وه هه‌ر وه‌ك ده‌بینی

رۆژه‌یلی روناک‌ده‌بنه‌وه و شه‌وه‌یلی دادین

هه‌سه‌اره‌یه پیوارده‌بی و هه‌سه‌اره‌یه ده‌بیتری

فهره‌نگيله *

ئلریششه : کیششه، ویتیم.
ئاماده‌فانی : ئاماده‌گی، حوزوور
ئاوهز : عه‌قل
ئاوه‌زمنده : عه‌قلدار
ئه‌قپۆ : ئیمپۆ
ئه‌چنه‌و : ئاوها، وه‌سا
ئه‌پا : بۆ، لۆ.
ئه‌روه‌ند : ئاوه‌زدار، عاقل
ئه‌ز : من
ئه‌ندیشه : خه‌یال
ئۆل : ئاین، دین
ئیه‌تکردن : به‌خه‌تکردن، په‌روه‌ده‌کردن

*

بانلۆر : کاریگه‌ری
بانلۆردار : کارتیکه‌ر، موته‌سسیر
بانلۆربار : موته‌ئه‌سسیر
به‌رسف : وه‌لام
به‌رسقه‌ده‌ر : وه‌لامده‌ر، موجیب
به‌ئه‌ک : ئه‌به‌لق، ره‌ش و سه‌پی، باژگ، بازی
به‌پلۆی : بۆاک، سیسه‌بی، په‌ژمورده‌به‌ی
بت : دل‌به‌ر، یار
به‌ئه‌فه : به‌یسه، به‌یه.
به‌ستری : گۆزانی بلۆ، گۆزانی به‌چه
به‌له‌ز : خه‌یرا
به‌نه‌تا : کۆتای، په‌چمه‌وانه‌ی (سه‌ره‌تا)

بیاف : بوار، کاید، مهجال
بیرکاریشان : بیرکاریزان، ماتماتیکیزان
بیهن : بین، هه ناسه، نه فسه

*

پاچشه : وهرگپران
پاچشهوان : وهرگپر
پاژ : بهش، قسم
په خشاوهژنراو : نیم (هۆنراو+ په خشان)
په ندیار : حه کیم
په بیۆر : تویره، لیکۆلهره وه، باسکار
په یگیژ : متابع
په یگیژی : به دواداچون، متابعه
پرسیارقان : مئسائل
پوگال : سهراقان، له گۆ، خه ریک، مه شفغول
پوچکه : ئالۆز
پیتۆل : فرهزان، په ندیار، فه یله سوف
پیتۆلیی : فره زانین و په ندیاریی.
پیتوار : نادیار، غایب، محتفی
پیان : پیاله، جام
پیکفه : پیکه وه، هه فپرا
پینگاڤ : هه نگاوه

*

تل : په نهجه، قامک، کلک
تهڤ : هه موو، گشت
تهنا : ئاسوده.
تۆمارنامیژ : وه سائقی
تۆمارکردن : تدوین، تسجیل، نووسین

تۆمارکراوه : مُتُون

*

جاوید : نه مر، هدرماو

جغز : بازنه

جقات : کۆر، ئه نجومه ن

جفاکی : کۆمه لایه تی

*

چاڤکانی : سه رچاوه، چاوگ

چف : فیتل

چکو : چونکه.

چمان : وه ک بلیتی، کاتما

چوونگه : بۆچوون

چیده کا : دروستده کا، ده ئافرینی

چیکرد : درووستکرد، ئافراند.

چیشانۆک : حیکایه تی خورانی، ئه فسانه

*

خه فتن : نووستن.

خه وگه : نوین، منام

خودان : خاوه ن

خولگه : مه دار

خونکار : سولتان

خویا : دیار، روون، مه کشووف

*

ده په خشن : په خشده که ن

ده پتری : زیاد ده بی.

ده پابه : دهه لسه

ده پرسکی : سه وزده بی، شینه ده بی.

دەۋك : شېۋەزار، لەھجە

دەلپقە : ھەل، فرسەت

دەمىي : كاتىبى، ئېرەتتىي.

دەھزى : تىدەفكرى.

دوئشەو : دوئنى شو

دوئكە : دوئنى.

دېدگە : مەنزور، رۆيە

دېرۇكشان : مېژووناس

دېكەيان : ئەوانى تر.

دېم : روو، روومەت، روخسار.

*

رأبه: ھەلئسە.

رەبەن: سەلئەپپا، بى ژن

رسكانەوہ: شىنبوونەوہ

رۇشنەز: رۇشنېر، رووناكېر

رئقەبەر: بەرپتوہەر

رئقگە: مُنطَلَق، مُبْتَدَأ

رئقینگ: رئبوار

رئوزئ: ئاست، پلەوپايە.

*

زارۇكئى: مندالئىتى

زاگە: شوئنى لەدايكبوون، مەسقەت رەئس

زپەخەييامى : شىبە خەييامى

زپەدزى : دزى ئاسا، شەبەھ سەرىقە

زپەرەسەن : شىبە رەسەن

زەريالووش : ئۇقيانوس، عيگ

زفړين : گەرآنەوہ.

*

ژ : له.

ژنه فتم : بیستم.

*

سالیټو : سالتوما، ته قویم

سالوخ : هه وال

سپیډه : به بیان

سرووش : وه حی، ټیلهام

سرووشیار : مو حی، ملهم

سرووشیار : مستلهم، مستوحی

سه رناق : ناو نیشان، عینوان

سه لخ : بنه تای مانگ

سه یدا : ماموستا.

سه یدایی : ماموستانی

*

شالیار : وه زیر

شهریک : گوزه له، نۆشگه، سه بوو.

شهریکی کاشی : سه بووی کاشانی.

شبتی : وهك، میناك، شه بیه

شینگ : قودره ت

*

غوره : سه ره تای مانگ

*

فه پ : خپر

فپناخی : له خو یایی، غرور، شانازی

فلیشان : نایابکار

فلیشانی : نایابکاری، ټیبداع

*

فهيٽي : نەنگ، عەيب.

فېجا : ئىنجا

فېن : عەزم.

*

كارەيل : كارەكان، ئىشەكان، ئەرکەكان.

كاشكى : برىيا، خۆزگە.

كەشەر : كەوەر

كەشوك : كۆتر، قومرى

كركردن : تەلەففوز

كرىت : ناشىرىن

كفش : كەشف، دۆزىنەوہ

كفشنەبووہ : نەدۆزراوہتەوہ، كەشفنەبووہ.

كلوخ : كەپۆل، كەللەى سەر

كنووژ : چكوس، خەسىس، پىسسكە

كووس : دەھۆلى گەورە

كۇقان : خەم، كەسەر، خەفەت

كۆمەلئانى : جەمعى

*

گاڭا : كاتى، دەما.

گەردىلە : زەرپرە

گەلۆرى : سەفاهەت

گەر : ئەلئە

گورى : قورىانى

گۆرپچە : ئەلئەدى، لخد

گوزەشت : تىپەرى، بورى

گوساخانە : بىياكانە

گومانبار : گومانلیتکراو

گیانهیل : رۆحه‌کان

گیۆل : مه‌زه‌و، میزاج

*

له‌پکه : گویچکه ماسی، سه‌ده‌ف.

له‌عل : یاقووتی سوور.

له‌گینه : ره‌نگه، موخته‌مه‌له

له‌وره : له‌وی.

له‌یره : لیتره

لنشکا : له‌ناکاوه، نشکیقا.

لۆ : بۆ، ئه‌پرا

لۆزین : لاواندنه‌وه، شیننامه

لۆ : به‌لام.

لیوان : ده‌فر

*

مه‌زه‌و : گیۆل، میزاج

مه‌ژگ : میشک، مه‌غز.

مه‌ژنه‌فه : مه‌بیسه

مه‌گه‌ز : میش

مه‌نهر : ئاسه‌واری ماددی و مه‌عنه‌وی، شوینه‌وار

مه‌رۆقاندن : آنسنه

مشه‌ختبوون : ئاواره‌بوون

مکووم : به‌ریا، به‌ره‌ئست، به‌رگر

موفلنگ : قه‌چیه

میچ : سه‌قف

میناک : وه‌ک، وه‌کو

میناکی : میستال، نمونه

*

ناپتئى : زيادنا بى

ناخودناگا : لاوعى

ناپهسى : ناگهى

نازانينپه: نه زانگار، لانه درى

نازقپئى : ناگه پئته وه، نايه ته وه

ناقدار : ناودار، نامدار

ناقشما : ناوغما، كشاف اسماء

ناوكۆي : به واسيته، نقلاً عن، عبق

ناههرمان : نا جاويد.

ناهيدي : هه ساره ي (زوهره).

نه كفشاهه : نه دۆزرا وه ته وه.

نه ژنه فتمه : نه مبيستتوه.

نهمازه : نه خاسمه ، (لاسيما)

نهنگ : عه يپ.

نه عين : نه يئنى، پيوارى، په نهانى.

نقيچرك : كوره زاء، كچه زاء، حه فيد، حه فيده

نۆشگه : شهريك.

نها : نهۆ، ئيسه، ئيستتا، ئيره ننگه

نهۆ : ئيستتا، نها، ئيره ننگه

نيستى : نه بوون، عه ده م.

*

وازنه يه يرى : واژنه هيئى

واژى : باژى، گه مه

ويپههل : له مه به سه ره وه، فصاعداً...

وهل : له گه ل، دگه ل.

وهسا : وه ها، تا وه انه.

وهلی: بهلام
وهیلکان: بووکهله
ویژا: بگۆ، ناطق.
ویم: کیشه، تاریشه.
*

هاژنین: تیکدان، شکاندن، تهچتیم

هاقیبوون: نامۆبوون

هاماج: فەزا

هاومیژ: هاوچەرخ

هەبیس: زاھید

هەرماو: جاوید، ئەبەدی

هەژ: شایسته

هەس: هەیه

هەسارۆک: کوپکب، ئەستێرۆکه

هەستی: بوون، وجود.

هەلبەستقانی: قریض، هۆنراوی کیش و سهروادار

هۆزانیتیی: شیعریهت

هۆیەل: هۆیهکان، ئەسباب.

هۆوم: کۆمەله بەردیکه ئاماژهی نیشاندهری راسته رتیه

هەقدژ: تناقض، تضاد

هەقدژی: موفارەقه

هەقرا: پێکەوه.

هەقپەئی: هاوپای

هەقیاز: فاضل

هەقیازی: فضل

هەمره: (سوف)، (س) ئامرازی ئایندهیه

هەزرقان: بیومەند، موفەکەر

هَلْز : هه‌لسه، رابه

هۆقانه : وه‌حشییانه

هه‌یف : مانگ

هیدمان : حایر، دۆشداماو

هیدمانی : حه‌یره‌ت، دۆشداماوی

هه‌یز : هه‌یمان، هه‌یشتا.

هه‌یم : بناغه، بنچینه

*

یازی: سه‌رنوشت، چاره‌نوس.

چاڤکائی و ژیدرهیل

به فارسی - په پرتوک:

- ۱- می و مینا سیری در زندگی و آثار حکیم عمر خیام نیشابوری / بکوشش : علی دهباشی / چاپ اول (۲۰۰۴) هنر سرای گویا - تهران
- ۲- رباعیات حکیم عمر خیام، تنظیم بر اساس قافیه / توسط: امیر حسن خنجی، با مقدمه بر رباعیات خیام نوشته صادق هدایت به سال (۱۹۳۴) www.iran-tarikh.com
- ۳- رباعیات حکیم عمر خیام نیشابوری / به اهتمام و مقدمه: محمد علی فروغی و دکتر قاسم غنی / چاپ دوهم (۱۹۸۵) تهران
- ۴- رباعیات خیام (طربخانه) به کوشش: یار احمد رشیدی... / به تصحیح: استاد علامه جلال الدین همائی (۱۹۹۳) نشر هما - تهران
- ۵- رباعیات حکیم خیام (طربخانه) یار احمد رشیدی (...). / با مقدمه و حواشی: عبدالباقی گولپینارلی / باهتمام: رحیم رضازاده ملک (۲۰۰۷) تهران
- ۶- دمی با خیام / علی دشتی / چاپ دوم (۱۹۹۸) اساطیر - تهران
- ۷- نقد و بررسی رباعی های خیام / محسن فرزانه / چاپ یکم (۱۹۸۶) کتابخانه فروردین - تهران
- ۸- دانشنامه خیامی / رحیم رضازاده ملک / چاپ اول (۱۹۹۸) تهران
- ۹- خدیام نامه، روزگار، فلسفه و شعر خیام / محمد رضا قنبری / چاپ چهارم ۲۰۱۰ انتشارات زوآر - تهران
- ۱۰- رباعی های خیام با ترجمه: انگلیسی، فرانسه، المانی، عربی / نگارگر: حسین بهزاد / مقدمه: مینورسکی / مؤخره: اردشیر تاکستانی (۲۰۰۵) تهران
- ۱۱- رباعیات عمر خیام / بزبانهای: فارسی، انگلیسی، فرانسه، المانی، اسپانیایی، عربی، ترکی، روسی، ژاپنی، ارمنی، ایتالیایی / مقدمه: محسن فرزانه / چاپ سوم (۲۰۰۶) نشر پارسا - تهران
- ۱۲- رباعیات حکیم عمر خیام، با ترجمه به زبانهای: عربی، اردو، انگلیسی، فرانسه، المانی / مقدمه: دکتر امیر عباس مجذوب صفا / چاپ چهاردهم (۲۰۰۷) انتشارات اقبال - تهران.

۱۳- رباعیات حکیم عمر خیّام، بر آخرین پژوهشها : پرفسور آرتر آری- ژیلبرت لازار/ فارسی، انگلیسی، فرانسه/ مقدمات : آری، محمد تقی جعفری و محمد اسلامی ندوشن/ چاپ اول (۲۰۰۸) انتشارات جازاده- تهران

۱۴- هستی و مستی / حکیم عمر خیّام نیشابوری/ بهروایت: حکیم دکتر دینانی/ گفتوگو از: کریم فیضی/ چاپ دوم (۲۰۱۰) تهران

۱۵- سیر رباعی/ دکتر سیروس شمیسا/ چاپ دوم (۱۹۹۵) تهران

۱۶- نزهه المجالس چهار هزار رباعی برگزیده از سیصد شاعر، از قرن چهارم تا قرن هفتم/ تألیف: جمال خلیل شروانی/ به تصحیح و تحقیق و با مقدمه و شرح حال گویندگان و توضیحات و فهرستها از: دکتر محمد امین ریاحی/ چاپ دوم با تجدید نظر نهایی (۱۹۹۶) انتشارات علمی تهران

۱۷- باران هزار ابر سرگردان، یادداشتهایی بر رباعیات کهن پارسی/ سید علی میر افضلی/ <http://mirafzali.blogfa.com>

۱۸- جام جهان بین/ محمد اسلامی ندوشن/ چاپ اول (۲۰۰۳) نشر قطره - تهران

۱۹- تاریخ ادبیات ایران/ یان رییکا، با همکاری: اوتکار کلیما... و دیگران/ ۲ جلد/ ترجمهء ابو القاسم سری (۲۰۰۳) تهران

۲۰- دیوان رودکی.../ تنظیم، تصحیح و نظارت: جهانگیر منصور (۱۹۹۴) تهران

۲۱- شاهنامه/ ابو القاسم فردوسی/ ۲ جلد/ بر پایهء چاپ مسکو/ چاپ سوم (۲۰۰۷) هرمس- تهران

۲۲- فردوسی/ محمد امین ریاحی/ چاپ سوم (۲۰۰۱) تهران

۲۳- دیوان رباعیات ابو سعید ابو الخیر/ www.iranEman.com

۲۴- رباعیات سنائی <http://ganjoor.net>

۲۵- مهستی گنجوی/ رباعیات/ ترتیب و مقدمه: رفائیل حسین/ زیر نظر: محمد آقا سلطان زاده ۱۹۸۵ باکو

۲۶- رباعیات خاقانی/ <http://ganjoor.net/khaghani>

۲۷- مختارنامه، رباعیات عطار/ ganjoor.net/attar/mokhtarname

- ۲۸- دیوان و رساله المفید للمستفید/حکیم افضل الدین محمد مرقی کاشانی (بابا افضل)/
بررسی، مقابله و تصحیح: مصطفی فیضی، حسن عاطفی، عباس بهنیا، علی شریف/ چاپ
اول (۱۹۸۴) کتابفروشی زوآر- تهران
- ۲۹- کلیات دیوان شمس تبریزی/مولانا جلال الدین بلخی/ با مقدمه و تصحیح: محمد
عبّاسی/ چاپ چهارم (۱۹۹۰) تهران
- ۳۰- کلیات سعدی/تصحیح: محمد علی فروغی/ ویراسته‌ی: کاظم عابدینی مطلق/چاپ
اول (۲۰۰۷) تهران
- ۳۱- رباعیات انوری / <http://ganjooor.net/anvari/divan>
- ۳۲- رباعیات اوحدی / <http://ganjooor.net/ouhadi/divan>
- ۳۳- رباعیات عراقی / <http://ganjooor.net/eraghi/divan>
- ۳۴- کلیات عبید زاکانی/ تصحیح و تحقیق و شرح: پرویز اتابکی/ چاپ دوم (۲۰۰۳)
انتشارات زوآر- تهران
- ۳۵- دیوان حافظ/تصحیح: قزوینی- غنی/به کوشش: رضا کاکائی دهکردی/چاپ اول
(۱۹۹۸) تهران
- ۳۶- حافظ/ بهاء الدین خرمشاهی/ چاپ چهارم (۲۰۰۸) انتشارات طرح نو- تهران
- ۳۷- رباعیات سلمان ساوجی / <http://ganjooor.net/salman/divan>
- ۳۸- دیوان شاه نعمت الله ولی/ به کوشش: بهمن بناروانی/چاپ سوم (۲۰۰۷) انتشارات
طلایه- تهران
- ۳۹- دیوان کامل جامی/ ویراسته: هاشم رضی (۱۹۶۲) انتشارات پیروز- تهران
- ۴۰- دیوان امیر نظام الدین علیشیر نوائی (فانی)/ بسعی و اهتمام: رکن الدین هُمایونفرخ/
چاپ اول ۱۹۹۳ انتشارات کتابخانه ابن سینا- تهران
- ۴۱- دیوان هلالی جغتائی/بتصحیح و مقابله و مقدمه و فهرست از: سعید نفیسی/چاپ سوم
۱۹۹۶ انتشارات کتابخانه سنائی - تهران
- ۴۲- رباعیات شیخ بهائی عاملی/ ئینتہرئیّت
- ۴۳- گزیده‌ای از دیوان فرخی یزدی/ترجمه مقابله‌ای فارسی- انگلیسی: دکتر علاءالدین
پازارگادی ۲۰۰۳ انتشارات رهنما- تهران

۴۴- نیما یوشیج/ مجموعهی کامل اشعار فارسی و طبری/ گردآوری و تدوین: سیروس طاهباز/ چاپ چهارم ۱۹۹۶ انتشارات نگاه- تهران

۴۵- از پست ویلند ترجمه/ کریم امامی/ چاپ دوم (۱۹۹۶) تهران

۴۶- شاعران کُرد پارسی گوی/ سید عبدالحمید حیرت سجّادی/ چاپ اول ۱۹۹۶ نشر احسان - تهران

به فارسی - وتارو لیکۆلینهوه:

۱- ساخت گفتمانی و متنی رباعیات خیّام/ دکتر لطف الله یار محمدی/ مجلهء (مترجم) سال دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۹۹۲

۲- رباعیهای اصیل خیّام/ محسن فرزانه (تینتهرنیّت)

۳- از رسالات خیّامی تا رباعیات/ علیرضا ذکاوتی قراگزلو (تینتهرنیّت)

۴- کارنامهی خیّام پژوهی در سدهی چهاردهم/ کاووس حسن لی و سعید حسام پور/
www.SID.ir

۵- جام خیّام در دستان لایق شیرعلی شاعر فارسی گوی تاجیک/ شاه منصور خواجهاف
(۲۰۱۲)

به عهده بی - پدپرتوک:

۱- رباعیات عمر الخیّام.../ معرّبة نظماً: ودیع البستانی/ عربی، انگلیزی، فرنیسی، المانی،
أردی/ ط ۲ القاهرة

۲- رباعیات الخیّام/ ترجمها عن الفارسیّة نثراً ونظماً: جمیل صدقی الزهاوی/ ۱۹۲۸ مطبعة الفرات
- بغداد

۳- عمر الخیّام الحکیم الریاضی الفلکی النیسابوری/ احمد حامد الصراف/ ط ۳/ ۱۹۶۰ بغداد .

۴- رباعیات عمر الخیّام/ الترجمة العربية عن الفارسیة: أحمد الصّافی النجفی - أحمد رامی/ الترجمة
الإنکلیزیة: إدوارد فیتزجرالد/ تقدیم: بندر عبدالحمید/ دار المدی ۲۰۰۳

۵- ثورة الخیّام/ عبدالحق فاضل/ ط ۲/ ۱۹۶۸

۶- كشف اللثام عن رباعیات الخیّام/ تألیف العلامّة: ابو النصر مبشر الطرازی الحسینی/ ۱۹۶۷
القاهرة

۷- رباعیات عمر الخیّام/ ترجمة: صالح الجعفري/ تحقیق و تقدیم: د. صالح ذهب/ ط ۱/ ۲۰۰۷ بیروت

٨- رباعيات عمر الخيام/ ترجمها نظماً عن الفارسية: محمد صالح القرق/ ط١/ ٢٠٠٨ دار المناهل-

بيروت

٩- رباعيات الخيام مع الترجمة الإنجليزية للشاعر فيتزجيرالد/ ترجمة وتقديم بيدر توفيق/ ط١/ ١٩٨٩

القاهرة

١٠- الإمام والحكيم، حجة الحق، الفيلسوف، العالم عمر الخيام والرباعيات/ تأليف: د. عبدالمعتم

الحفني/ ١٩٩٢ القاهرة www.al-mostafa.com

١١- الآراء الفلسفية عند أبي العلاء المعري و عمر الخيام، دراسة مقارنة/ د. تغريد زعيميان/

www.al-mostafa.com

١٢- فن الرباعي، مختارات من الرباعيات الفارسية/ ترجمة وتقديم: محمد نورالدين عبدالمعتم/ ٢٠٠٥

القاهرة

١٣- مختارات من الشعر الفارسي/ الدكتور محمد غنيمي هلال/ راجع الترجمة: احمد رامي/ ١٩٦٥

القاهرة

١٤- فنون الشعر الفارسي/ د. إسعاد عبدالهادي قنديل/ ط١/ ١٩٧٥ القاهرة

١٥- رباعيات نظام الدين الأصفهاني.../ حققها وقدم لها: د. كمال ابوديوب/ ط١/ ١٩٨٣ بيروت.

١٦- تتمة صوآن الحكمة/ ظهيرالدين البيهقي/ www.alwarraq.com

١٧- تاريخ الحكماء قبل ظهور الإسلام و بعده نزهة الأرواح و روضة الأفراح) شمس الدين

الشهرزوري/ تحقيق: د. عبدالكريم ابو شويرب/ دار بيبليون- باريس (بلا تاريخ)

١٨- ابوالعلاء المعري، المنتخب من اللزوميات.../ إختاره وقدم له...هادي العلوي/ ط١/ ١٩٩٠

مركز الابحاث والدراسات الاشتراكية في العالم العربي

١٩- التشيع والتحول في العهد الصفوي/ كولن تيرنر/ ترجمة: حسين علي عبدالساتر/ ط١/ ٢٠٠٨

منشورات الجمل/ ألمانيا- بغداد.

٢٠- بحثاً عن الجمال/ ف. سميلجا / ترجمة: عبدالله حبة/ ١٩٧٦ موسكو

٢١- التقويمان الهجري والميلادي/ فريمان جرنفيل/ ترجمة: د. حسام محيي الدين الألووسي/ ط٢/ ١٩٨٦

بغداد

٢٢- المنجد في الأعلام دار المشرق - بيروت ١٩٩٦

به كوردي:

١- چاريه نديت خديامي/ وه رگتپر : مهلا خهليل مشهختي/ ١٩٩٦ دهوك - كوردستان

- ۲- چوارینه‌کانی خه‌یام/ وەرگێپرانی : ئه‌حمده شالی/ ۱۹۹۹ سلێمانی - کوردستان
- ۳- خه‌یامی هه‌ژاران/ لیکۆلینه‌وه : سه‌لاحه‌ددین ناشتی/ ۲۰۰۱ هه‌ولێر- کوردستان
- ۴- چوارینێن خه‌یام/ وەرگێپرانا: د. کامیران به‌درخان/ د. عه‌بدوڵلا یاسین ئامیدی ژ تییین لاتینی فه‌گواستییه‌و پێشه‌کی و فه‌ره‌نگ بۆ به‌ره‌هه‌فکریه/ ۲۰۰۴ هه‌ولێر
- ۵- کوردو خه‌یام نه‌ناسین/ خوسره‌و جاف/ ۲۰۰۴ هه‌ولێر- کوردستان
- ۶- چوارینه‌کانی خه‌یام/ که‌ریم مه‌مه‌د صالح په‌نا به‌خودا/ ۲۰۰۸ هه‌ولێر
- ۷- چوارینه‌کانی خه‌یام/ وەرگێپراوی : سه‌لام/ له‌ژێر چاودێری : مامۆستا عه‌لاهه‌ددین سه‌جادی/ انتشارات کردستان - سنه، چاپی یه‌که‌م (۲۰۱۰)
- ۸- خه‌یام/ وەرگێپران : شیخ عه‌بدوڵلا بارزانی/ ۲۰۱۰ ده‌وک
- ۹- دیوانی عه‌ونی/ پێداچوونه‌وه‌و ریکه‌خستن : فه‌ره‌اد عه‌ونی/ چاپی دووهم/ هه‌ولێر- کوردستان ۲۰۱۱
- ۱۰- دیوانی گۆزان/ محمدی مه‌لا که‌ریم کۆی کردوه‌ته‌وه‌ و ئاماده‌ی کردوه‌و پێشه‌کی و په‌راوێزی بۆ نووسیه‌وه/ به‌غدا ۱۹۸۰
- ۱۱- که‌مالی و ئه‌ده‌بیاتی فارسی، به‌راوردکاری/ د. مه‌مه‌د نوری عارف/ چاپی یه‌که‌م ۱۹۹۹ هه‌ولێر- کوردستان
- ۱۲- میژووی ئه‌ده‌بی کوردی، به‌رگی حه‌وته‌م B/ د. مارف خه‌زنه‌دار/ ۲۰۰۶ ده‌زگای چاپ و بلاک‌کردنه‌وه‌ی ئاراس

ئینته‌رنیته‌ (گه‌شتی):

به‌ زمانێن: عه‌ره‌بی، فارسی، تورکی، ئینگلیزی، ئیسپانی، پۆرتوگالی و ئوردی، نه‌مازه
 (ئینسکلۆپیدیای ئازاد) Wikipedia, the free encyclopedia

جەلال زەنگابادی

* جەلال حوسپین عەمەد پالانی لورستانی

* ھۆزناشان و پەییۆرە بە زمانین عەرەبی و کوردی و، پاچەوانە لە نیوانیان و، بۆیان لە زمانین : فارسی، ئینگلیزی، ئیسپانی و تورکییە. جگە لە ناوی راشکاوی خۆی (جەلال وەردە) و (جەلال زەنگابادی) بە پتر لە دە ناوی خوازاو بەرھەمی پەخشکردۆتەو. ھەندێ جار بەرھەمە عەرەبییەکانی دەکوردینێ و، ھەندێ جاریش بەپێچەوانەو، جارجاریش دەقە بیانییەکان بۆ عەرەبی و کوردی لە ھەمان کاتدا وەردەگیرێت.

* لە (۱ کانوونی یەکەمی ۱۹۵۱) لە گوندی (قەلا) ی پالانی، لە دەھەری زەنگاباد - کوردستانی عێراق لەدایکبوو، لە کۆتاییەکانی سالی ۱۹۶۰دا باوکی بەھۆی ھەلۆستی نیشتمانیپەرورەییەو تیرۆرکراو، بۆیە بۆ بژیوی خۆی و خێزانیان ملی ناوێتە چەندین کارو پیشەووە سەرفرازانە ژیاو، تەنانەت لە سالی (۱۹۸۷-۱۹۹۷) دا لەسەر شووسە کتیبەکانی نامەخانە ی خۆی فرۆشتوو.

* لەسالی ۱۹۶۹دا خانە ی مامۆستایانی لە کەرکوک تەواوکردوو، بیست ساڵ (۱۷ سالی رەبەق دوورخراو نیمچەدوورخراو لە گوندانی دوور و ھەردوو) مامۆستایەتی کردوو، لە سالی ۱۹۹۲دا راژی بۆ وەزارەتی رۆشنایی ھەریمی کوردستان گواستۆتەو.

* خۆرۆشنھەزەر، کە لە سالی ۱۹۶۱و دەستی بەخویندەوکی کۆزانی کردوو، لەسالی ۱۹۶۳و دەستی داوێتە نووسین و، لە سالی ۱۹۶۷و و پێھەل بەرھەمێن زۆر زەبەندە لە رۆژنامە و گۆڤارەکانی عێراق و دەرەو، ئینتەرنیٹ بلاوکردۆتەو.

* ھەر لە لاوتیئەییەو وەکو کەسایەتییەکی رادیکالی سەربەخۆ خەباتی رۆشنھەزری کردوو، نەخاسە لەبەواری ھەڤەپەشییەتی رۆشنھەزرییدا. بەلام لە دەیان کتیبی دانراو وەرگیرداری تا ئیستا دە- دوازدە کتیبیکی پەخشکراون.

* لە سالی ۱۹۷۷و تا ۱۹۸۸ وەکو نووسەر لە گۆڤاری (الثقافة) ی دکتۆر سەلاح خالص کاری رۆژنامەفانی کردوو، ھەرھەم لەپاشی راپەرینی ۱۹۹۱و وەکو نووسەر و سەربەرشتیاری زمانەوانیی و سکریتیژی نووسین و سەرۆک و جیگری سەرۆکی نووسین لە چەندین رۆژنامەو گۆڤاری ھەریمی کوردستاندا کاری کردوو، لە چەند بۆنەییەکی رێژلێناندا ریزی لێنراو: سەندیکای رۆژنامەفانانی کوردستان لە (۱۹۹۳) و (۱۹۹۸) و وەزارەتی

رۆشنییری هه‌ریمی کوردستان له (٢٠٠٣) و بنکه‌ی گه‌لاویژ له (٢٠٠٥) و بارزان نیوز له (٢٠١١)

* به سه‌دان ده‌قی وێهه‌فانی و هزری و ده‌یان کتیبی پاچفه‌کراو و دانراوی وێهه‌فانین کوردو عیراقی (که هه‌ندیکیان مامۆستای زانکۆن) بێداچۆته‌وه و چاکسازی کردوه.

* سه‌دان وتارو لیتۆژینه‌وه‌و بابه‌تی پاچفه‌کراوی له رۆژنامه‌و گۆفاران‌ی عه‌ره‌بی و کوردی بلاویۆته‌وه، له ده‌یان په‌رتووک‌ی دانان و پاچفه‌ی، ئهم په‌رتووکانه‌ی بلاویۆته‌وه:

١- عشرون قصّة کردیّة/ ترجمه مشترکة/ ١٩٨٥

٢- ساعات من قصب/ ٦٠ قصيدة مختارة لشيركو بيگس/ ترجمه مشترکة/ ١٩٩٤

٣- أوتار التنائي.../ فرهاد شاکلي(٦٩ قصيدة) ترجمه ٢٠٠٤

٤- ظلّ الصّوت و قصص أخرى/ حمد کریم عارف/ ترجمه و تقدیم ٢٠٠٥

٥- قصائد تأبى أيّ عنوان و...../ (٢٥ قصيدة) جلال زنگابادي ٢٠٠٩

٦- ها هي معجزتي/ (٦١ قصيدة حب) جلال زنگابادي ٢٠٠٩

٧- تأبى المنفى أينما رحلت/ ١٠ قصص: فاضل کریم احمد/ ترجمه مشترکة ٢٠٠٩

٨- سنة في المحيم/ مذكرات: مه‌باباد قرداغی/ ترجمه ٢٠١٠

٩- دیوان عمر الحیّام/ دراسة و ترجمه منثومة ٢٠١٠

١٠- الثقافة الكردية، مشکلات، معضلات و آفاق... ٢٠١٠

١١- ثلاث قصص للفتیان/ گه‌لاویژ/ ترجمه ٢٠١٢

١٢- أسطورة كلي ناورکردان، قصة طويلة للفتیان/ گه‌لاویژ/ ترجمه ٢٠١٢

١٣- الخادمة، رواية/ گه‌لاویژ/ ترجمه ٢٠١٢

١٤- خورخيه مانريكي شاعر عصره.../ تأليف و ترجمه ٢٠١٢

١٥- الرحيل الدامي، رؤمان / حمد ك ريم عارف / ترجمه ٢٠١٢

١٦- (٨١ چامه‌ی هه‌لبیۆتێردراوی سه‌رگۆن بۆلێس)، پاچفه‌ بۆ کوردی - ٢٠١٢.

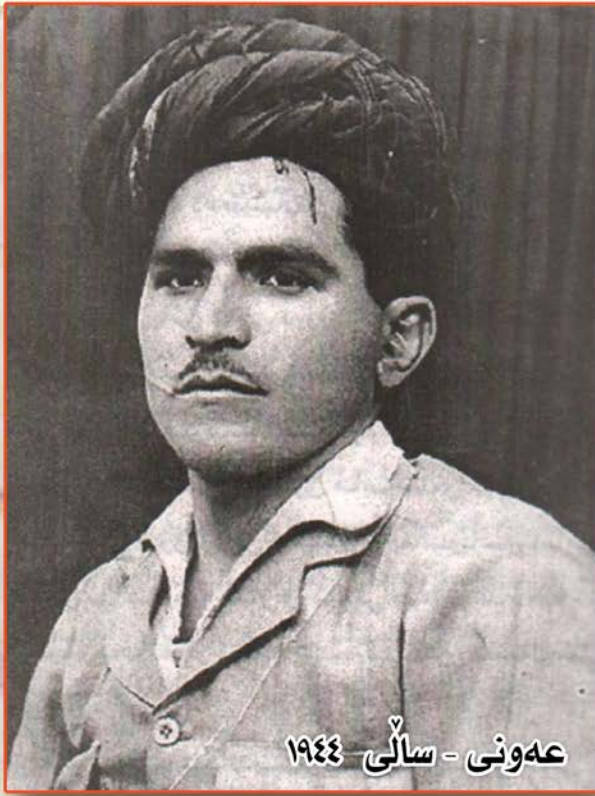
* پتر له ده په‌رتووک‌ی دانان و پاچفه‌ی له گۆفاران میناک (کتیبی ژماره) و له ماله‌په‌ران بلاویۆته‌وه.

* ١٥ په‌رتووک‌یک‌ی له‌م لاو له‌ولا چاوه‌پێی چاپ و بلاوکردنه‌وه‌یه.

ناوهرۆك

- پيشه كيه كى پيويست فهرهاد عدونى
- عدونى مرؤف و هؤزانقان و خهباتگير (ج. ز.)
- ده بارهى خهبيام و چوارينه كانى
- عدونى و پاچقهى چوارينه كانى خهبيام
- ساغ كردنه وهى چى و چؤن؟
- دوو لاپه ره له دهستنووسى عدونى
- چوارينه كان پاچقهى : عدونى
- پهراويزه كان
- فهره نجيله
- چافكانى و ژيده رهيل
- جهلال زهنگابادى (بيناسه)

چوارينہ کانی خہ پیام

پاچه ٹی (عه ونی)